
LUDUS

POZORIŠNE NOVINE ■ BROJ 217 ■ APRIL 2026 ■ GODINA XXXIII ■ CENA 200 DINARA

Foto Marija Erdelji

Intervjui

GORDANA ĐURĐEVIĆ DIMIĆ

OLIVER FRLJIĆ

PAOLO MAĐELI

MOLINA UDOVIČKI FOTEZ

-
- **DRVENI MAČ NIJE BEZAZLEN**
 - **NOVI ODBOR A STARI PROBLEMI BITEFA**
 - **KULTURNI ŽIVOT U ZAJEČARU**
 - **STAZE KARAVANA UDUS-A**
 - **HRONIKA REPRESIJE I ODBRANA PRAVA NA RAD**

O represiji, pozorištu i nama DRVENI MAČ NIJE BEZAZLEN

Kakav je danas odnos države Srbije prema domaćem teatru, šta znači, kuda vodi...

Aleksandar Milosavljević

Ako se zadržimo na konstataciji da se ova država sve intenzivnije distancira od finansiranja pozorišta, savremenog stvaralaštva i, generalno, kulture – ali podjednako i prosvete (naročito je indikativna inicijativa o formiranju privatnih univerziteta), javnog zdravstva... – onda i kod nas prepoznajemo funkcionisanje modela neoliberalnog kapitalizma kakav odavno postoji u većem delu Evrope. No, tamo – u Francuskoj, na primer – država široke ruke ulaže u svoje najrepresentativnije institucije kulture (i teatre), štiteći tako i nacionalnu kulturnu baštinu i vlastito savremeno stvaralaštvo (koje već sutra može postati deo baštine), ali istovremeno obezbeđuje i adekvatne uslove (uključujući i tehničku infrastrukturu) koji, posredstvom projektnog finansiranja i transparentnih konkursa sa precizno utvrđenim kriterijumima, garantuju kreativnost i umetničko stvaralaštvo. Razume se da u Evropi postoje i privatne institucije kulture (teatri, muzeji, galerije, fondacije...) i naravno da su one prepuštene „nevidljivoj ruci tržišta“, ali su i u ovoj sferi prethodno definisana čvrsta i jasna pravila (poreske olakšice za one koji ulažu u kulturu, recimo). Kod nas, međutim, ni na ovom nivou (konkursi, pravila „igre“ i ulaganje u infrastrukturu) ne prepoznajemo realizaciju sistemskih reformi koje bi nas približile svetskim standardima, makar i mračnim neoliberalnim, dakako.

Da li, dakle, aktuelna dešavanja u našem teatarskom životu – ali ne jedino u njemu – prepoznajemo samo kao odustajanje države od teatra kao važnog javnog sektora?

Podsetimo se situacije s Bitefom, finansiranja Sterijinog pozorja i otkazanih festivala; prisetimo se kako nova uprava tretira članove glumačkog ansambla beogradskog Narodnog pozorišta, i razloga zbog kojih njihove šabačke kolegice i kolege već drugu sezonu ne rade; prizovimo u sećanje rezultate realizovanih konkursa i pretpostavimo kakve će biti posledice onih (još uvek) neraspisanih za savremeno scensko stvaralaštvo; suočimo se s odgovorom na pitanje da li je, u kontekstu konkursa, već sad izvesna budućnost domaće nezavisne scene; podsetimo se, takođe, i na medijsko satanizovanje i kanselovanje pozorišnika čije se mišljenje ne poklapa sa stavovima vlasti, ili na smene rukovodilaca u većini domaćih teatar, kao i činjenicu da ove poslove (u statusu vršilaca dužnosti) sada obavljaju osobe bez adekvatnog znanja i iskustva kakve podrazumeva sprovođenje ozbiljne repertoarske i kadrovske politike; konstatujmo i dramatično smanjenje kvantiteta i kvaliteta naše teatarske produkcije... Liči li sve ovo samo na (neformulisano ali delotvornu) kulturnu politiku, ili to ipak dobija dimenzije represije?

No, prvo da vidimo šta se pod represijom podrazumeva. Dakle, definicija.

„Represija“ – veli enciklopedija – „predstavlja prinudno potiskivanje, ugnjetavanje ili ograničavanje prava i sloboda, bilo kroz političku silu države (policija, vojska) radi održanja poretka, bilo kao psihološki mehanizam odbrane kojim se neprihvatljive misli i nagoni isključuju iz svesti. To je metod suzbijanja protivljenja, čest u autoritarnim režimima.“

U navedenoj definiciji nije teško prepoznati vlastitu stvarnost, pa i teatarsku. No, proverimo i to kako, enciklopedijski, izgledaju ključni aspekti represije?

„Politička represija podrazumeva zlostavljanje, progon ili ugnjetavanje pojedinaca ili grupa od strane vlasti, često radi gušenja opozicije. Društvena represija znači tlačenje i uskraćivanje legitimnih prava određenim društvenim grupama. Prema psihoanalizi psihološka represija ili potiskivanje je nesvesni mehanizam odbrane gde Ego potiskuje neprijatna sećanja ili nagone kako bi sačuvao integritet ličnosti.“

Ovaj drugi, psihološki aspekt navedene definicije nas, barem za sada, ne zanima, mada se može, premda indirektno, odnositi na (sve prisutniju) autocenzuru teatarskih stvaralaca. No, o tome kasnije.

Kako u ovoj situaciji naše pozorište može da reaguje i odbrani se?

U prvoj liniji „odbrane“ funkcioniše poznata konstatacija da je teatar, prvenstveno zapadni, tokom minula dva milenijuma uspeo da preživi sve izazove, pa će tako prebroditi i ove nevolje. Nema sumnje da će se, i ako ovdašnje institucije propadnu ili smalaksu, iz podruma, šupa i s tavana pojaviti mladi ljudi da bi novoj publici ponudili vlastito viđenje scenskog izražavanja. Najverovatnije će to biti varijanta siromašnog pozorišta na tragu Grotovskog ili buntovnog poništavanja tradicije u stilu

Ilustracija Jugoslav Vlahović

Artoa, o čemu taj mladi svet neće znati mnogo, ali će i to biti dovoljno za još jedan (novi) početak. No, to će se dogoditi u budućnosti. Kako stvari danas izgledaju.

Osim beskompromisno oštih javnih nastupa pojedinaca, protest ovdašnjih pozorišnika nije dobio sistemске obrise, a najčešći pojedinačni istupi, zasnovani na ponavljanju uveliko poznatih činjenica i lišeni predloga konstruktivnih rešenja, sada već deluju kontraproduktivno. U retke *sistemске reakcije* moguće je ubrojati redovna javna oglašavanja Predsedništva Udruženja dramskih umetnika Srbije, uz negodovanje dela članstva i odveć glasnu ćutnju velike većine, oštre izjave Sindikata glumaca prestoničkog Narodnog pozorišta i uprave dva domaća teatar. Toliko – mada ovde više nije reč o reakcijama na novosadsku tragediju ili studentske zahteve (u koje valja uračunati i one studenata Fakulteta dramskih umetnika, dakle mladeži koja je na pragu da postane deo branše, ili je to već praktično postala), nego o sve urgentnijoj potrebi zaštite esencije domaćeg pozorišnog života i teatarske delatnosti.

Kako razumeti ovakvu situaciju? Kao izraz mirenja (ili čak, možda, slaganja) s postojećim stanjem (represijom), kao posledicu straha ili kao konformizam? Podsetimo se šta je konformizam: „Psihološki i sociološki fenomen prilagodavanja sopstvenog ponašanja, stavova i mišljenja normama grupe, najčešće zbog stvaranja osećaja pripadnosti, izbegavanja konflikta ili pritiska većine, težnja da se prati okruženje, ponekad i na štetu sopstvenih vrednosti, a može biti motivisan željom za društvenom prihvaćenošću ili sigurnošću.“

I, dokle smo tako stigli? Do sezone u kojoj su ovdašnja pozorišta bezmalo zamrla i koja će možda biti prelomna jer nakon nje u našem pozorišnom životu više ništa neće biti isto. Istina, čujemo i ohrabrujuće glasove koji vele da nam u teatru sve ide odlično, o čemu svedoče pune sale i redovi ispred blagajni. No, da li je baš tako, ili se navedena konstatacija tiče beogradskih pozorišta (i to ne svih), dok je stanje u tzv. unutrašnjosti radikalno drugačije. Šta, osim broja gledalaca, još može poslužiti kao parametar za procenu stanja u ovdašnjem teatru? Možda broj dana i proba tokom kojih nastaju predstave, ili broj izmena u glumačkim podelama tokom procesa, odnosno broj odlaganja termina premijere? A možda

bi relevantna bila i iskrena svedočenja autora i aktera predstava o istinskom zadovoljstvu zbog učešća u procesima?

Tako stižemo do sfere mogućih zaključaka. Tačnije, do solidarnosti. Ona – a ovde se, dabome, misli na profesionalnu solidarnost – uvek podrazumeva empatiju. Sposobnost da razumemo osećanja drugih ne znači i da smo solidarni s onima koje razumemo. Solidarnost je, naime, spremnost da se identifikujemo s nevoljama drugog, ali i da mu u nevolji pomognemo, da s njim podelimo njegovu muku. Solidarnost može biti zasnovana na principijelnom stavu, ali i na interesu – u ovom slučaju na svesti da se ono što danas pogađa pripadnika mog esnafa može dogoditi i meni. Jer to je princip represije – širi se.

Ljubomir Simović je pokazao kako izgleda sudar pozorišta i stvarnosti definisane represijom. Kaže Simovićev glumac u *Putujućem pozorištu Šopalović*: „Zar ne vidite da je sve ovo samo pozorište? I da je ovo pozorište istinitije od onog što vi nazivate životom? Šta je vaša java? Glad, strah, krv i vešala! A šta je naša laž? Sloboda, ljubav i lepota! Pa šta je onda od toga dvoga stvarnije: vaša istina, koja vas ubija, ili naša laž, koja nam pomaže da preživimo?“

A da bi učvrstio svoj prezir prema nasilju stvarnosti, Simovićev Trnavac uzvikuje: „Ja ću da ustanem, zgažen, zgromljen, tlačen, na čelične vojske sa drvenim mačem! Deci koja cvile, majkama što plaču, doneću slobodu na drvenom maču!“

Ako nas je, dakle, pozorište nečemu naučilo, to je istini da drveni mač nije bezazlen. U isti mah, iskustvo nas hrabri da verujemo u ono čime se bavimo.

„[...] Cilj je pozorišta, od samog početka pa i sad, bio i jeste: da bude, takoreći, ogledalo prirode; da vrlini pokaže njeno sopstveno lice, poroku njegovu rođenu sliku, a samom sadašnjem vremenu i biću sveta njegov oblik i otisak“, konstatuje Šekspirov danski princ.

I na koncu, sagledavajući realne moći pozorišta i glumca, Šekspirov Hamlet će savetovati elsinorske dvorjane koji očekuju dolazak putujuće glumačke družine: „Dobro ih ugostite: jer oni su hronika i kratki letopis vremena; bolje vam je da posle smrti imate rdav natpis na grobu nego da se za života s njima zamerite.“

Pa sad nek vide – i mi i oni.

Aktivnosti Udruženja dramskih umetnika Srbije PODRŠKA I RASPRAVE NA PROSCENIJUMU KARAVANA, REAGOVANJA, SPECIJALIZOVANE OBUKE...

Udruženje dramskih umetnika Srbije, osim redovnih, prepoznatljivih aktivnosti koje obuhvataju rad sa članovima, vršenje poverenog posla, dodelu nagrada, izdavanje pozorišnih novina *Ludus* i monografija o dramskim umetnicima, administrativnu podršku članovima u realizaciji njihovih samostalnih projekata i sl., u prethodnom periodu započelo je i nekoliko novih aktivnosti s namerom da, koliko je to moguće u uslovima smanjenih i ograničenih resursa, doprinese osnaživanju i povezivanju članstva i samog udruženja.

„UDUS za budućnost“

Projekat „UDUS za budućnost (u tri čina)“ koji se sprovodi uz podršku Vlade Švajcarske („Kultura za demokratiju“) obuhvata niz aktivnosti koje će Udruženje preduzimati u narednom periodu. Jedna od aktivnosti je Karavan UDUS-a, neposredni razgovori članova Predsedništva sa kolegama angažovanim u pozorištima van Beograda.

Takođe, organizovana je i specijalizovana obuka za razvijanje kvalitetnih projektnih predloga za lokalne i inostrane fondove. Sesije su koncipirane kao radionice sa zajedničkim radom, diskusijom i praktičnim vežbama, uz pitanja i individualne konsultacije. Obuka je realizovana početkom aprila, tokom tri dana u trajanju po četiri sata, a prisustvovali su joj članovi Udruženja i zaposleni. S obzirom na veliko interesovanje članova i pozitivne utiske biće održana još jedna obuka početkom juna.

U pripremi je i Strategija razvoja UDUS-a za period 2026–2030. o kojoj će se razgovarati na predstojećoj Skupštini Udruženja.

Članstvo u CAE

UDUS se krajem 2025. učlanio u organizaciju *Culture Action Europe*. Održan je onlajn pristupni sastanak sa generalnom direktorkom organizacije, a potom je UDUS održao i *Lunch Time Session* pod nazivom „Serbian Theatre for Democracy“ na kome su date osnovne informacije o UDUS-u. Poseban akcenat stavljen je na svakovrsne pritiske i represiju koju trpe cela pozorišna bransa, članovi UDUS-a, a i sama staleška organizacija zbog podrške studentskim zahtevima i javne kritike vlasti. Zatražena je podrška evropskih kolega, a UDUS je izrazio želju i spremnost za uspostavljanje partnerske saradnje sa srodnim organizacijama, članicama CAE, u realizaciji budućih projekata.

Saopštenja i reakcije

Udruženje je, kao i do sada, reagovalo na neprimerene pritiske kojima su ugrožavana prava i dostojanstvo članova kao i integritet ustanova čija delatnost počiva na stvaralaštvu i radu članova UDUS-a, kao i ustanova u kojima se obrazuju budući dramski umetnici.

Nakon saznanja da prilikom donošenja odluke o dodeli priznanja za vrhunski doprinos nacionalnoj kulturi, odnosno kulturi nacionalnih manjina (Rešenje Vlade RS objavljeno 30. decembra 2025. u „Službenom glasniku RS“,

broj 120/25) nisu uvaženi predlozi koje su UDUS i SDUV (Savez dramskih umetnika Vojvodine) u svojstvu ovlašćenih predlagača uputili Ministarstvu kulture, Udruženje je izdalo saopštenje za javnost. Podsetimo, za priznanja su predloženi glumica Tanja Bošković, pozorišni reditelj Egon Savin i dramski pisac Siniša Kovačević.

U saopštenju UDUS-a još jednom je istaknuto da ako se za priznanje koje je zamišljeno kao priznanje za životno delo, kontinuitet stvaranja i izuzetan doprinos kulturi Republike Srbije opet zaobilaze umetnici čiji je rad formirao repertoar, estetske standarde, kulturni život i profesionalnu praksu pozorišta tokom čitavih decenija, otvara se pitanje svrhe i smisla postupka dodele.

Iznet je i zahtev da se obezbedi transparentan uvid u kriterijume, da se poštuju strukovne procene i predlozi i da se institucionalno prepozna pozorište kao ravnopravan deo kulturnog sistema, jer bez tog prepoznavanja kulturna politika gubi orijentaciju i minimum odgovornosti prema sopstvenoj baštini.

Reagovalo se i povodom informacija o oduzimanju prostora Akademiji umetnosti u Novom Sadu. UDUS je pružio bezrezervnu podršku kolegama u nastojanju da očuvaju integritet ove visokoškolske ustanove, kao i poziv članovima na teritoriji Novog Sada i Vojvodine da pruže lični i profesionalni doprinos očuvanju neometanog funkcionisanja AUNS, institucije izuzetnog ugleda i značaja, sa koje je potekao veliki broj dramskih umetnika, danas članova UDUS-a.

Nagrade i izdavaštvo

Dobitnica nagrade za životno delo *Dobričin prsten* za 2025. godinu je Gordana Đurđević Dimić, jednoglasno je odlučio žiri u sastavu Anita Mančić, predsednica, Jasna Đuričić i Bogdan Diklić na sastanku održanom 7. februara 2026. godine.

Dobitnik Nagrade „Bojan Stupica“ (2025) za najbolju režiju je Tomi Janežič za autorski projekat *1981* u produkciji Novosadskog pozorišta – Újvidéki Színház. Odluku je, jednoglasno, doneo žiri u sastavu Milena Pređić, predsednica, Slavenko Saletović i Miloš Lolić.

U planu je da se obe nagrade uruče početkom sledeće pozorišne sezone, a do kraja ove sezone trebalo bi da budu poznati dobitnici nagrada „Miloš Žutić“ i „Ljubinka Bobić“.

Krajem prošle godine objavljena je monografija o Egonu Savinu, prvom dobitniku Nagrade „Dejan Mijač“ za rediteljski opus, koju su 2023. ustanovili Sterijino pozorište i Udruženje dramskih umetnika Srbije. Nakon promocija održanih u Novom Sadu i na festivalima u Srbiji izdanje je predstavljeno i u Beogradu, u Pozorišnom muzeju Srbije. Na vrlo posećenoj promociji o knjizi su govorili Egon Savin, Miroslav Radonjić, Pavle Pečić i Aleksandar Milosavljević, autor, koji je naveo da: „[...] ova knjiga pokušava da na osnovu razgovora sa Savinom i bogatih dokumentarnih svedočanstava o njegovom radu, obuhvati kompletnu njegovu dosadašnju karijeru“.

Uvodnik

Stranice ovog broja *Ludusa*, između ostalog, tematski su posvećene represiji koja je zauzela, i zauzima, jednu od glavnih uloga u ovdšnjem teatarskom životu. Finansijski, kadrovski i na druge načine gura se i na sceni i na proscenijumu. Šmira, što bi se reklo, do zla boga, ali tim gore.

Radili smo ga sa zebnjom i uverenjem da neće do punog izražaja doći one reči F. G. Lorke – da „narod koji ne potpomaže i ne neguje svoje pozorište ili je mrtav ili je na umoru“.

A o njegovoj snazi, uvek i uprkos svemu, svedoče i intervjui sa Oliverom Frlićem, Paolom Madelijem, Gordanom Đurđević Dimić i drugima na stranicama koje slede. . .

UDUS zahvaljuje Narodnom pozorištu Timočke krajine „Zoran Radmilović“ na pomoći i podršci u realizaciji ovog broja Ludusa.

POMOZITE RAD UDRUŽENJA

Prateći program festivala malih pozorišnih formi

I PRIVATNI BOL PRESTAJE NA SCENI

U ovoj planetarnoj depresiji na pozorište gledam kao na tračak svetlosti, kaže glumica Katerina Kocevska, koja je bila „u glavnoj ulozi“ pratećeg programa „Portret glumice“ na Festivalu malih pozorišnih formi Narodnog pozorišta Timočke krajine „Zoran Radmilović“

U Zaječaru sam prošle godine na pozorišnom festivalu bila član žirija. A kada sam ove godine dobila poziv od Vladimira Đuričića, direktora Narodnog pozorišta Timočke krajine „Zoran Radmilović, za moj „Portret glumice“, bila sam prijatno iznenađena i počastvovana. Imponovalo mi je što je o meni govorio teatrolog i pozorišni kritičar Aleksandar Milosavljević, kaže za *Ludus* makedonska glumica Katerina Kocevska, koja je bila specijalna gošća pratećeg programa nedavno završenog Festivala malih pozorišnih formi u Zaječaru. Na ovom festivalskom skupu predstavljen je umetnički portret izuzetne makedonske, balkanske umetnice Katerine Kocevске, čije je ime sinonim za strast, posvećenost i umetničku originalnost. Besedila je o svojoj životnoj i profesionalnoj putanji, otkrivajući misli i uspomene. Njen portret je ogledalo njenog bogatog života i umetnosti. Katerina Kocevska, sada u penziji, ne prestaje da nas podseća na snagu umetnosti i važnost stvaranja.

Katerina Kocevska diplomirala je na Fakultetu dramskih umetnosti u Skoplju 1982. godine. Članica je Dramskog teatra u Skoplju od 1983, pozorišna, filmska i televizijska glumica. Autorka je dramskih tekstova i reditelj svoje drame *Ljubavnici* (na repertoaru Dramskog teatra). Dobitnica je mnogih glumačkih nagrada. Od 2018. bila je selektor i direktor najvećeg pozorišnog festivala u Makedoniji, „Vojdan Černodrinski“.

Postoji li neka uloga ili heroína koja joj se posebno uvukla pod kožu ili joj je promenila pogled na glumu? Koje joj uspomene najviše prijaju u sećanjima, kaže:

– Možda zato što sam tad tek počinjala, uvek izdajam ulogu Olge Bizjak Mitić u *Karamazovima* Dušana Jovanovića. Režirao je Paolo Madeli u Dramskom teatru Skoplje, a ja sam se sa svojih 25 godina u tri sata transformirala od osamnaestogodišnje do šezdesetogodišnje žene. Za tu ulogu sam na Festivalu jugoslovenskog teatra u Sarajevu dobila nagradu za najbolju mladu glumicu koju je trebalo da mi uruči Mira Stupica. Međutim, tog dana sam u Dramskom pozorištu u Skoplju imala premijeru *Salome*, te su mi nagradu poslali. I dan-danas mi je krivo što mi nisu pomerili premijeru. Eh... Taj rad sa Madelijem bio je za mene velika škola. U tom procesu sam mnogo naučila o sebi, sceni, glumi... I danas kada držim predavanja o javnom govoru u M6 edukativnom centru, koristim neke savete koje mi je Madeli tada dao.

Kako oseća, doživljava ulogu umetnosti i glume danas? Šta se promenilo u ovoj grani umetnosti od njenih početaka do ovih naših sumornih dana, Katerina Kocevska ovako razmišlja:

– U ovoj planetarnoj depresiji na pozorište gledam kao na tračak svetlosti. I kada je predstava koju gledam loša i samo se nerviram, pomislim da je ipak bolje nervirati se zbog loše predstave, nego zbog svega lošeg što se u svetu događa. A kad je

predstava dobra – to je za mene praznik! Promenilo se mnogo toga od vremena kada sam stasavala kao glumica, naravno, promenila se veličina polja za rad. Kada sam počinjala, imala sam veću širinu, umetnički prostor se nalazio u većoj zemlji. Saradnja je bila raznovrsnija jer sam se družila i učila od najvećih umetnika naše tadašnje zemlje. Upijala sam njihova znanja i savete. Onda se odjednom sve smanjilo.

Kao kada iz velike lepe kuće predeš u jednosoban stan. Živiš, ali nije isto. Usporiš. A za umetnika su važni širina i raznovrsnost. Igrala sam po celoj Jugoslaviji i to mi je nedostajalo.

U umetnosti često postoji balans između ličnog i profesionalnog, kako Katerina Kocevska pronalazi, postiže taj balans? Koliko joj umetnost i gluma pomažu u svakodnevnom životu i ličnom razvoju? Koje su najvažnije lekcije koje joj je gluma donela tokom života, dobili smo ovakav odgovor:

– Kada sam prvi put igrala na sceni, imala sam 16 godina. To je bilo pre 50 godina. Znači da sam van scene provela samo detinjstvo i ranu mladost. Nikada nije postojala neka stroga granica – ovo je posao, ovo kuća, ne nosiš posao kući... Nosiš ga naravno. Govoriš o ulozi, čitaš knjige koje mogu da ti pomognu da bolje spremiš ulogu. Naravno da sam kod kuće i domaćica. Kuvam, čistim, perem, sređujem... Ništa glamurno. Balans je u tome da se sa privatne ličnosti brzo prešaltujem na lik koji igram. Ako mene boli zub, Gertrudu (*Hamlet*) ne bo-

li. I to nije mit. Privatni bol zaista prestaje na sceni. Ona fizička, duševna bol ostaje pa je iskoristiš za lik.

U svakodnevnom životu umetnost, gluma, pomažu. Znam kojim tonom, kojom intonacijom da se obratim u različitim situacijama i da prepoznam intonacije drugih ljudi.

Ako bi trebalo nešto da poruči mladim generacijama umetnika, pitali smo Katerinu Kocevsku, šta bi to moglo biti...

– Kada sam kao student bila na Sterijinom pozorištu, dok sam gledala jednu predstavu do mene je sedeo Laslo Vegel, koji mi je tokom predstave na uho tiho rekao: „Znate da se na sceni vidi koji glumac čita!“ Razumela sam o čemu mi govori, ali nisam bila sigurna da zaista može da se vidi da glumac privatno čita knjige! Sada i sama mogu da prepoznam glumce koji čitaju. Važno je da se ne zadržiš samo na zadatom tekstu. Jer biće situacija kada treba govoriti javno bez naučenog teksta, a u tome pomažu knjige.

Pomenimo, Katerina Kocevska diplomirala je na Fakultetu za dramske umetnosti pri univerzitetu „Sv. Kiril i Metodije“ u Skoplju, u klasi Vukana Dinevskog. Budući da iza sebe ima ceo spektar junakinja koje je tokom duge karijere tumačila, od Marje, preko Zore, do Mice Stigme, Blagorodne..., nametnulo se pitanje postoje li junakinje i ideje koje je želela da realizuje, ali nije bilo prilike ili vremena.

– Možda je čudno, ali nikada nisam u glavi imala želju da igram neki konkretni dramski lik. Igrala sam sve što mi je bilo dato u teatru, na televi-

Katerina Kocevska, foto privatna arhiva

ziji, filmu. Mnogo sam igrala, a kada bi došao period da osećam da sam nedovoljno zastupljena na sceni, onda bih odabrala tekst koji mi je zanimljiv, sama producirala predstavu i igrala je u pozorištu. Ili napišem dramski tekst, pa ga režiram, kaže Katerina Kocevska, koja je i veliki poklonik pisane reči.

Tim povodom kaže i:

– Knjige kupujem u Beogradu. I rance! Uvek kupim toliko knjiga da moram da kupim i rance da bih mogla da ih odnesem do Skoplja. Ranije je izbor knjiga i prevoda na srpski bio veći, pa sam ostala dosledna tome da čitam na srpskom, sa izuzetkom makedonskih autora. Ja sam eklektik. Moj odabir knjiga je raznovrstan. Trenutno su mi u fokusu nordijski pisci (F. Bakman, J. Jonason). I pisanje mog novog teksta, kaže Katerina Kocevska.

M. Kosović

BURE BARUTA VIŠE NIJE SAMO BALKANSKI FENOMEN

Rat devedesetih i njegove žrtve i dalje služe prizemnim dnevno-političkim interesima Srba i Hrvata — kaže Oliver Frlić

Godinama slovi za jednog od najintragantnijih reditelja s prostora bivše Jugoslavije, upečatljivog autorskog izraza, beskompromisnog i provokativnog. Njegov pozorišni rad često se opisuje kao spoj političkog teatra, radikalne dramaturgije i pristupa koji publiku angažuje u suočavanju sa akutnim društvenim i moralnim dilemama. Poslednju deceniju, nakon što je napustio Hrvatsku zbog intenzivnih sukoba s kulturnom i političkom scenom, uključujući pretnje i kritike na račun provokativnih predstava, živi i radi u Nemačkoj, gde je ostvario više značajnih projekata potvrđivši poziciju istaknutog i međunarodno priznatog reditelja čije predstave oblikuju savremeno pozorišno stvaralaštvo. Nedavno, posle 14 godina pauze, ponovo je režirao u srpskoj prestonici, ovoga puta na Velikoj sceni „Olivera i Rade Marković“ Beogradskog dramskog pozorišta, gde je s velikim uspehom postavio komad *Crno zlato*, po tekstu vrsnog makedonskog dramskog pisca Dejana Dukovskog. Razgovor za *Ludus* vodili smo u prepodnevnom satima, u glumačkom salonu BDP-a, 14. marta, na sam dan praizvedbe ove tragikomedije u kojoj veoma zapažene uloge igraju Nataša Marković, Jana Milosavljević, Anja Čurčić, Milutin Milošević, Milan Zarić, Amar Ćorović, Bojana Stojković, Ljubomir Bulajić i Ana Janković.

U fokusu priče je porodica koja prolazi kroz višestruke tranzicije — društvene, političke, etičke, rodne... Koliko je njena disfunkcionalnost posledica društvenih lomova?

Imam prilično kritičan odnos prema porodici kao društvenoj instituciji. Mislim da je ona u svojoj osnovi često disfunkcionalna i da je upravo u toj zajednici prisutno mnogo nasilja i trauma, dok društvo i država vrlo često zatvaraju oči pred onim što se u porodici zaista događa. Ova porodica živi u disfunkcionalnosti, kao i većina ljudi u postjugoslovenskim društvima. Moje iskustvo s porodicom je prilično traumatično. O tome sam govorio i u predstavi *Mrzim istinu*. Sa 16 godina sam otišao od kuće, jer se tu jednostavno nisam osećao dobro. Nikada nisam verovao da biološke veze moraju po svaku cenu da nas drže zajedno. Svoje iskustvo, na neki način, pokušao sam da ugradim i u porodicu prikazanu u ovom komadu. Hteo sam da pokažem njenu disfunkcionalnost čak i onda kada ostaje unutar okvira koji su najprihvatljiviji široj društvenoj zajednici. I tada, po mom mišljenju, porodica može da ostane mesto traumatizacije i reprodukcije dominantnih društvenih vrednosti, iza kojih se često kriju različiti oblici pritiska. Dukovski je tu ideju doveo u drugi ekstrem gde zamena identiteta postaje snažna dramska platforma kroz koju porodica izlazi kao prostor neprihvatanja i netolerancije. Na neki način, porodice često funkcionišu samo dok svi igraju uloge koje se od nas očekuju i ostajemo u identitetskim okvirima koji su društveno prihvatljivi. Onog trenutka kada neko izade iz tih okvira, postaje jasno da porodica nipošto nije benigno mesto.

Zaplet nastaje kada se Angel(a), naše gore list, koja se vraća iz Španije, liberalne sredine u kojoj nema problema sa sopstvenim identitetom, ponovo suoči sa okruženjem duboko ukorenjenim u patrijarhatu. U jednom od upečatljivih dijaloga Kata joj kaže: „Došla si usred Balkana da ispravljáš krive Drine.“ Da li je, kada je reč o Balkanu, veća „hrabrost“ pobeći nego ostati i biti ono što jesi?

Ne znam da li je hrabrije pobeći ili ostati, ali znam da je za sve manjinske identitete na Balkanu život izuzetno težak. U svim našim društvima postoji snažna isključivost prema svemu što izlazi iz tog dominantnog, patrijarhalnog modela. To je, nažalost, u regionu, u granicama koje su nastale i učvrstile se nakon devedesetih, nešto što nam je zajedničko. Što se tiče mog odlaska sa Balkana, on je bio povezan pre svega sa mojim pozorišnim radom, ali i sa različitim problemima sa kojima sam se suočavao. Međutim, ako nekoga to može da uteši, danas je slična situacija gotovo svuda, samo su razlozi za isključivanje drugačiji. Boriti se za sopstveni identitet u ovom regionu i dalje je veoma teško. To se jasno vidi svake godine kada se održava Parada ponosa; gotovo uvek se ponavlja ista situacija. Različite političke stra-

Foto Dragana Udovičić

ne pokušavaju da na tome skupe poene, dok se ljudi čiji su identiteti u pitanju često instrumentalizuju. Ako je većinskoj, heteroseksualnoj zajednici u Srbiji, Hrvatskoj ili Bosni jasno ko su i šta su, zaista ne znam zašto bi trebalo da im smetaju tuđi identiteti.

Uoči premijere izjavili ste da je komad *Crno zlato* poput lakmus-papira koji pokazuje gde smo danas kao društvo usled posledica devedesetih, te da je simbol našeg stanja. I da se nadate da će doći vreme kada ćemo moći da se smejemo, ali ne iz očajja. Koliko su ta očekivanja danas uopšte realna?

U ovom trenutku ta očekivanja su apsolutno nerealna. Kada pogledate razvoj tehnologije, sve veću militarizaciju sveta i ta identitarna okupljanja koja gotovo po pravilu isključuju druge, teško je u svemu tome pronaći ozbiljan razlog za optimizam. Vidimo i da algoritmi, pa i oni na društvenim mrežama, funkcionišu tako da proizvode sukobe i antagonizuju različite društvene grupe. Ako čitate komentare ili objave na mrežama, vrlo retko ćete naići na argumentovanu raspravu; mnogo češće je reč o veoma toksičnim sukobima. Uz to, živimo u svetu u kojem svako može da pronađe informacije koje potvrđuju ono u šta već veruje. Ako vam se ne dopada ono što čitate u jednim medijima, lako ćete pronaći druge koji će vam ponuditi upravo ono što želite da čujete. U takvom okruženju prostor za stvarni dijalog sve više se sužava. Tako da... ne vidim previše mesta za nekakav optimizam.

Ovaj komad govori i o tranzicijama u kojima su se naša društva našla...?

Mi smo iz jednog ekonomskog i političkog sistema krenuli u drugi, ali smo, čini se, ostali zaglavljani negde na pola puta. U tom međuprostoru tvorimo već više od trideset godina. Smešno je, zaista, da ova društva, u tom vremenu, nisu uspele da izgrade nekakav sistem vrednosti. Rat iz devedesetih stalno se vraća kao ključna referenca, naročito u Hrvatskoj, gde se u skoro svakoj raspravi obavezno provlači pitanje: „Gde si bio '91?“ Problem je što i generacije rođene mnogo kasnije ulaze u taj isti diskurs. U takvom kontekstu nije čudno što je Tompson letos, na

onom koncertu, skupio pola miliona ljudi, među kojima su mnogi rođeni početkom veka i nemaju lično iskustvo tog vremena. U svim našim društvima devedesete su, nažalost, otvorile prostor za relativizaciju mnogih istorijskih činjenica, naročito onih koje se odnose na Drugi svetski rat. Od broja žrtava pa nadalje, mnoge stvari su počele da se dovode u pitanje ili reinterpretiraju. U tom relativizmu, nažalost, živimo i dalje, kontinuirano.

Čini se da je u Hrvatskoj, posle tog koncerta na Zagrebačkom hipodromu, održanom početkom jula prošle godine, otvorena nova Pandorina kutija?

Ona je bila otvorena i pre toga. Tompson i jeste odavno deo jednog šireg društveno-političkog projekta. Još '91, na početku rata, njegova pesma „Bojna Čavoglave“, koja počinje ustaškim pozdravom „Za dom spremni“, emitovana je na svim radio-stanicama i na državnoj televiziji, te je taj uzvik praktično normalizovan u javnom prostoru. Hrvatska demokratska zajednica, u nekim kasnijim godinama, čak mu je i plaćala da ne nastupa na događajima opozicije, iz straha da bi deo biračkog tela mogao da se prelije tamo. Posle tog koncerta njihov brak, HDZ-a i Tompsona, postao je otvoren; oni ga brane i, na neki način, rade svojevrsnu beatifikaciju. On postaje neka vrsta sekularnog sveca u Hrvatskoj, figura povodom koje se gotovo ništa ne sme dovesti u pitanje, niti ozbiljno propitivati u smislu šta, kako...

Događaji, poput ovog koncerta, samo dodatno produbljuju već postojeće političke i društvene tenzije između Hrvatske i Srbije?

Iskreno, mene ti odnosi danas sve manje zanimaju, jer mi se čini da su, barem za mog života, teško popravljivi. Ne verujem da će u skorijoj budućnosti biti suštinski bolje. Nažalost, rat iz devedesetih i njegove žrtve i dalje se često koriste za vrlo prizemne dnevno-političke interese, i to na obe strane. Jedini period relativne normalizacije odnosa bio je dok su predsednici bili Ivo Josipović i Boris Tadić, iako je i tada bilo mnogo problema.

Da li bi vam Tompson, kao kontroverzna figura koja ima društveni i politički uticaj, bio zanimljiv u smislu pozorišne i umetničke dekonstrukcije?

Bio bi, ali ne verujem da bi to moglo da se dogodi, jer u Hrvatskoj, u institucionalnim pozorištima, ne postoji dovoljno hrabra uprava da tako nešto postavi, a radiiti takav projekat na nezavisnoj sceni, praktično nema smisla. Hteo sam, recimo, da radim jednu predstavu sa Borutom Šeparovićem. Planirali smo da napravimo neku vrstu umetničkog spina — konceptualnu strategiju po kojoj bi, kao najčuvenija diskografska tajna na Balkanu — Ceca i Tompson, radili duet. Borut je deo te ideje kasnije iskoristio za svoj projekat „A gdje je revolucija, stoko“. Mene je bilo zanimljivo spojiti te ljude koji se, na prvi pogled, nalaze na potpuno različitim stranama, a možda čak i ne toliko. Neki umetnici i javne ličnosti, na različite načine, koriste stradanje određenih ljudi i njihove emocije da ostvare ogroman profit. O tome se, međutim, gotovo ne sme govoriti. U slučaju Tompsona postoji i snažan narativ domoljublja koji se ne sme dovesti u pitanje. On određuje šta znači voleti svoju zemlju i šta znači biti „dobar građanin“.

Ovo je vaša prva saradnja sa Dejanom Dukovskim, plodonosnim piscem brojnih pozorišnih komada, među kojima je najpoznatiji *Bure baruta*. Tri decenije kasnije, dok u regionu i dalje dominiraju nacionalističke politike i istorijski revizionizam kao da se nismo ni milimetar pomerili od te usijane „bačve“?

Mislim da je mešavina u njoj, nažalost, danas čak i ekplozivnija nego što je bila kada je Dejan pisao taj komad, tako da je tekst i dalje izuzetno aktuelan. Moram priznati da su me neki glumci, ovde u Beogradu, pitali da ponovo radimo *Bure baruta*. S jedne strane, to ima smisla, ali s druge, pomalo se plašim, jer postoji kulturna predstava JDP-a u režiji Slobodana Unkovskog, i to može biti dvosekli mač. *Bure baruta* je i dalje izuzetno relevantno jer ono što prikazuje, ima danas, kao što rekoh, još veću eksplozivnost. To „bure“ više nije samo balkanski fenomen — slične dinamike vidimo širom sveta. Po svoj

POTREBNO JE VIŠE

Šta zaposleni u pozorištu mogu učiniti za osobe sa invaliditetom? U Italiji je održan međunarodni seminar sa velikim brojem predavača iz različitih oblasti rada i za trideset polaznika iz evropskih zemalja. Među njima su bili i predstavnici pozorišta iz Srbije

prilici ulazimo u novu političku paradigmu, a još nemamo dovoljno kritičko-analitičke aparature da je do kraja shvatimo niti imamo ime kojim bismo mogli da označimo te neke nove političke fenomene koji se pojavljuju. Mislim da demokratija u ovom obliku u kojem je danas, ne predstavlja ništa, ponajmanje volju naroda. Edvard Bernez, otac PR-a, rekao je da demokratija služi tome da ljudi izaberu ono što je već odlučeno. To je suština i liberalne demokratije u mnogim zemljama EU, pa i u Americi – vlade ne nastoje u vakuumu; formiraju je mediji, moć i finansije. Ko ima više resursa, diktira javno mnjenje.

S obzirom na aktuelnu političku situaciju kod nas i u svetu, plaši li vas mogućnost izbijanja trećeg svetskog rata?

Ne plaši, u principu, jer se nekako... spremam da odem. Kad sam bio mladi, govorio sam sebi: ako doživim pedesetu, a to će biti sada, krajem marta, super. Nemam neku posebnu želju da doživim duboku starost. Jako sam depresivan i razočaran. To je jedno kontinuirano razočaranje koje traje još od kraja osamdesetih, kada je u meni počela da se razvija neka svest o svemu što nas okružuje. Treći svetski rat – to je pre svega pitanje politike imenovanja, ali ovo što sada gledamo definitivno jeste sukob koji uključuje veliki deo populacije planete. Trenutno govorimo o dva jasno vidljiva rata: onom u Ukrajini i u Gazi. Međutim, postoje i brojni sukobi u Africi koji se uopšte ne tematizuju. To samo pokazuje da kolonijalni odnos prema tom kontinentu i prema zemljama takozvanog globalnog Juga nikada nije nestao. Te zemlje se nikada nisu tretirale kao ravnopravni politički partneri ili kao akteri koji odlučuju na globalnom nivou. Vidimo i da institucije koje su bar pružale privid pravde, poput Međunarodnog kaznenog suda ili Ujedinjenih nacija, često ne funkcionišu kako bi trebalo.

Vaš rad često nailazi na otpor institucija i vlasti, izazivajući brojne političke reakcije i optužbe za „provokaciju“. Smatrate li da je taj otpor dokaz da pozorište još uvek ima moć i može uzdrmati političke strukture, ili je ono, ipak, samo simbolički ventil koji vlast lako apsorbuje?

Mislim da je i jedno i drugo. Pozorište se u svakom kontekstu mora boriti za svoju relevantnost. Mene je više zanimalo kako pozorište ulazi u javnu sferu, kako stvara određenu vrstu antagonizacije i kako se postavlja prema centrima političke moći. To sam naučio od antičkih tragičara. Eshil, na primer, u *Persijancima* radi direktnu provokaciju prema onima koji su sudelovali u bici kod Salamine, koji sede u prvom redu. To je retka antička tragedija bazirana na dokumentarnoj građi, a ne na mitu. Sličnu funkciju imao je i Breht. Nemački dramaturg Karl Hegeman rekao je za njega: „Hteo je da napravi revoluciju u svetu, a napravio je revoluciju u pozorištu.“ Mislim da su to naši limiti, posebno danas, kada je disbalans moći toliki da je umetnost saterama u čošak. Sa aktuelnim ratovima pitanje više nije kritički diskurs, već „jesi li ovde ili si tamo“. Reci nam to, i kraj priče. To je i razlog zašto više ne želim da radim u Nemačkoj.

Zašto?

Ne mogu se baviti nemačkom kolektivnom odgovornošću koju ta zemlja, po mom mišljenju, nikada nije adekvatno razrešila. Nikada nije sproveden a ozbiljna denacifikacija. Već s Maršalovim planom mnogi nacisti su vraćeni na svoja radna mesta. Danas Nemačka drži moralne lekcije ostatku sveta, a moje pitanje je – na kojoj osnovi? Treba li ubiti milione ljudi da bi stekao moralno pravo da drugima kažeš šta je ispravno? Osim toga, ta zemlja proizvodi ogromne količine oružja, šalje ga u sukobe i praktično je odbacila sopstvenu antiratnu doktrinu. Nemačka ponovo jaše; militarizacija društva je strašna i mislim da će, u nekom trenutku, imati ozbiljne posledice. Ali, živi bili pa vide li. Daj Bože da grešim.

S obzirom na to da ste često meta političkih napada, kako ih uopšte doživljavate – kao znak da radite nešto zaista važno ili...

U Hrvatskoj sam postao neka vrsta „crvene krpe“ kojom je vrlo lako i mahnuti, a onda i skočiti kad neko mahne. Sva ta reakcija više nema nikakve veze s mojim radom. Ime samo po sebi izaziva jaku društvenu reakciju, jer su me kontinuirano demonizirale različite političke grupacije. Ne samo u Hrvatskoj nego i u Srbiji, pa i u Bosni, a poslednjih godina počelo je da se dešava i u Nemačkoj. S jedne strane, to je potvrda da imam neku vrstu konzistentnosti u onome što radim. Ne znam da li je to dobro ili loše, da li znači da moj rad uspeva da probije „četrvti zid“ i dosegne publiku, ili je jednostavno način na koji drugi parazitiraju na onome što radim. Zato sam odlučio da više neću da „hranim“ taj zatvoreni krug. Sve postaje besmisleno. Bilo bi divno kada bi oni koji me napadaju barem znali nešto o mom radu – da mogu sastaviti dve-tri prosto proširene rečenice o tome šta sam zapravo radio.

Mikojan Bezbradica

Kad se pomenu osobe sa hendikepom ili invaliditetom, kako ih naš zakon određuje, svi se slažu da za sve ima mesta pod suncem, pa i u pozorištu. Ali kada se dođe do teme prilagodavanja pozorišnog prostora i sadržaja, niti znamo odakle da počnemo, ni kako da izdvojimo novac, ni gde su osobe sa hendikepom... U stvari, moglo bi se reći da kroz istoriju pozorišta nije bila (za) *ceo svet* i da su se problemi pojavili tek kada smo tu činjenicu osvestili.

Problemi evropske pozorišne kulture zajednički su manje-više svim evropskim sredinama, ali je posebno pitanje kako ih koja od njih rešava. Kako smo se mi organizovali i šta preduzimamo da se osobe sa invaliditetom uključe u kulturni život kao publika i kao stvaraoči? Evropski projekat „Hoćemo više“ („We Want More“) integrisao je različita iskustva umetnika i kulturnih organizacija. Jedan od partnera u projektu je beogradsko Plavo pozorište, koje je doskora organizovalo festival inkluzivnog teatra i koje pravi predstave prilagodene slepima i gluvima.

U malom turističkom mestu Katolika nedaleko od Riminija, na zapadnoj obali Jadrana, živi oko petnaestak hiljada stanovnika, a postoje dve pozorišne sale i veliki otvoren prostor u obliku rimskog foruma, namenjen za koncerte i druge performanse. Turisti leti preplave obalu, ali ni u zimskom periodu ovo mesto ne drema. Kompetentan tim fondacije ATER (Asocijacija teatarata italijanske regije Emilija-Romanja) organizovao je seminar u Teatru della Regina namenjen pozorišnim menadžerima, organizatorima i drugim pozorišnicima koji su voljni da rade na prilagodavanju teatarata i inkluziji osoba sa hendikepom u teatarski svet. Program je pohađalo trideset osoba iz evropskih zemalja, a među njima smo bile Bojana Karajović (Malo pozorište „Duško Radović“) i ja (Jugoslovensko dramsko pozorište).

Petodnevni seminar podelio je ovu zamašnu tematiku u nekoliko segmenata. Prvi dan pružio je teorijski okvir za promišljanje problematike. To je značilo upoznavanje s konceptom tzv. univerzalnog dizajna, mesta koje bi bilo prilagodeno svima, udobno i naručno, koje podrazumeva da niko nije isključen, bilo da ima poteškoće u kretanju, ne vidi ili ne čuje, bilo da ima neko neurološko odstupanje od tipičnog (u neurodivergenciju ulazi ceo autistični spektar, disleksija, disgrafija, ADHD, tikovi, hipersenzitivnost itd.). Univerzalno dizajnirani prostori već su realizovani u svrhu kulturnih centara, a i pozorište se može osmišljavati s takvom idejom, predstavila je temu Đulija Benčini, profesorka lingvistike sa Univerziteta u Bolonji.

Prostor ne treba samo tehnički prilagoditi. Njega oblikuju međuljudski odnosi. Pozorište je *par excellence* prostor snažne međuljudske dinamike, iščekivanja, učestvovanja, istovremenog postojanja različitih svetova.

Lorena Martinez Mier (Meksiko/Švedska) radila je u pozorištu osoba sa invaliditetom (u Meksiku) i razradila protokol za prilagodena izvođenja i senzorno prilagodene predstave (engl. *relexed performance*) u Švedskoj. U toj sredini je postala praksa da se prave predstave koje uklanjaju formalne barijere etiketice i ponašanja podignute

Foto Vladimir Bretozzi

dosadašnjom pozorišnom tradicijom. Njihove predstave su udobne za 'neurodivergentnu' i svaku drugu publiku.

*

Jedno su maštanja i osvajanja širokog horizonta koji pripada čovečanstvu, reći će neko, a drugo su finansijske mogućnosti. Kako se planira, kako se izdvajaju i na koji način se traže sredstva, do toga kako se projekti sprovedu u delo tako da budu ekonomski održivi – sve to pripada važnom aspektu koji je takođe pokrio ovaj seminar. Za preporuku je zbornik *Cultural Funding and Financing: A Guide to New and Traditional Models in Arts and Culture* u izdanju Palgrave Macmillan iz 2026. godine.

Budući da je XXI vek doba tehnologije, ona je bila nezaobilazna tema ovog skupa. Jasno je da savremeni i budući svet nude mogućnosti nadomeštanja hendikepa. Postoje ekrani/displeji koji se mogu postaviti na vidna mesta na obodu scene ili unutar scene – uz poštovanje estetike predstave – na kojima se emituje tekst onoga što se čuje za osobe sa oštećenjem sluha. U tilovima se mogu koristiti boje, simboli i druga vizuelna sredstva kojima se mogu predstaviti scenski zvuci. Titlovi se pripremaju unapred, ali se razvijaju programi koji automatski transkribuju govor. Čuli smo i za AI naočare za gluve koje, kao u nekom stripu, prate karaktere na sceni sa napisima u boji šta ko govori. Mogućnosti AI naočara su velike jer se mogu povezati s programima za prevodjenje.

Tehnološki razvoj ide u različitim pravcima. Postoje senzorna sedišta (sa posebnim jastučićima), koja prenose zvučne vibracije, što otvara koncerte i druge muzičke programe osobama sa oštećenim sluhom. Oni koji imaju iskustva sa slušnim aparatima dobro znaju da kod njih ne postoji selekcija zvukova, pa se jednako čuju kašljanje gledaoca u blizini i glumac sa scene. Za taj problem postoji telecoil, aparat koji omogućava fokusiranje na zvuk sa scene.

Slepe osobe danas sinhrono prate radnju predstave uz audioopise scenografije, kostima, vizuelnih efekata, kretanja na sceni uz slušalice ili čak preko svojih telefona.

Da li su ta, često skupa rešenja efikasna i dobra pomoć, pokazće vreme. Ali je tehnološki razvoj neumoljiv i ko preskoči prve korake koje prave bogate zajednice, posle mora da skače.

*

Ono što je provereno, za osobe koje su rođene gluve, jedini način komuniciranja je znakovni jezik. Srpski znakovni jezik je priznat kao jezik manjine tek 2015. godine. Da bi gluvi mogli da prate pozorišnu predstavu, potrebna su uglavnom dva tumača znakovnog jezika blizu glumaca koji imaju govornu radnju. S druge strane, to za sobom povlači estetske konsekvence i konsekvence po celinu predstave. Neka pozorišta nemaju rešenje, neka tumača postavu u ugao ispred portala, dakle, izvan radnje, neka pokušavaju da ih uključe u radnju od samog početka, kao što je praksa u Plavom pozorištu, o čemu je govorila tumač i glumica Plavog pozorišta Vera Jovanović.

Jedan dan bio je predviđen za predstavljanje dobro uspostavljenih evropskih pozorišnih i festivalskih praksi. Tada su govorili predstavnici Filmskog festivala Lago i istraživačkog centra AIKU pri Univerzitetu u Veneciji, Festivala kulture Sommerblut iz Kelna u Nemačkoj, Access Culture iz Portugalijske, specijalizovane firme Emanuele Patiniotaki ATLAS E. P. iz Grčke, organizacije Disframe iz Švajcarske, Centra Diego Fabbri iz Italije, Italijanskog udruženja slepih. Među njima je bio i naš domaćin Fondacija ATER u čije je ime govorio direktor Paskvale Vita.

Konačno, završnu reč imali su umetnici sa invaliditetom koji stvaraju u različitim krajevima Evrope, a među njima je bio i Stojan Simić, prvi gluvi umetnik koga je nagradilo Udruženje baletskih umetnika Srbije. Danas njegovi nastupi kao pantomimičara plene svojom sugestivnošću i emotivnošću.

Seminar u Katolici deo je većeg projekta nekoliko partnerski pozorišnih organizacija koje je podržala Kreativna Evropa. Uz Plavo pozorište i ATER, učestvuju gradsko pozorište Teatro São Luiz iz Lisabona, federacija FEDAPAS iz Ekstramadure u Španiji, THEAMA – Inclusive Theatre iz Atine, Sommerblut Kulturfestival iz Kelna u Nemačkoj.

Nove aktivnosti za poboljšanje pozorišnih uslova za osobe sa invaliditetom održavaju se u Beogradu u aprilu – konferencija „Inkluzivna kultura – kultura inkluzije“, i junu.

Jelena Kovačević Barać

Foto Vladimir Bretozzi

PREMIJERE, UP RKOS SVEMU

Gospoda Olga, Oda radosti, Kralj Ibi, Profesionalac, Crno zlato...

Ana Tasić

Kraj 2025. godine, na polju naše prilično oslabljene pozorišne produkcije, najsnažnije je obeležilo održavanje alternativnog, gerilskog izdanja 59. Bitefa, naslovljeno Ne: Bitez, o čemu u ovom broju postoji poseban tekst.

Kraj kalendarske godine u našem pozorištu obeležila je i premijera uspešne i zanimljive predstave *Gospoda Olga*, nastale prema drami Milutina Bojića, u režiji Juga Đorđevića i u koprodukciji Narodnog pozorišta Republike Srpske iz Banjaluke i Narodnog pozorišta u Beogradu, gde je i izvedena. Polazeći od drame *Gospoda Olga*, iz prve polovine dvadesetog veka, izbenovske psihološke i porodične, građanske drame, koja nenametljivo i vešto postavlja pitanja izvitoperenih porodičnih vrednosti, lažnog morala, dubokog licemerja i ružnog koristoljublja u brakovima, odnosa između istina i laži, kao i nasledenih dugova, reditelj je uobličio autentičnu predstavu savremenih značenja. U Bojićevu dramu zatvorene strukture uključeni su fragmenti narodne bajke *U cara Trojana kozje uši*, ko-

pora. Najvredniji deo predstave je igra glumaca, naročito efektna onda kada je realističnija, sa blažim, umerenijim dozama komičkog preterivanja. Stefan Bundalo, u ulozi Rajka Dmitrovića iz Čačka, koji u napadu ludila umišlja da je španski ambasador, nalazi najbolju meru u nastupu, jer zadržava i izvesnu prirodost, čineći ga neusiljenim, a komički efektnim. Milica Mihajlović kao grofica Andrenji Eržebet takođe opipljivo gradi lik jedne stroge, rigidne žene, kojoj je novac, odnosno bogatstvo, jedini smisao postojanja, a njegov izostanak razlog za propadanje u nepreglednu depresiju. Njenog brata, grofa Andrenjija Ištvana igra Gordan Kičić, teatralizovano, ali precizno i dozirano, tako da od njega slikovito stvaraju tip pohotnog zavodnika, koji je za sobom ostavio kolone uveljenih žena i samohranih majki. Ivan Mihajlović stvara lik Dragomira, još jednog teškog mušjuza, sina narodnog poslanika, slatkorečivog zavodnika, neradnika i parazita. Tamara Dragičević takođe umereno i verodostojno igra Jovanu Filipović, doktoriku, psihoterapeutkinju, koja leči hipnozom, iskreno se posvećujući pacijentima.

U Beogradskom dramskom pozorištu premijerno je odigran *Kralj Ibi*, u režiji Staše Koprivice, koja je Žarijevu grotesknu farsu postavila u mračne, apokaliptične okolnosti, donoseći neku vrstu tres paradije življenja i vladanja, u društvu snimanja, šerovanja, lajkovanja, e-uprave, influensera i rijalitija, koji vulgarnim sli-

Crno zlato, foto Dragana Udovičić

nekadašnjeg studenta buntovnika, vatrenog i neskrivenog protivnika komunizma i Titove vladavine, zbog čega je još u studentskim danima dobio vernog pratioca, Luku Labana, policajca, pripadnika službe Državne bezbednosti, koji ga je osamnaest godina sledio u stopu. Nenad Ježdić takođe izuzetno probojno, opipljivo, gradi lik Luke, Profesionalca, naizgled jedno pitomo stvorenje; no, ta pitomost je odlika lika samo do određene granice, preko koje se iz njega izliva ledena surovost, sklonost ka nasilju, bez mnogo premissanja ili moralnih dilema, nasilju koje je urođeno, instinktivno, opako.

A u Novosadskom pozorištu na početku drugog dela sezone premijerno odigrana nova predstava Andraša Urbana *Utopija*. U osnovi se nalazi izvođenje Deklaracije o ljudskim pravima iz 1948. godine, koja je utvrdila da svaki čovek ima prava na život, zdravstvenu zaštitu, obrazovanje, rad, odmor, slobodu mišljenja i izražavanja, između ostalog. Veoma provokativno naslovljena, *Utopija* suptilno nameće ideju da je ostvarivanje tih prava postalo nekakva čežnja ka dalekim, neuhvatljivim ciljevima. Osvešćivanje te činjenice izaziva gorku spoznaju o stanju u globalnom društvu u kojem živimo, gde su ugrožena, ili ne postoje, ne samo osnovna ljudska prava nego i vrednosti i vrline. Dobrota, samilost i poštenje povukli su se pred agresivnim upadima bahatosti, nasilja i mržnje, o čijim posledicama ova vredna predstava govori konkretnim i simboličkim jezikom. *Utopija* ima specifičan oblik monodramskog predavanja – performansa, uronjenog u hipnotički pank-rok koncert. Tročlani bend čiji su muzičari članovi tehničkog dela ansambla Novosadskog pozorišta, što izvođenju daje važnu socijalnu dimenziju, prati nastup glumice Gabrijele Crnković. Njena igra je neobično snažna u dramskom, ali i u fizičkom smislu, zbog čega uspeva da održi naročitu pažnju gledalaca.

Na nezavisnoj sceni i dalje se kvalitetno izdvaja Hartefakt produkcija, u čijoj je kući u martu premijerno izvedena predstava *Bez buke od dva do šest*, prema tekstu Sofije Dimitrijević, u režiji Tare Mitrović. Tekst Sofije Dimitrijević *Bez buke od dva do šest* vrlo je zanimljiva, poetski obojena, intimna i porodična savremena drama, ali i dra-

tani (ne)potrebni pravilima. Rediteljka Tara Mitrović ovu dramu postavlja svedeno, psihološki precizno i preovlađujuće realistički, zasniavajući snagu izražajnosti na igri glumaca i opipljivoj intimnosti prostora Hartefakt kuće, stana u ulici Despota Stefana. Anita Mančić veoma izražajno i dirljivo igra Mirjamu, krutu profesorku lingvistike, slomljenu i usamljenu nakon srčanog udara supruga. Vođena željom da oživi sećanja na njega, ili da probudi znanja o njemu, stupa u redovan kontakt sa Lanom, čija je priroda potpuno drugačija. Iva Milanović je predstavljiva živo i autentično, kao odlučnu i drsku mladu ženu, svesnu sebe i moći koju ima nad muškarcima, praktičnu, ali i pomalo neurotičnu osobu, uverenu da uživa u svom poslu. Kao takva, ona pomalo smeškava Mirjaninu krutost, rigidnost, menjajući i njene poglede na stvarnost.

Bez sumnje, najveći događaj u ovom periodu bila je premijera predstave *Crno zlato* u Beogradskom dramskom pozorištu, prema tekstu Dejana Dukovskog, u režiji Olivera Frlića, dugoočekivana premijera, i zato što je više puta odlagana. A to iščekivanje je opravdano izuzetnim vrednostima u svim segmentima predstave. Tekst Dukovskog je drama fragmentarne strukture i vrlo složenih značenja, gde se prepliću porodične, melodramske, društvene i političke linije radnje. Otvaja se u našem vremenu, u nekoj balkanskoj zabiti, tragikomično određenoj primitivizmom, korupcijom, nasiljem i beznađem, koji se prikazuju višeznačno, surovo, poetski i nadrealno u isto vreme. U takvo okruženje se, poput lutajućih mitskih junaka, Odiseja ili Oresta, nakon izgnanstva, vraća izgubljeni sin Angel kao Angela. Prisustvo transrodne osobe izvor je komičnih nesporazuma, tragičnog prepoznavanja, ali i scenske provokativnosti, između ostalog, zbog eksplicitnih androginih prikaza ljudskog tela, koji imaju vrlo začudan i izazovan smisao. Anja Čurčić podsticajno igra Angelu, ambivalentno, neuhvatljivo. Nekadašnji muškarac, ona je najženstvenije biće u toj tvrdog, neumoljivo patrijarhalnoj sredini, gde su i ženski likovi izgrađeni grubo, u oštrim, neotesanim oblicima. Upadljiv nedostatak nežnosti i blagosti može se shvatiti i simbolički, kao nemogućnost preživljavanja ženskih principa u toj košmarnoj zabiti. Reditelj Oliver Frlić scensku radnju vodi vešto, sti-

Kralj Ibi, foto Dragana Udovičić

ja metaforički takođe govori o skrivanju/otkrivanju istine i posledicama izbora istinitog/lažnog života. Glumci igraju vešto, u skladu s rediteljskim pristupom, stilizovano realistički, odnosno poetsko realistički. Aleksandar Vučković posebno uverljivo i izražajno gradi lik Gidre, odgovarajućeg naslednika u lozi parazita, razmaženog i proračunatog lezilebovića, koji, očevim stopama, planira brak iz računa sa Olginom ćerkom Vukom (Iva Milanović). Sladana Zrnić takođe vrlo efektno igra Novakovićku, advokatovu ženu, Gidrinu majku, koja pragmatično prihvata zajednički život sa gospodom Olgom, tretirajući je vrlo neobično, kao prijateljicu. Ipak, istovremeno se zbog odnosa njenog supruga oseća i nevidljivo, nepotrebno, kao da je predmet a ne ljudsko biće, tražeći zato smisao postojanja i nade u Gidri. Nela Mihajlović autoritativno i čvrsto predstavlja gospođu Olgu Ristić, sa ambivalentnim odnosom prema Novakoviću, jer gaji i ljubav i privrženost, ali i gnusanje prema njemu, smatrajući ga krivim za odvajanje od njenog supruga. A opipljivo čvrstu snagu daje joj svest o moći u porodici Novakovića, moći koju podrazumeva bogatstvo, novac koji je pokretač skoro svega u ovoj predstavi, ali i u našem bolno površnom, materijalistički usmerenom svetu.

Drugi deo pozorišne sezone, nakon produženih praznika i raspusta, na početku su u beogradskim pozorištima obeležile premijere tri komedije. Prvo je na sceni Ateleja 212 publika imala prilike da se sretno sa nastavkom *Noćne straže*, sa produkcijom *Oda radosti*, prema tekstu koji je takođe napisao Fedor Šili. Za razliku od *Noćne straže*, koju je režirao Boris Liješević, režiju nastavka potpisuje Gordan Kičić, koji igra i jednu od glavnih uloga u predstavi. Radnja *Ode radosti* dešava se pre radnje *Noćne straže*, odnosno prikazuje događaje koji su joj prethodili, početkom tridesetih godina prošlog veka. Zaplet gradi pokušaj mađarske grofice Andrenji, nastanjene u Beogradu, da oženi sina Ivana Radisavljevića bogatom naslednicom Marijom da bi izvukla porodicu iz dugova. U pozadini te namere nalazi se istina o njihovom rasipništvu, lenjosti i želji da zadrže život u izobilju, bez rada i ulaganja bilo kakvog na-

kama gadnog ljudskog ponašanja dodatno otupljuju već otupljenu svest naroda. Igra glumaca je skladno prenaplaćena, preterana, farsična. Pojedini glumci igraju i više likova, možda i zbog ludističkog duha Ibijevog teksta, izraza ideje da je sve igra, pozornica demonstracije moći. Andrija Milošević nadahnuto predstavlja Ibi, koji oćima vlast Venceslavu na nagovor supruge, majke Ibi, ambicioznije i gladnije vlasti i moći od njega. On je jedan čudak, nepredvidiv i ne baš racionalan; na početku ga vidimo samog na sceni kako nemirno, iracionalno, diskutuje sa sobom, u parodičnim hamletovskim monolozima, čime se uspostavlja značenje poremećenosti njegove svesti. Infantilna je, ali i monstrozna, što prikazuje komički povremeno efektno, zbog lakoe i nonšalantnosti koji prate svirepost u vođenju države. Predstava nas je podsetila na zaista izvanredno (i poučno) Žarijevo izvrgavanje ruglu mehanizama moći, od uterivanja straha u narodu, pretnji i cenzure, do oćimanja novca, zatvaranja i ubijanja neposlušnih, koje dokazuje da ponovljena tragedija postaje farsa (Marks).

Na sceni Zvezdara teatra premijerno je odigran još jedan kulturni naslov iz savremene istorije našeg pozorišta, *Profesionalac*, prema tekstu i u režiji Dušana Kovačevića. Njegovo novo izvođenje podsetilo nas je na izuzetne vrednosti ove tragikomedije, koja nije izgubila na važnosti od kada je napisana i prvi put odigrana, takođe na sceni Zvezdara teatra, 1990. godine, i takođe u režiji Dušana Kovačevića. Tekst je i dalje bolno prepoznatljiv jer istinito sećira problematiku društvenog nadzora, praćenja i kontrole, u okolnostima suženih sloboda, a u tom detaljnom sećiranju donosi brojne otrežnjujuće spoznaje o mehanizmima vladanja, promenama vlasti, ali i o odnosu prema njenim lojalnim predstavnicima. Po red (tragičnog) potvrđivanja nimalo okrnjenih vrednosti teksta, novo scensko tumačenje *Profesionalca* donelo je i izuzetnu igru glumaca, mogućnost prepuštanja njihovim veštinama u izvođenju složenosti odnosa između glavnih aktera. Igor Đorđević sugestivno predstavlja Teodora – Teju, pisca i direktora izdavačke kuće,

Bez buke od dva do šest, foto Nebojša Babić

ma zajednice, društvena drama. Bavi se pitanjima suočavanja sa smrću bližnjih, s prazninom i čežnjom, beskrajinim mogućnostima slobode, ali i problemima otvorene seksualnosti i primitivizma sredine, vulgarnog zabadaanja noseva u tuđe poslove, dokonosti koja stvara čisto zlo. Osnovna nit radnje ispisuje susret dve žene, Mirjane, koja je iznenada ostala bez supruga i Lane, prostitutke koja je sa njim provela poslednje trenutke radosti; ovaj sudar dva različita sveta proizvodi podsticajne misli o izborima koje pravimo i životu koji vodimo, često spu-

lizovano, dinamično i vrlo uzbuđljivo, dokazujući da nije samo beskompromisni društveno-politički provokator u pozorištu, već i vrlo spretna i maštovita reditelj. Kratki, iseckani prizori se brzo smenjuju, često vođeni raskošnom orkestarskom muzikom, koja pokreće tela izvođača kao u nekoj grotesknoj koreodrami, makabričnom plešu ili apokaliptičnoj operi. Oni specifično stilizuju radnju, stvarajući od likova tipove, savremene davljenike u ovom živom blatu primitivizma i opšte ubijenosti duha.

ZIVIMO U DIKTATURI BANAKA I PROFITA

Foto Svetlana Paroški

Jednostavno, izgubili smo refleks komunikacije. Pa, ja to vidim po svojoj deci. Refleks komunikacije znači mnogo. Osudili smo sebe na usamljenost. Potvrđujemo civilizaciju usamljenosti kao dobitnu kombinaciju – kaže čuveni reditelj Paolo Madeli

Intervju sa Paolom Madelijem snimljen je u glumačkom salonu Jugoslovenskog dramskog pozorišta, 21. marta ujutru, pre probe *Garderobera* Ronalda Harvuda. Nije ispao kako sam se nadala ni kako je Paolo hteo. Slučaj-komedijant se poigrao s nama. Ili smo osetili moć tehnologije nad ljudskom reči? U svakom slučaju ovaj bi intervju mogao bi nositi i naslov – Avant-retrograde ili tehnološki palimpsest...

Desilo se da su dva mobilna telefona, njegov i moj koji je snimao, ležali na stolu, jedan uz drugi i mimo nas slali talase istog opsega kao što je ljudski glas. Talasi jednog telefona potli su snimak ljudskih glasova na drugom. Moglo bi se reći da je snimljeni intervju bio „pripremljen“ za novi palimpsest. Zato u intervjuu povodom rada na *Garderoberu*, koji režira u JDP, prosijavaju misli o svačemu, i o onome što Paola ne zanima.

U tom trenutku već gotovo mesec dana traju probe s malim posvećenim ansamblom u kojem su Vojislav Brajović kao garderobier Norman, Miki Manojlović kao Ser, Sloboda Mićalović (Ledi), Branka Petrić (inspicijentkinja Medž), Nikola Rakočević (Oksenbi), Miloš Samolov (Džefri Tornton) i Marta Bogosavljević (Irena). Madelijev verni dramaturg je Željka Udovičić Pleština, scenografija je poverena Darku Nedeljkoviću, kostimografija Lani Cvijanović, muzika grupi Marka Grabeža Koiko, video-rad Ivanu Marušiću Klifu, a scenski govor Ljiljani Mrkić Popović. Paolov asistent je reditelj Simo Đukić.

Slučaj je hteo da moramo ponovno da radimo isto, da rekonstruišemo naš razgovor, pa da vas pitam, kako gledate na mesto i značaj tehnologije koja se ubrzano razvija i upliće u naše živote? – Govorite o tehnologiji u teatru ili u životima?

Prvo bih vas pitala za naše živote, a onda – ima li suštinske razlike između pozorišta u digitalno doba i onog odranije?

– Dobro, prvo mislim da je pitanje toliko jasno da nema potrebe da se odgovori. Ako nam nije sasvim promenilo život u svakom obliku – ako to nije jasno, ne moramo o tome ni razgovarati.

Sad je nama zabrijala život, a trebalo je da nam ga olakša. Tako sam se nadala...

– Ja se nisam nadao. Znače, sećam se, kad sam radio svečano otvaranje Univerzijade, 1987, po ugovoru sam morao da nosim jedan pojas sa Motorolom. Imao sam 14.000 ljudi s kojima sam radio. I bio je jedan kofer od 7 kg u kojem je bio telefon s velikom antenom. Na pojasu bi se pojavio broj kad bi me neko zvao. Pojas sa brojevima mi je zvonio i po noći kad me je neko od ovih važnih hteo čuti. Tada sam odmah video da je to katastrofa... Da počinje ropstvo. Zamrzao sam i mrzim to još uvek.

Govori se o razlikovanju generacija koje su u digitalnom svetu rođene i naših koje su u taj svet ubačene. Vidite li tu razliku

u teatru? Ima predstava sasvim oslonjenih na tehnologiju, čak i predstava bez glumaca, kakav je Gebelsov eksperiment...?

– To je pre Gebelsa radio Musolini. U Koloseumu. Bilo je nekoliko bitnih umetnika uključenih u pripreme predstave *Luci e suoni*. I bila je katastrofa. Primećujete da je industrija odmah profitirala pošto je eliminirala čoveka? Razgovarate s kompjuterima i budete s tima na telefonu, pre nego dobijete jednog čoveka. Dakle, koliko radnih mesta zauzme tehnologija? Nije istina da tehnologija olakšava život, ona ga oduzima. Meni je sve to antipatično. Znam da nam u nekim segmentima olakšava. Ali živimo u diktaturi banaka i profita.

A kad govorimo o teatru, reći ću da sam se oslanjao na tehnologiju i koristio je. Gotovo stotinu predstava sam radio u Nemačkoj i koristio se tim mogućnostima, nije da nisam. Nisam postao zarobljen. Ali imam kolege koji manipulativnim pristupom rade predstave, a glumci postaju sve manje važni.

Šta je to stvarno novo što tražimo u teatru?

– Mislim da ćemo doći vrlo brzo – relativno brzo – do onog pitanja koje je teatar pokrenuo pre tri hiljade godina. *Avant-retrograde*, kaže Turgenjev. To znači da se krećemo u krug, pa ćemo se vratiti na početak priče: čovek koji gleda u zvezde i pokušava razgovarati sa Kosmosom o sopstvenoj samooči, o svojim problemima. Iz tog avangardnog mišljenja ne možemo pobeći. Barem kao povesno sećanje.

Kad govorite o avangardi, svakako ne mislite na istorijsku avangardu? Da li je avangardno vrednost po sebi?

Šta je danas istorijska avangarda? Danas nije popularno tako govoriti, ali baš me briga. Mislim da je Adorno bio u pravu kad je rekao, nakon Drugog svetskog rata, nakon Aušvica, nema više muzike, nema više umetnosti, nema više teatra. Stoga što je kraj jedne civilizacije. To je toliki zločin protiv čoveka da ne znam koja bi umetnost mogla to izlečiti. Sad sam skratio i bezobrazno pojednostavio Adornovo mišljenje, ali mislim da su se iz tog vehementnog govora rodili ostaci – kao kada se jedna materija sudara s drugom materijom – pa neki fragmenti ostaju u pokretu zbog tog sudara. Tu dolaze Beket, Štokhauzen u muzici, fragmenti koji nas podsećaju na ono što bismo mogli biti a više nismo. Imamo različitih fragmenata. U Americi, na primer, pokret protiv makartizma rodio je plodove kao što su Artur Miler, Tenesi Vilijams, Edvard Olbi... Iz toga se rodio Living Theater, Džulijan Bek, Džudit Malina, Elen Stjuart (ljudi koje sam osobno i upoznao), ali je, čini mi se, umetnost prestala da funkcioniše kao globalni pokret. U slikarstvu, nakon Pikasove smrti, ne znam šta je novo. Mislim, novo jeste. Raušenberg, Endi Vorhol, pop-art, ali su to fragmenti, nisu globalni pokreti. Dobro, ja dolazim iz druge kulture... trebalo bi sad govoriti šta je to *bottega*. Od srednjeg veka do renesanse, to je radionica u kojoj se svi klinci uče zanatima (slikarstvo, vajarstvo...). Postojala je kreativna komunikacija između holandskih i venedijanskih slikara – umet-

nost je bila u jednom pozitivnom smislu, u ovom svetu, familija, gde su se svi nekako znali i gde su rado delili iskustva.

Kako biste to objasnili da sada kada smo maksimalno umreženi, svet nije celina? A pre je bilo potrebno vreme da se ljudi približe kočijama...

Ili brodom.

Ili brodom?

– Bili su blizu jedni drugima, dopisivali su se i delili iskustva. No, dosadno mi je o tome govoriti. To je bilo doba velikih debata, Evropa je bila centralno mesto debatiranja. Amerikanci su se šlepali na kraju toga. Bio je kontinuitet između starih civilizacija i jedan strašno interesantan odnos prema grčkoj umetnosti, onaj iz rimskog doba, prema egipatskoj umetnosti – postojali su kontinuitet i dijalog, jedna dijalška forma u kulturnološkom smislu koja je reflektirala našu povest. I sa velikim polemikama. Polemike su dobrodošle. Danas smo to sve pretvorili u individualizam. I ne vidim da postoji jedan umetnički dijalog.

I, ne možemo se revitalizovati?

– Kako mislite? Trebate baciti svu ovu elektroniku... što nam smeta da počnemo ponovo razgovarati. Vidim samo da ljudi žive sami, s tom tipkom...

Da li su tome uzroci samo sociološki ili psihološki?

– Kako psihološki? Sujeta? Što da me zanima? To me baš briga. Jednostavno, izgubili smo refleks komunikacije. Pa, ja to vidim po svojoj deci. Refleks komunikacije znači mnogo. Osudili smo sebe na usamljenost. Potvrđujemo civilizaciju usamljenosti kao dobitnu kombinaciju.

Možemo li uopšte da govorimo o civilizaciji?

– Što se mene tiče, ne. Mislim da to nije civilizacija. Ovo je iluzija i prodavnica laži. Otvorite telefon i verujete u to što vam kaže, a ne pokrećete se na razmišljanje. Zato je i filozofija praktički nestala. Možete li nabrojati bar deset filozofa današnjice? Možete, ako se mnogo potrudite. A to je katastrofa.

Pričali smo o ranijim verzijama Harvudovog komada jer je *Garderober* popularan. A vi ste dobar gledalac, ako mogu reći, reditelj-gledalac predstava drugih autora, jesam li u pravu?

– Jeste. Ima autora koje volim da vidim.

Rekli ste da vam se nije dopalo kako je komad ekranizovan u Velikoj Britaniji. Zašto?

– Gledao sam film *Garderober* kad sam bio u Beču, iako to obično ne činim. Ne gledam kako je neko drugi uradio isti komad. Recimo, kada sam radio Zelerovog *Oca*, nisam prethodno gledao film... nego tek po-

sle. A sada sam pogledao film sa Albertom Finlijem i ne mogu da shvatim da je takav glumac prihvatio da igra u toj smušenoj verziji. I film sa Antonijem Hopkinsom... Ja uopšte ne razumem o čemu su ti filmovi.

Šta je razlog?

– Ne razumem odnos tih glumaca, njihove odnose. Ne razumem šta je radnja.

Šta će biti vaša priča s obzirom na to da ste smanjili broj lica?

– Nisam smanjio, ne mnogo, samo neće biti svi profesionalni glumci na sceni.

Kakvi vas odnosi zanimaju? Imamo u komadu jednog glumca, koji želi da se dokaže kao dramski pisac...

– Oksenbi? Mislim da on nije dovoljno predstavljen. Daću mu više mesta. Svima ću dati više mesta. Ovo nije predstava dva glumca dok su drugi sporedne uloge. Ovo je ansambl-predstava u kojoj svako ima dovoljno mesta u radnji. Traži se novi teatar. Zanima me odnos između mladog glumca i Ledi, jer ona je rešila da kaže šta hoće.

Hoće novi teatar?

– Hoće novi teatar. A Oksenbi je arogantan kao i svi koji misle da će se taj novi teatar sam pojaviti. A taj teatar će biti opet stari.

Dobro, Turgenjev vam je lajtmotiv?

– Tako, tako. Glumci su sujetni, svi umetnici, uključujući i mene. Tema sujete me ne zanima.

Ali radnja komada smeštena je u teatar, među umetnike?

– U ovom komadu likovi su zarobljeni jednom činjenicom koja se zove rat. Rat nas stalno prati iako stalno mislimo da neće više biti rata. A on je uvek tu i sve je gore i gore. Može izgledati cinično to što ću reći, mada nisam hteo biti ciničan, ali činjenica rata ga čini interesantnim. On meni nije dramaturški interesantan. To je engleski konzervativni komad. Ali okolnosti ga čine zanimljivim i nadam se da ćemo uspeti da ih postavimo. Ne znam hoćemo li uspeti.

Tako ste mi rekli i prošle nedelje, pogledali ste me kao dete koje se igra žmurke i rekli, ako uspemo. Sad me zanima, da li otkrivete nešto što postoji (u komadu) ili ga strukturirate, gradite iznova?

– Razumem pitanje ali ne znam što to znači. Mislim da je komad dobro postavljen. Rat je bitan lik, mada se retko uzimao ozbiljno, barem u ta dva filma koja sam gledao. Tu je rat bio htoničan, sa strane, kao neka istorijska pratilja, bum-bum, pala je neka bomba. A šta se događa u komadu? Jedan čovek umire, jedan teatar umire, bombe padaju u glavu(!), a oni ne žele tu situaciju uzeti za ozbiljno. Interesantno je videti aspekte tih glumaca, koji su spremni na sve samo da se taj teatar održi. Da teatar izdrži sve, pa i bombardiranje. Jer se mora ići dalje, predstava je važna... A šta je tu važno, na kraju? Interesantna pitanja se otvaraju. Imaju potencijala... Imam ideju, a ne znam hoću li je dobro realizirati, još je prerano reći...

Ima nešto što nadilazi egzistencijalnu ugroženost?

– To bi moglo tako, kao formula da se rezimira, ali je sve skupa kompleksnije. Kako bih rekao, jedan priljav život.

Kako ste pravili podelu? Imate dva rasna glumca...

– Pravo sam je prema osećanju. Hteo sam da se glumci nađu u situaciji koja je za njih inspirativna. A i za publiku. Da mogu nešto novo da stvore. A pritom da jedni druge podstaknu. To nije ideal podela, nego je namera da glumci tragaju u sebi za likom. Ja ih znam odavno. Mikija od njegovih studentskih dana; sa Vojom i Brankom Petrić sam odavno radio. Pre trideset godina, za vreme rata, sa Vojom sam radio *Malogradane*, predstavu koja je u Crnoj Gori okupila glumce iz cele Jugoslavije. Sa njom smo dosta gostovali.

Šta za vas danas znači da režirate u Jugoslovenskom dramskom pozorištu?

– Za mene je isto kakvo je i bilo.

A kakvo je bilo?

– Bilo je jugoslovensko i dramsko. Teatar u kom se drugačije misli. Važan je. Ljudi ne kapiraju da su mali i, na ovom području, osuđeni jedni na druge. Ne može se razdvojiti kultura ako se želi razvijati, postojati. Kompleksne su kulture, ali među tim različitostima postoji jedna crvena nit. Ne razumem mržnju, gnev.

Možda mržnja nije prava reč u ovom slučaju, ali zasigurno su postavljene granice. Kako opravdavate to što zagovarate utopiju?

– Ako bismo reč utopija zamenili rečju ljubav, da li bi vam tada bilo jasno? Bez utopije nema života. Govorim o utopiji kao o mogućnosti, o mogućem pristupu. Kako da iz kulture isključimo ljubav? Isključiti vrednosti na kojima svet počiva? I što da neko bude isključen zato što je različit? Taj proces ka ostvarenju utopije nikad se ne završava.

U tom smislu, da li vidite razliku između umetnika i čoveka koji se ne bavi kreacijom ali hoće spokojan život?

– Nema razlike. Zašto bi iko bio nacionalista?

Jelena Kovačević Barać

SVI SE SUKOBILI IZ PROCESA ZABORAVE KADA IZAĐE DOBRA PREDSTAVA

Od malih nogu sam bila okružena osetljivim umetničkim dušama i naučila da je njihovo „povišeno stanje“ samo vapaj za iskrenom ljudskom toplinom i zato sam se trudila da im to i dajem, kaže Molina Udovički Fotez

Dugogodišnja posvećenost i neumorni rad oblikovali su karijeru dramaturškinje Moline Udovički Fotez, donedavno direktorke Drame Narodnog pozorišta u Beogradu. Osvetlili smo najvažnije momente, izazove i inspiracije koji su je vodili kroz profesionalni put, kao i pogled na budućnost pozorišta... Sad, kad je odlučila da ode u zaslužnu penziju, bilo je prirodno da se osvrnemo i na to kako je izgradila svoj put i šta joj je na tom putu bilo najvažnije.

Molina Udovički Fotez diplomirala je 1985. godine na Fakultetu dramskih umetnosti u Beogradu, na odseku za dramaturgiju. Iste godine se zaposlila kao dramaturg u Redakciji dramskog programa Televizije Novi Sad i narednih godina radila kao dramaturg, urednik domaće drame i serijskog programa, urednik strane drame i serijskog programa i glavni urednik Redakcije dramskog programa. Tokom tog perioda potpisuje četrdesetak televizijskih drama, filmova i serija realizovanih u Dramskom programu televizije Novi Sad: *Balkan ekspres*, drugi deo, *Crni bombarder*, *Najviše na svetu celo*, *Tito i ja*...

Kratko vreme je bila urednik u Igranom programu Televizije Beograd, a od 2002. godine dramaturg Narodnog pozorišta u Beogradu. Radi sa pozorišnim rediteljima kao što su Jirži Mencl, Vida Ognjenović, Jagoš Marković, Ivana Vujić, Nikola Zavišić, Milan Nešković. Od 1. novembra 2019. godine obavljala je funkciju direktorke Drame Narodnog pozorišta u Beogradu.

Koji su bili najvažniji trenuci u vašoj karijeri kao dramaturga i direktora ansambla Drame Narodnog pozorišta u Beogradu?

Nije lako izdvojiti najvažnije trenutke u 20 i nešto godina... Možda da krenemo od Šekspira, jer lično smatram da u njegovom ogromnom opusu, kao i u Bibliji, piše sve o čoveku, životu i svetu. Prva predstava na kojoj sam radila kao dramaturg u pozorištu bio je *Hamlet* u režiji Ivane Vujić, sa Slobodanom Beštićem u naslovnoj ulozi. To je jedina predstava s ovim naslovom u Beogradu koja je odigrana 100 puta. Drugi „moj“ Šekspir bio je *Henri Šesti* u režiji Nikite Milivojevića čija je premijera bila na Olimpijadi kulture u čuvenom Glob teatru u Londonu, na srpskom jeziku, 11. maja 2012. godine, što je bilo prvo učešće jednog srpskog teatra na ovako prestižnoj svetskoj pozorišnoj manifestaciji. Treći Šekspir je predstava *Magbet* sa Nebojšom Dugalićem i Natašom Ninković u glavnim ulogama. To je jedna od poslednjih režija Jagoša Markovića i poslednja premijera Radmile Živković, legendarnih umetnika Narodnog pozorišta. Za novembar 2025. godine sadašnji Upravni odbor usvojio je premijeru predstave *Romeo i Julija* u režiji vrlo značajnog evropskog reditelja iz Bugarske Javora Gardeva sa Teodorom Dragičević i Andrejem Nježićem u glavnim ulogama. Mnogo sam očekivala od te predstave i ona je trebalo da bude četvrti „moj“ Šekspir u nacionalnom teatru... Realizacija je odložena za proleće 2027. godine... Videćemo...

Inače...?

Inače, u tom prvom direktorskom periodu, koji je pozorišno bio prilično kratak, nešto duže od godinu i po, stavila sam na repertoar Drame nekoliko predstava koje su dugo igrane na radost publike. Prva je bila *Važno je zvati se Ernest* u režiji Nikole Zavišića, *Nesporazum*, prva režija Veljka Mićunovića u Narodnom pozorištu u Beogradu, *Laža i paralaža* u režiji Juga Radivojevića, kao i dve predstave koje su i dalje na repertoaru scene „Raša Plaović“, a to su: *Zli dusi* i *Ženski orkestar*.

U suštini, za mene, i kao dramaturga i kao direktora Drame, najvažniji pozorišni trenuci bili su svaka prva proba i svaka premijera, svaki iskreni aplauz na kraju ili tokom predstave u našoj kući ili na gostovanju. I svaka vest o blizu 110 nagrada koje je Narodno

Foto Nebojša Babić

pozorište dobilo za dramske predstave u periodu kada sam bila direktor.

Koje su vam najdraže predstave, projekti, trenuci koje ste realizovali tokom godina rada?

Tokom čitavog profesionalnog rada trudila sam se da ne reagujem emotivno, nego racionalno. Od malih nogu sam bila okružena osetljivim umetničkim dušama i naučila da je njihovo „povišeno stanje“ samo vapaj za iskrenom ljudskom toplinom i zato sam se trudila da im to i dajem. S druge strane, nisam nikada krila oduševljenje posle dobre probe ili odlične predstave ili vrhunskog umetničkog ostvarenja bilo koga u bilo kojem pozorištu. Dakle, nemam najdražu predstavu. Ali, objektivno gledano, kada sam drugi put postavljena za direktora Drame, uspeši su se nizali jedan za drugim i većinu tih predstava bih gledala ponovo.

U jednom intervjuu iz 2023. godine rekli ste mi: „Uspeli smo! Niko ništa ne može da uradi sam. U godini koja je za nama bilo je i te kako mnogo rada. Verovatno nas je sustigla misao, koju sam često izgovarala u vreme pandemije: posle kuge je došla renesansa.“

Da. Sada mi se čini da čovečanstvo vapi za procvatom humanizma i da sitnim koracima, ali dobrim putem, ide ka altruizmu... Ne biti sam sebi centar sveta, ne raditi ništa za ličnu korist, uvek sagledati što širu sliku, držati se granica svoje kompetencije, uvek biti timski igrač i činiti sve dogovorno, principi su koji su se polako uspostavili u Narodnom pozorištu u Beogradu dolaskom Svetislava Gončića na mesto upravnika, Vladana Đurkovića kao njegovog zamenika i Filipa Bojića za predsednika Upravnog odbora. U takvoj atmosferi nije bilo teško raditi mnogo i dobro, ni ansamblu Drame, ni direktorici Drame, ni meni kao direktoru. Ne baš od samog početka, ali već par mese-

Kako ste uspešli da održite kreativnu energiju i strast tokom svih prethodnih godina?

Iz mog iskustva kreativna energija se najlakše obnavlja u zdravoj razmeni s drugim kreativnim ljudskim bićem, koje je na razmenu spremno. Da naše ćelije nisu u stalnoj razmeni svojih sadržaja, ne bismo bili živi... Imala sam u okviru svog posla u Pozorištu sreću da razgovaram, najčešće povodom neke buduće predstave, sa mnogim, ovom svetu dragocnim piscima, rediteljima, glumcima, kompozitorima, kostimografima, scenografima... i često je u takvim razgovorima ono najbitnije naprosto izlazilo samo u prostor između sagovornika.

A drugo, meni daleko važnije kada je reč o kreativnoj energiji, jeste što sam, zajedno sa upravnikom i predsednikom Upravnog odbora, uspešla da osnažim ansambl Drame mladim i darovitim pozorišnim stvaraocima – glumcima, dramaturgom, rediteljem i kostimografkinjom. Svi su primljeni sa odgovarajućom diplomom Univerziteta umetnosti u Beogradu i svi su pre toga ostvarili zapažene rezultate u pozorištu. Posle 20 godina osmišljeno je obnovljen ansambl Drame...

Kako ste se pripremali za odlazak u penziju posle duge i uspešne profesionalne karijere?

Nisam se pripremala. Penzija je došla sama u najboljem trenutku za mene.

Kakva je vaša vizija za razvoj teatra i umetnosti u budućnosti?

S obzirom na to da postoji već više od 2.500 godina, pozorište je postalo prirodna potreba onih koji neguju svoju duhovnu vertikalu. Tehnologija napreduje brzinom svetlosti, a ljudska priroda se menja mikronskim koracima... Potrebno je isprovocirati čoveka da ispravlja svoju sebičnu prirodu... Ceo pozorišni organizam mora da radi za one koji su na sceni, da bi oni mogli do kraja da se daju publici, jer bez publike pozorište ne postoji.

Koje lekcije ste naučili tokom svoje karijere koje biste želeli da podelite s mlađim generacijama umetnika i reditelja?

Uvek kreni od nule, kao da ništa do sada nisi uradio. Radi za predstavu, a ne za sebe. Veruj saradnicima, ali ih i pitaj o svemu što te zbunjuje. Poštuj tuđi kreativni proces, različiti smo. Gledaj partnera na sceni u oči. Predstava ume da se rodi i na poslednjoj generalnoj probi, ali i na petoj reprizi... Svi se problemi i sukobi iz procesa rada zaborave kada izađe dobra predstava. I – „Sreća prati hrabre!“

Kako ste doživljavali promene i turbulencije u pozorištu?

Teško mi pada kada u POZORIŠTU nepozorišni razlozi žele da se prikažu i nametnu kao važniji od pozorišnih.

Da li imate savet za mlade umetnike i reditelje kako da sačuvaju kreativnost i veru u umetnost u ovim turbulentnim vremenima?

Veruj svom srcu više nego svom umu... Prava vera je uvek iznad razuma, u svako vreme i u svim vremenima.

I za kraj...

Davne, 1947. godine Ivo Andrić je pisao o misiji pozorišta i pozorišnih umetnika: „[...] Imajte na umu da ste vi vesnik istine. Po vama velika i složena ljudska stvarnost šalje svoje poruke. Ona vas je izdvojila od ostalih ljudi utoliko (i samo utoliko!) što vam je poverila važno poslanje da ljudima vašeg jezika iznesete pred oči sliku i smisao, razvitak i pravac određene stvarnosti [...]“

Milica Kosović

BITEF I KAKO MU PRIĆI ILI NOVI ODBORI A STARI PROBLEMI

Proces Peliko je potvrdio moć pozorišta da otvori najteža društvena pitanja i pretvori ih u iskustvo zajedničkog suočavanja

Olivera Milošević

Nema sumnje da je ovdašnji teatarski život u minulom periodu snažno obeležio Bitef. Istini za volju, tako je već gotovo šest decenija. No ovoga puta – na poseban način. A slobodno možemo dodati i – nažalost.

Podsetimo se, do zaključenja prošlog broja *Ludusa* nismo znali da li će biti 59. Bitefa. Propala je i ideja Odbora u ostavci da simbolično, kao znak kontinuiteta, bude izvedena samo predstava *Bratija* Romea Kastelučija, a i Kasteluči je odustao zbog svega što se oko Bitefa dešavalo.

U svakom slučaju, u trenutku kada je izgledalo da će Beograd ostati bez jednog od svojih najvažnijih međunarodnih pozorišnih događaja, umetnička scena je odgovorila vaninstitucionalnim organizovanjem Ne: Bitef. Taj prefiks „ne“ nije označio odsustvo, već upravo suprotno – pokazao je da ideja Bitefa ne pripada samo instituciji nego pripada zajednici umetnika i publici koji razumeju zašto je Bitef važan.

Čin otpora

Dakle, nakon što je Odbor Bitefa krajem oktobra odbio planirani program za 59. izdanje tog festivala koji su predložili reditelj Miloš Lolić, umetnički direktor i selektor, i njegov umetnički tim, oni su raskinuli ugovor sa Odborom i zatim organizovali alternativni Ne: Bitef.

Tako je Ne: Bitef krajem 2025. godine postao specifičan kulturni i društveni događaj – ne samo kao alternativni festivalski program nego i kao simbolički čin otpora, samoorganizovanja umetničke scene i odbrane autonomije pozorišta i Bitefa. Nastao je u trenutku kada zvanično izdanje Bitefa nije održano, pa je inicijativa umetnika i kulturnih radnika praktično redefinisala ideju festivala, potvrđujući njegovu suštinu kroz slogan: „Bitef je tamo gde se okupimo.“

A (ne)Bitef nije bio samo zamenski program nego je bio svojevrsna platforma solidarnosti umetničke zajednice. Njegov koncept pokazao je da festival može postojati i izvan institucionalnih okvira, kao mreža umetničkih akcija, diskusija i predstava koje insistiraju na slobodi izraza i kritičkoj funkciji umetnosti. U tom smislu, Ne: Bitef je funkcionisao na način koji potvrđuje da je savremeno pozorište često jednako društveni čin koliko i estetski događaj.

Posebno je značajno to što je festival okupio lokalne i međunarodne umetnike oko tema autoritarizma, cenzure

i društvene odgovornosti kulture, čime je reafirmisana tradicija Bitefa kao prostora eksperimentalnog i angažovanog teatra.

Proces Peliko kao centralni događaj festivala

Uprkos svim zvaničnim nastojanjima da ne dode, zahvaljujući Ne: Bitefu u Beogradu se pojavio reditelj Milo Rau, koji je za samo jedan dan postavio beogradsku verziju predstave *Proces Peliko* u kojoj je učestvovalo oko trideset lokalnih glumaca, umetnika i aktivista, čime je internacionalni projekt dobio snažan lokalni kontekst.

Predstava *Proces Peliko* bila je centralni događaj Ne: Bitefa i njegov programski i simbolički okvir. Ova dokumentarna pozorišna rekonstrukcija zasnovana je na stvarnom sudskom procesu u Francuskoj i bavi se traumatičnim slučajem dugogodišnjeg seksualnog nasilja nad Žizel Peliko koji je potresao evropsku javnost.

Rauov pristup karakteriše radikalni dokumentarizam: višesatno čitanje sudskih transkripata sa suđenja, minimalna scenska estetika i insistiranje na činjenicama kao dramaturškom materijalu. Takva strategija ukida distancu između scene i stvarnosti, pretvara pozorište u prostor javnog svedočenja.

Proces Peliko pripada poetici tzv. tribunalskog ili dokumentarnog teatra, u kojem scena postaje mesto moralnog preispitivanja društva. Umesto fikcije, predstava koristi autentične dokumente, a umesto iluzije – direktno suočavanje publike sa nasiljem, odgovornošću i mehanizmima njegovog prikrivanja.

Važna idejna linija predstave jeste odluka žrtve da sudski proces bude javan, da bi, kao što je sama istakla, „sramota promenila stranu“. Upravo taj motiv predstava transformiše u univerzalnu poruku o vidljivosti nasilja i potrebi društvene reakcije.

Izvođenje predstave *Proces Peliko* na Fakultetu dramatskih umetnosti u Beogradu otvorilo je festival i bilo je praćeno snažnim reakcijama publike, uključujući dugotrajne ovačije, posebno upućene glumici Vesni Trivalić, koja je bila materalna u tumačenju Žizel Peliko, žrtve strašnog i stvarnog nasilja. Suzdržano, dostojanstveno, bez patetike, a snažno i potresno tumačila je junakinju ove savremene tragedije.

U *Procesu Peliko* Vesna je nastupila gotovo asketski, sa preciznom kontrolom emocija i naglašenom unutrašnjom

Milo Rau na probi u Beogradu, foto Nata Korenovskaia

koncentracijom. Upravo ta redukcija izražajnih sredstava otkrila je drugu dimenziju njenog glumačkog habitusa – sposobnost da snažan utisak ostvari kroz koncentrisani minimalizam.

Njeno prisustvo na sceni delovalo je kao svojevrsni moralni oslonac ansambla. Bez potrebe za dominacijom, njena interpretacija pokazala je ono što odlikuje velike glumce: da znaju kada se treba povući se i postati deo celine.

Proces Peliko i Ne: Bitef zajedno su pokazali da savremeno pozorište u Beogradu može funkcionisati kao prostor otpora, empatije i kritičkog mišljenja. Dok je Ne: Bitef demonstrirao snagu kolektivne kulturne inicijative, *Proces Peliko* je potvrdio moć pozorišta da otvori najteža društvena pitanja i pretvori ih u iskustvo zajedničkog suočavanja.

U tom susretu festivala i predstave pozorište se ponovo pokazalo kao mesto gde umetnost prestaje da bude samo prezentacija stvarnosti i postaje njen aktivni učesnik.

Zašto je Ne: Bitef bio važan? Ako je nešto jasno nakon ovog događaja, to je da festivali nisu samo datumi u kalendaru i budžetske stavke. Zato Ne: Bitef nije bio zamena za festival, već njegov suštinski podsetnik da pozorište počinje tamo gde prestaje komfor, a počinje odgovornost.

Novi odbor i stari problemi

Novi upravljački organi festivala formirani su odmah nakon Ne: Bitef, krajem 2025. godine, sa idejom da se obezbedi kontinuitet održavanja manifestacije nakon turbulentnog perioda u kojem su se postavljala pitanja finansiranja, programa i umetničkog rukovođenja.

Međutim, umesto stabilizacije, čini se da su odluke o umetničkom rukovodstvu ponovo otvorile polemike o autonomiji festivala i odnosu između struke i osnivača (grad Beograd).

Posebnu pažnju izazvala je informacija da je reditelj Andraš Urban najpre dobio poziv od festivalskog odbora da preuzme funkciju umetničkog direktora, da bi nakon što je prihvatio ponudu bilo saopšteno da njegovo imenovanje nema potrebnu podršku gradskih struktura.

Prema dostupnim izjavama, Urbana je bio jednoglasno predložio Odbor, ali konačna odluka nije potvrđena zbog izostanka političke saglasnosti.

Ovakav razvoj događaja mnogi u kulturnoj javnosti protumačili su kao simptom dubljeg problema – nejasne granice između umetničke procene i administrativnog odlučivanja.

Urbanov mogući izbor imao bi jasnu simboliku. Kao reditelj prepoznat po angažovanom i estetski radikalnom teatru, njegov profil bi se prirodno uklopio u istorijski identitet Bitefa kao festivala koji neguje hrabre i kritičke poetike.

Upravo zato odbijanje njegove kandidature deo javnosti vidi kao propuštenu priliku da se festival vrati svom najprepoznatljivijem identitetu – mestu umetničkog rizika.

Ova epizoda otvara nekoliko ključnih pitanja: koliko umetnički odbor zaista ima autonomiju u izboru selektora,

da li Bitef danas može zadržati međunarodni ugled bez jasne umetničke strategije, koliko politički kontekst utiče na programske odluke...

U tom smislu slučaj Andraša Urbana postao je više od personalnog pitanja. Postao je paradigma dileme da li Bitef treba da bude administrativno vođen festival ili autorski profilisan i umetnički definisan. Od aktuelnog odbora stiže informacija da će selekcija predstojećeg Bitefa biti objavljena sredinom aprila.

Predsednik Odbora Spasoje Ž. Milovanović kaže da je nakon Urbana Odbor imao nekoliko predloga, ali su odustali od njih, pretpostavljajući da neće biti prihvaćeni.

Zato su odlučili da ove godine sami selektuju program Bitefa, kao što i piše u Odluci o izmenama i dopunama odluke o stalnim manifestacijama u oblasti kulture od značaja za grad Beograd. Milovanović napominje da u tom poslu on prihvata najveću odgovornost.

Prema pomenutom zakonskom aktu, koji je donet maja prošle godine, program manifestacije utvrđuje Odbor, koji po potrebi može da predloži saradnike. Ovaj Odbor je pokušao da iskoristi tu mogućnost predloživši Urbana, ali su okolnosti nametnule da se ipak sami late biranja predstava.

Zato o selekciji ovogodišnjeg Bitefa odlučuje Odbor festivala. Osim Spasoja Ž. Milovanovića, koji je dramaturg i doskorašnji direktor Narodnog pozorišta u Nišu, tu su i Uroš Mijatović, direktor Bitef teatra Miloš Latinović, Ana Veljković i Srđan Obrenović iz Beogradskog dramskog pozorišta.

Budućnost Bitefa

Od svog osnivanja 1967. godine Bitef je bio mnogo više od međunarodnog festivala. Bio je prostor susreta avangardnih pozorišnih poetika i mesto gde je Beograd ulazio u dijalog sa najvažnijim tokovima svetskog teatra. Njegovi osnivači Mira Trivalić i Jovan Ćirilov koncipirali su festival kao otvorenu platformu za umetnički rizik i društvenu relevantnost.

Upravo zbog takvog nasleđa svaka kriza Bitefa ima šire značenje.

Najveći kapital Bitefa oduvek je bilo poverenje međunarodne umetničke scene. Takve situacije, bez obzira na formalna objašnjenja, mogu uticati na percepciju stabilnosti festivala.

Istovremeno, činjenica da se o ovim pitanjima javno govori pokazuje da Bitef i dalje ima značaj koji prevazilazi jedan kulturni događaj – on je i dalje simbol statusa savremene umetnosti u društvu.

Na kraju, pitanje nije samo ko će biti selektor već kakav Bitef Beograd želi – festival koji prati tokove ili festival koji ih stvara. Instituciju ili ideju. Jer istorija Bitefa pokazuje da je bio najvažniji onda kada je imao jasnu umetničku ličnost. A upravo je to danas možda najvažniji zadatak njegove budućnosti.

Vesna Trivalić u predstavi *Proces Peliko*, foto Jelena Janković

JEDINO LJUBAV MEĐU LJUDIMA, PA I U

Nije problem uticaj pozorišta na društvo, on postoji, kakav-takav, nego je problem bolestan duh koji vlada – kaže Gordana Đurđević Dimić, laureat nagrade *Dobričin prsten*

Snežana Miletić

Vulkanska glumica i ingeniozni glumački um, uvek spreman da spazi sumnju, pa ipak vazda pomno osluškujе pesmu, koju peva duh dok po sceni ispisuje poemu – o tome kako bejasmno i kako jesmo, a možda i „biti“ budemo umeli. Tu je bez premca ona, ta Gordana Đurđević Dimić, evo je i *Dobričin prsten* sada nosi, the Glumica, pred kojom i Gluma učtivo nakrivi šešir, nakloni se s poštovanjem...

Dobričin prsten za izvrsnost tokom cele glumačke karijere povod je da se rezimiraju godine uložene u profesionalni identitet. Kako je bilo postojati na sceni i van nje? Koje ste osobine morali izbrusiti da biste opstali?

Pitate me kako sam opstala, kao da sam godine provela u koncentracionom logoru, a ne u instituciji nacionalne kulture, kakvo je Srpsko narodno pozorište! (Smeh) Možda ste u pravu! Ponekad i u takvim „kulturnim“ ustanovama jači – tlači, klanovi i kućni prijatelji – dobro umreženi, godinama mogu da oblikuju unutar-nji život umetničkog kolektiva. Ali, svako može kako hoće, ali ne može dokle hoće! Dolazak mladih ljudi u svaki umetnički kolektiv neminovni je i neophodni dah svežine i promene koji menja unutar-nju strukturu, odnos snaga i prioriteta, menja estetiku i repertoar, dinamizuje pozorišni i kulturni život jedne sredine! Sećam se svojih početaka: bila sam i drska i nestrpljiva, bila sam surovo iskrena prema starijim kolegama i kolegamicama, nervirali su me šabloni, sporomisleći glumci, laž na sceni, krutost, nabedene veličine kojima se ne može, niti sme pričati... Zahtevala sam celokupnu izmenu atmosfere i načina rada u pozorištu, rado eksperimentisala i u izboru uloga i saradnika, ispitivala nove pozorišne forme vaninstitucionalnog karaktera, s više samopregora i mnogo manje kabostenstva i samoreklamerstva za koje sam ubeđeno tvrdila da su zarobili SNP. Kakva je to bila gordost! Kakvo nevaspitanje i grubost! Danas mi je žao što sam izrekla mnoge surove, preterane i uvredljive reči na račun starijih kolega, mojih vrljih prethodnika, samo zato što sam jedva čekala da zaigram u glavnim ulogama i najboljim predstavama po kojima će se pamtiti jedno vreme u SNP-u. I znajući, iz iskustva, kakva je silna i slepa, i smešna i neminovna sila glumačka ambicija, danas jedva čekam da se povučem i uklonim s puta vrlo mladosti koja dolazi i osvaja ne samo glumački i rediteljski i scenski prostor već i prostor gledališta i pozorišne kritike, potiskujući starost na margine života, s kojih će lamentirati o tome kako su vremena nekad bila bolja, kakve smo legendarne i veličajne

Foto Marija Erdelji

glumce i reditelje imali i kako se takvi umetnici više neće ponoviti! Gluposti. Doći će mladi i drugačiji! Stvari su neuporedive! Vremena – samo slična – nikad ista! Ljubav je jedina sila koja vam obezbeđuje opstanak bilo gde među ljudima, pa i u pozorištu!

Je li se moglo biti i običan čovek? Da li se moralo biti da bi se sačuvalo od svih identiteta koji su se učitali u glumačko biće? Jesu li privatni i profesionalni identiteti sputavali jedni druge?

Sve što radite u svom privatnom i profesionalnom životu, radićete s određenim stilom i to će biti vaš jedinstveni, lični stil. Po tom stilu će vas prepoznavati, prihvatiti ili odbaciti, voleti i ceniti, ili mrzeti i prezirati. I privatni i glumački identiteti noseće ono nešto vaše, od čega pobeći ne možete! Gluma je idealna profesija za one koji su umorni od sebe samih, pa u telesnoj transformaciji traže početak specifične komunikacije, saznavanja, približavanja i razumevanja drugačijih egzistencija, tuđih sudbina i načina mišljenja... Igra – kao princip i promena, kao način egzistencije, podrazumeva stabilnu psihičku i karakternu bazu na koju se, po potrebi, „kače“ spoljašnji elementi i oznake tuđih ili drugačijih egzistencija, stvarnih ili izmaštanih: pričam ti priču, zavodim te, ili te vodim do paradoksa, kradem ti vreme... To je pozorište! Da se / da te bar za tren odvojim od sebe/ tebe samog, od sećanja na smrt, od sećanja na neminovan izlazak iz života, od susreta s Nepoznatim koje me / koje te plaši i obespekujava! Crnjanski tvrdi: „U Bogu je vedro!“ Šta je naš identitet? Drhtanje pred Nepoznatim... I držanje za vazduh (nada!) da je Crnjanski u pravu!

Koliko su vam puta skršena krila, ko ih je popravljao, kako ste ustajali, šta je tada bilo lekovito?

Moja krila, uvek kršena, nikad skršena, popravljala je moja porodica, pre svih – moji sinovi! Pružali su mi od početka neophodno „uzemljenje“: pozorište i gluma, posle njihovog rođenja, u mom životu postaju samo profesija, samo neophodni finansijski izvor i osnova porodične egzistencije. I suprug i ja doživljavamo roditeljstvo kao priziv, blagoslov i najvažniji životni zadatak. Koliko je u našoj moći bilo i koliko je od nas zavisilo, vaspitavali smo i vodili decu tako da postanu samostalni, radni i odgovorni mladi ljudi, zdravih navika, tradicionalnih porodičnih vrednosti, da se vole i brinu jedan o drugom, da imaju osećaj slobode, ali i odgovornosti za one koji su deo njihovih života. Nisam nezadovoljna onim što smo suprug i ja postigli kao roditelji, mada znam pouzdano da je svaki čovek umnogome i izdanak i žrtva svoje porodice, i da će za mnoge vlastite nedostatke decu neminovno kriviti roditelje i uslove pod kojima su odrastali u svojoj primarnoj porodici. Sledeća, maturalna faza razvoja naših porodičnih odnosa jeste oprostiti svima – sve! I na kraju, neka bude zabeleženo: u ovim zrelim godinama, pošto su sinovi „izašli iz gnezda“, osnovali svoje porodice, sve moje želje su okrenute mom tromesečnom unuku Ognjenu Vuku Dimiću, kog odnedavno suprug i ja zovem Čarobnjakom iz Oga, jer je na čudesan način preobrazio i miloštom i nežnošću ispunio naš pomalo usamljenički porodični život.

Kako ste postali glumica, zašto se to nakupilo u vama, ko je zaslužan, ko vas je ohrabrio i opremio da se odvažite da postanete glumica?

Sve je počelo sredinom šezdesetih godina XX veka, s razvojem TV tehnike i ulaskom prvih crnobelih TV aparata u naše domove. I onda, kao i sada – u vreme mobilnih uređaja, jedini siguran način za roditelja da smiri i „na duže“ zabavi svoje dete, dok u susjednoj prostora uživa u smeni crnobelih titraja pokretnih TV slika. Veoma rano postala sam mala „zavisnica“ od najrazličitijih radio i TV sadržaja, i samo zahvaljujući činjenici da smo u to vreme kao država generalno imali čvrstinu i rešenost da pratimo trend ubrzanog, ravnomernog i podjednako kvalitetnog razvoja svih privrednih grana, na celokupnoj teritoriji nekadašnje zajedničke jugoslovenske države, pa i kvalitetnih TV sadržaja koji podižu opšti kulturni nivo najšireg gledalačkog auditorijuma, u toj trci da što pre prigrabimo priključak za Evropu, da što pre postanemo srednerazvijena, emancipovana i (ubrzano!) kultivisana evropska zemlja, koja, međutim, bira „samostalni“ put svog razvoja (!!) – mnogo toga korisnog prošlo je kroz moju malu glavu, napredne, opismenjane i dobro obavestene (!!) petogodišnjakinje, koja i danas u sedmoj deceniji pamti sve što je tada videla i čemu je bila izložena. Prvi „sudar“ s budućom profesijom, i budućim profesorom glume, doživela sam prateći redovno „TV bukvar“ i pokušaj glavne junakinje Kike

Bibić, u sugestivnoj interpretaciji nezaboravne Mire Stupice, da se opismeni u svojim već podmaklim godinama. Tada sam prvi put, između ostalog, videla lice i čula glas Branka Pleše i ostala zatečena pred njegovom celokupnom glumačkom TV pojavom. To je kao da vas grom pogodi i znala sam petnaestak godina kasnije da glumu moram učiti od Branka Pleše, jer sam ga „upoznala“ još kao petogodišnjakinja, sedeći širom otvorenih očiju pred TV ekranom. Znala sam i da je ta detinja fascinacija imala dubljeg smisla i negde u dubini srca sam slutila da će studij glume u klasi Branka Pleše biti moj put i moja sudbina! Naravoučnije za roditelje: čuvajte svoju decu i pazite kakvim su sadržajima izloženi u najranijem detinjstvu. U suprotnom, decu bi mogla u nekim starijim godinama neprijatno da vas iznenade izborom svojih profesija!

Vaši počeci vezuju se za „Promenu“, skup mladih ljudi čije su energija, lepota duha i originalnost budili nadu, provocirali vijuge, činili umetnost važnim i bezbednim mestom u životima ljudi ovog grada. Kako se sećate tog vremena?

Akademsko pozorište „Promena“, sa sedištem u Novom Sadu, u Ulici Đure Jakšića 7, za mnoge od nas koji smo studirali glumu na istoj adresi, nezaboravno je i nezabildavno studentsko-umetničko-kulturno i teatarsko stecište i središte. Bilo je i prvo pravo ogledno polje za one koji studiraju glumu i režiju, dramaturgiju i teatrologiju, novinarstvo, ili umetnost uopšte – jedinstven prostor susreta – i ne samo mladih zaljubljenika u pozori-

OBEZBEĐUJE OPSTANAK POZORISTU

šte koji dolaze sa svakom novopisanom generacijom studenata novosadske AU. Prvu ispitnu predstavu pozorišta „Promena“ koju sam gledala još kao gimnazijalka režirao je Miša Belegišanin, tada student treće godine režije u klasi profesora Bore Draškovića, a izveli su je studenti glume u klasi profesora Branka Pleše i Dejana Mijača. Bila je to dramatičnija čuvana pripovetka Tomasa Mana „Mario i mađioničar“, koju je za potrebe ispitne predstave napravio student Belegišanin. Nezaboravno gledalačko iskustvo i prvo šok saznanje da odlaskom na predstavu, u pozorište, ne odlazite na sasvim sigurno mesto, već na mesto provokacije, razobličavanja, preispitivanja, sučeljavanja i mogućeg ličnog javnog poniženja do granice sasvim izvesnog i mogućeg samouništenja. Uistinu, to pozorište je bilo uzbudljivo, opasno, neprijatno, otrežnjujuće, dramatično, duboko istinito i tragično. Tada smo prvi put na sceni gledali Zorana Bogdanova, Radoslava Raleta Milenkovića, Dragomira Pešića, Aleksandra Sašku Berić i druge, koji će nam četiri-pet godina kasnije, u nizu narednih godina, biti najbolje kolege i saradnici u SNP-u. Što se nas tiče, svoj doprinos radu „Promene“ dali smo svojevremeno u festivalskim bifeofvskim ispitnim predstavama Harisa Pašovića *Jelka kod Ivanovih* i *Mara – Sad*, i u predstavi *Viktor ili deca na vlasti* u režiji Nikite Milivojevića, u naše vreme takode studenta režije u klasi profesora Draškovića.

Pratite li danas rad „Promene“? Šta vidite u mladim ljudima koji dolaze, s kojima već stojite na sceni? Kakve promene donose, menjaju li nas i društvo?

Ne. Više ne. Davno sam otišla s Akademije, davno se odselila iz Novog Sada. Neki novi, mladi ljudi, kao talasi, kako bi to rekla Virdžinija Vulf, zapljuskuju našu svest, više kao šum i odjek života koji vri negde tamo gde smo i sami nekad bili, zaokupljajući pažnju javnosti, kao što smo i sami to nekad činili. Mi se tom glasu radujemo kao nečemu što nas okrzne u prolazu, ali ne odlazimo više na ispitne predstave, ne zavirujemo u studentske vežbaonice, ne pratimo „Promenu“ tako pomno kao nekad – prepuštamo to mladima od sebe! Dočekujemo ih (još!) na scenama SNP-a, kao već diplomirane glumce, svesne i spremne da preuzmu najteže glumačke zadatke, da „nose“ repertoar po svojoj meri i potrebama svog vremena. Informisani, fizički spremni, s aktivnim znanjem više stranih jezika, informatički pismeni, praktični, vredni da napišu scenario,

da nađu pare, sastave ekipu, nađu reditelja i ostale saradnike, ili čak da sami izrežiraju predstavu, smisle reklamu na društvenim mrežama, da se povežu i uspešno prodaju svoj umetnički rad, predstavu, igrokaz; da naprave svoj „book“, okače ga na Fejsbuk i Instagram, da ažuriraju svoje stranice, da se lično povežu, ili barem približe potencijalnom gledaocu i pratiocu – to su mladi glumci danas! To su protagonisti pozorišta sutrašnjice (ako je bude!)!

Kakav ste vi pozorišni gledalac?

Ja sam pravi gledalac. Dolazim u pozorište zato što ga volim, gotovo kao dete, bez velikih očekivanja i zadnjih namera. Volim i pozorište za decu, i lutkarsko pozorište, kao što volim pozorište za odrasle, misleće, zrele ljude. I tu najčešće dolazi do nesporazuma, jer imam problem s manipulativnim pozorištem, s raznim vidovima scensko-rediteljsko-glumačkih podmetanja, preispitivanja političke korektnosti, političke segregacije i „prebrojavanja“ publike po raznim osnovama u pojedinim predstavama tzv. političkog teatra. Još od gimnazijskih dana ne volim pozorište – klopku! Ne volim rušenje četvrtog zida! Ne volim primitivizam na sceni, ne volim scensko ogovaranje naroda, ne volim pozorište koje ne poštuje istorijsku distancu kada govori o političarima i javnim ličnostima, ne volim lakrdije, rediteljsko-glumačku rugobu na sceni. Direktno obraćanje glumca sa scene publici u sali smatram nedopustivim, protivprirodnim, anti-umetničkim činom, što ne znači da dobar deo glumačke karijere nisam provela igrajući baš u takvim predstavama!!! Ali kao gledalac, uvek bih izabrala predstavu koja se igra u klasičnoj sceni kutiji, uz poštovanje svih uzusa starinskog pozorišta mimetičke orijentacije i voajersku poziciju gledaoca koji „veruje“ u umetničko-scenski „život“ likova na pozornici.

Da li je pozorište važno srpskom društvu, ima li snagu koju bi umetnici voleli da ima? Menja li društvo?

Kada su varvari krenuli da pale patrijske kuće po starom Rimu, niko nije pitao za Ateľanove sledbenike, niti je hrlio u rimska pozorišta... Zašto bi? Pozorište se dešavalo na ulicama Rima i bilo je surovo i uzbudljivije od bilo koje pozorišne predstave. Kada se društvo raspada, raspada se i njegove institucije, prestaju da rade i pozorišta, ili se pretvaraju u kabaretska okupljališta najnižeg reda. Ne može ogleđalo da menja i pripitomljava vlasnika, lik u ogleđalu sa-

brazan je njegovom grubijanskom licu. Ako se gospodaru ne sviđa gluma, onda se gospodaru ne sviđa gluma, i on najčešće ukida ili rastura glumačku družinu. Glumci precenjaju svoj značaj! Što su inteligentniji, talentovaniji i popularniji, to u njima raste osećaj sopstvene važnosti, ali oni najčešće nisu elita koja vlada. Ako jesu, onda su sluga režima, služe vlastodršcu i dobro im je. Donekle i sasvim oročeno: Gustaf Grindgens, glumačka zvezda nacističkog Berlina, jedan od najvećih nemačkih glumaca između dva svetska rata i zvezda filmova *Frica Langa*, ljubimac Hermana Geringa, završio je svoj život kao depresivac, željan mirnog sna. Pronađen je mrtav u hotelskoj sobi u Manili, pošto je popio „dovoljnu količinu pilula za spavanje“. Nije problem uticaj pozorišta na društvo, on postoji, kakav-takav, nego je problem bolestan duh koji vlada – i u društvu i u pozorištu. Bežite tad iz takvog okruženja: gledajte dobre glumce amatere i njihove predstave, ponovo pogledajte Bergmanov film *Sedmi pečat* i vratite vam se vera u smisao života, u neprolaznu potrebu da se život održi uprkos lopovima, rasturacima, mučiteljima i uništiteljima roda ljudskog, da pozorište i glumac u njemu imaju časno mesto u društvu i sposobnost da zagreju posustali duh narodni, da radošću, vedrinom i veštinom oskole duše svojih sunarodnika, skrhane tugom i obnevidele od satiranja i nepravde. „Ko će, ako nećeš ti...“, tako počinje jedan od najlepših monologa o glumcu i njegovoj veštini, iz pera Ljubomira Simovića i njegovog *Putujućeg pozorišta Sopalović*. Čitajte, molite se i volite, tako se isceljuje duša, tako se popravlja pozorište i obnavljaju država i društvo!

Određuju li život glumca više uprave ili reditelji, može li nekad i sam da ga trasira? Kako ste kao glumica izlazili na kraj s patrijarhatom u pozorištu?

Sve je do čoveka. Karakter je sudbina! Neko je konformista, lenjivac, pa 40 godina radi na jednom mestu do penzije, a neko je radoznalac, avanturista i svakih pet do 10 godina menja svoje umetničko okruženje, ogleda se u mnogim novim i drugačijim aktivnostima, na filmu, televiziji, uči neprekidno i neumorno, ogleda se u pedagogiji, ispituje najrazličitiye glumačke metode rada na sebi i rada nad tekstem – ulogom. U našem poslu važno je da nadete dobro jezgro, krug ljudi s kojima volite da igrate, koje volite iznova i iznova da srećete na sceni. Zvezdanog neba i ljudskog lica – daj nam Bože, dovek!

S kojim ste glumcem SNP-a najviše puta stajali na sceni?

Ja volim pesnike, za jednog sam se udala, zatim glumce među pesnicima, kakvi su bili Mika Antić i Duško Trifunović, i pesnike među glumcima, kakav je moj divni kolega Miodrag Petrović. S njim sam mnogo igrala na sceni u matičnom pozorištu, a što se tiče priredbi, nastupa izvan pozorišta, recitala, književnih večeri po bibliotekama, domovima kulture diljem Vojvodine, Srbije, Kosova i Metohije, Republike Srpske – tome se ni broja ne zna!

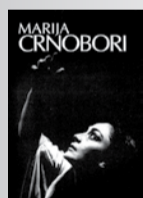
Kako se sećate svojih klasića? Klase imaju običaj ceo život da se drže...

Doživotno, tako nam Bog pomogao! Na klasi nas je bilo desetero. Volim da izgovaram njihova imena, da ih dozivam i oni dođu u moju svest, dođu i oni živi, i oni koji su se već upokojili. Našu klasu činili su: Ana Šimundža, Branka Krstić, Ivana Marković, Aleksandar Alač, Nenad Vujanović, Predrag Momčilović, Tijana Maksimović, Vesna Ždrnja, Ljiljana Jakšić i ja. Šef klase Branko Pleša. Asistent Ana Jajčanin. „Ime ti svoje ostavljam – kad ne mogu da se vratim...“

Stotine ljudi u glumcu vrvi, čovek mora biti stabilan da ga uloge ne raznesu. Gde ste bežali kad se moralo pobeći?

Kada poželim da se obnovim, duhovno i fizički, najpre prelazim mostove, iza sebe ostavljam Novi Sad, prelazim na sremsku stranu. Srem je poezija čista, naročito s proleća. Odlazim, ne često i ne onoliko koliko bih želela i koliko bi duši trebalo, na ovađšnje liturgije – svaki put kada mi to dozvole porodične prilike, to je uslov bez koga duhovne obnove nema, jer je bogoslužje samo mističan spoj teatra, lamenta, molitve i slavopoja, dakle poezija totalna i najčistija. Odlazim u naše varoške crkve ili na bogoslužja u manastire. To smatram blagodaću Božjom, nezasluzenim darom od boga da sam rođena i da živim baš na ovom parčetu zemaljskog šara, u Sremu, na padinama Fruškog brda. A kada se zaželim priča i poezije, i literature koja otvara istorijske perspektive Sremskih Karlovaca, čitam Crnjanskog, čitam karlovačke priče Vide Ognjenović i istoriju mesta iz pera mog supruga – istoričara dr Žarka Dimića, i uživam! Samo kad me na drugoj strani ne bi uporno čekali i svi oni domaćićki poslovi, bez kojih nema života i koji me ubijaju svojom jednoličnošću, koje ni posle 60 godina života i rada nisam uspela da zavolim, ni čestito da naučim!

IZDANJA UDRUŽENJA DRAMSKIH UMETNIKA SRBIJE – Edicija posvećena dobitnicima Nagrade „Dobričin prsten“

MARIJA CRNOBORI
Priredio Aleksandar Milosavljević

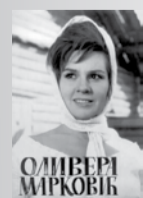
MATA MILOŠEVIĆ
Priredile Ksenija Šukuljević-Marković i Olga Savić

LJILJANA KRSTIĆ
Priredila Ognjenka Milićević

PETAR KRALJ
Priredila Ognjenka Milićević

OLIVERA MARKOVIĆ
Priredio Feliks Pašić

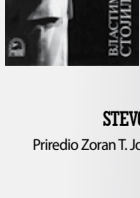
STEVAN ŠALAJIĆ
Priredio Petar Marjanović

MIRA BANJAC
Priredio Zoran Maksimović

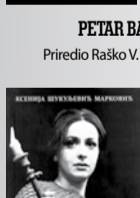
VLASTIMIR ĐUZA STOJILJKOVIĆ
Priredio Zoran T. Jovanović

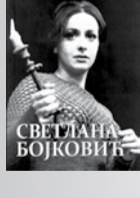
STEVO ŽIGON
Priredio Zoran T. Jovanović

MIHAILO JANKETIĆ
Priredio Veljko Radović

PETAR BANIĆEVIĆ
Priredio Raško V. Jovanović

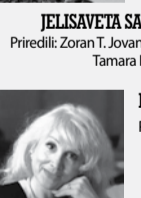
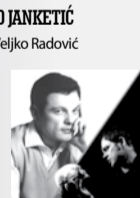
SVETLANA BOJKOVIĆ
Autor: Ksenija Šukuljević-Marković

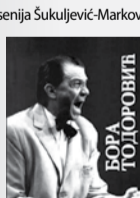
BORA TODOROVIĆ
Autor: Dragana Bošković

KSENIJA JOVANOVIĆ
Priredio Zoran T. Jovanović

RUŽICA SOKIĆ
Priredio Zoran T. Jovanović

A KO SI TI?
Automonografija Predraga Manojlovića
Saradnik na rukopisu: Jelena Kovačević

JASNA ĐURIČIĆ
Autor: Aleksandar Milosavljević

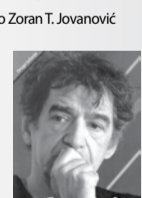
MILENA ĐURIČIĆ
Autor: Aleksandar Milosavljević

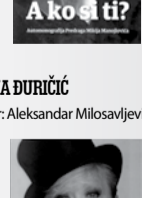
DJALOZI VOJI BRAJOVIĆU
Autor: Dragan S.V. Babić

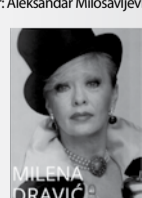
MIRJANA KARANOVIĆ
Autor: Tatjana Nježić

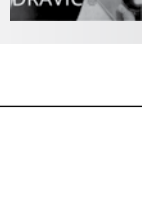
HADŽI PETAR BOŽOVIĆ
Autor: Tatjana Nježić

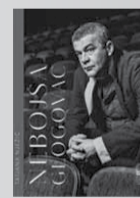
MILAN GUTOVIĆ
Autor: Tatjana Nježić

BORIS ISAKOVIĆ
Autor: Aleksandar Milosavljević

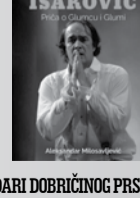
GOSPODARI DOBRIČINOGR PRSTENA
Autor: Tatjana Nježić

MIRJANA KARANOVIĆ
Autor: Tatjana Nježić

HALIM PETAR BOJKOVIĆ
Autor: Tatjana Nježić

BORIS ISAKOVIĆ
Autor: Aleksandar Milosavljević

GOSPODARI DOBRIČINOGR PRSTENA
Autor: Tatjana Nježić

SVE NA SCENI, KAO I U ŽIVOTU, PITANJE JE MOTIVACIJE

U okviru devetog Festivala malih pozorišnih formi Narodnog pozorišta Timočke krajine „Zoran Radmilović“ predstavljeno je 10 nagrađivanih monodrama i duodrama iz Srbije, Crne Gore i Republike Srpske, odnosno Bosne i Hercegovine

Kao festival u festivalu, pre osam godina, bez velikih očekivanja zaživeo je u Zaječaru prvi Festival malih pozorišnih formi Narodnog pozorišta Timočke krajine „Zoran Radmilović“ koji je i ovoga aprila održan na radost umetnika i poklonika teatra. Organizatorima ovog teatarskog skupa ideja je bila da onim ljudima koji ne mogu da dođu do karata za „Dane Zorana Radmilovića“, jer se sve rasprodaju za nekoliko dana, omogućе da osete, dožive deo festivalske atmosfere na pozorišnom prazniku posvećenom njihovom sugrađaninu Zoranu Radmiloviću, koji je svojim osobenim pozorišnim rukopisom ostavio snažan pečat u pozorišnoj umetnosti.

Podno Kraljevice

U okviru ovogodišnjeg, devetog po redu izdanja Festivala malih pozorišnih formi u Zaječaru koji je održan od 3. do 9. aprila, publici u gradu podno Kraljevice predstavljeno je 10 nagrađivanih monodrama i duodrama iz Srbije, Crne Gore i Republike Srpske, odnosno Bosne i Hercegovine koje su svojom scenskom poetikom osvojile naklonost i žirija i publike.

— Sa strepnjom smo ušli u taj projekat, jer nismo znali da li su dve predstave dnevno previše za zaječarsku publiku. Prijatno smo se iznenadili što su sale bile pune, i ona sa glavnim programom u pozorištu, i sala Centra za kulturu u Kotlujevcu u kojoj se održavao Festival malih pozorišnih formi. Već posle nekoliko godina morali smo da promenimo

planove, jer nam je zbog vakcinacije protiv kovida 19 privremeno oduzeta sala Centra za kulturu u Kotlujevcu, pa smo bili prinudeni da Festival malih pozorišnih formi organizujemo kao poseban festival. Tako je Zaječar dobio još jedan pozorišni festival, a prepuna sala pozorišta pokazala je da smo na pravom putu, podvlači Vladimir Đuričić, direktor Narodnog pozorišta Timočke krajine „Zoran Radmilović“.

I dodaje:

— S tom praksom smo nastavili i ove godine, s tim što se ovog puta festival vratio u salu Centra za kulturu u Kotlujevcu, tako da je praznik pozorišta u Zaječaru i ovog proleća trajao sedam dana.

Prve festivalske večeri u sali Centra za kulturu u Zaječaru viđena je autobiografska komedija *Novi Sad vs Beograd* koja na scenu donosi sliku o različitim pogledima na život, iz muškog i ženskog ugla. U pitanju je autorski projekat Giardino teatra, odnosno glumačkog tandema Danijele Tanasković i Aleksandra Gajina. Danijela je samostalni umetnik iz Beograda, a Aleksandar član drame SNP-a u Novom Sadu. Ona je Beogradanka. On je Novosadčanin. I jedno i drugo iza sebe imaju brakove, decu, uspomene. I traume... Predstava prati njihov odnos od prvog susreta koji je i dalje vezan ranama iz prošlog života, mentalitetskim razlikama, navikama, godinama...

Druge festivalske večeri usledila je predstava *Ču ja ljubomorana* u produkciji MostArt-a koju je izveo Aleksandar Dimitrijević.

Predstava *Ču ja ljubomorana*, foto facebook/mostart

Predstava je „pročitana“ po motivima istoimene monodrame Miodraga Karadžića, pisca i kreatora komedija *Đekna još nije umrla, a ka' će ne znamo, Volim i ja nerandže no trpim, Gorčilo, Prva bračna noć*. Poklonike scenske umetnosti izmestila je iz svakodnevice u selo, u planinama Crne Gore, 70-ih godina prošlog veka. Na komičan način rasvetlila je sve emocionalne strahove, čežnje i žudnje običnog čoveka i pokazala je kakav je život u maloj i zatvorenoj zajednici — kako sačuvati svoj mir, a i ženu u tim okolnostima.

Zašto smo uopšte tu

Ljubopitljivoj zaječarskoj publici predstavljen je i Hibernov komad *Greta, stranica 89* u režiji i adaptaciji Olivera Đorđević, u produkciji Narodnog pozorišta Subotica, oličjenje istinske, duboke ljubavi prema pozorištu i svemu što ono predstavlja. U tim različitim pokušajima

jima i pristupima, u izvođenju tandema Suzana Vuković i Miloš Stanković, uz neophodnu dozu humora, u komadu *Greta*... isplivavaju sve neuroze, osetljivosti, svi kaprici talentovanih i manje talentovanih primeraka pozorišne branše.

— U vremenu koje je brže od sveta na pozorišnim daskama, gde se iz sezone u sezonu svaki put preispitujemo kakva je budućnost pozorišta i da li je ima, gde televizija dobija sve bitke svakog dana, važno je raditi komad koji publiku duboko uvlači u čarobni svet na pozorišnoj bini. Lako je smeјati se klišeima i tipovima, ali u dubini Hibernovog komada leži istina da smo svi u potrazi za tom škrinjom sa blagom, kao i da svaka rečenica može da znači nešto sasvim drugo, u zavisnosti od namere onoga ko je govori i od uha i srca onoga ko je sluša. Sve na sceni, kao i u životu, pitanje je motivacije. Zašto nešto radimo, šta želimo time da postignemo, ko šta zna, šta je ono što sami znamo i zašto smo uopšte tu? Zato je osnovna tema: Da li je pozorište samo sebi dovoljno i kakva je njegova budućnost?, konstatuje rediteljka Olivera Đorđević.

Monodrama sa naslovom *Prva ljubav* donela je u zaječarski milje zavičajnu priču iz crnogorskog sela, negde iz druge polovine 20. veka. Autor teksta je Janko Jelić. Režiju, dramaturgiju, kostim i scenografiju potpisao je Miloš Latić u produkciji Centra za kulturu Žabljak. Na scenu je Velizar Kasalica izneo nesnadenog mladića, koji u susretu sa novim životom i sasvim novim svetom saznanja upozna je i svoju prvu i jedinu ljubav, koja ostaje njegovo jedino sećanje i jedina istinska vrednost njegovog života.

Poetična priča *Bašta sljezove boje* nastala je po tekstu pomalo zaboravljenog Branka Čopića, u dramaturgiji i režiji Egona Savina, u izvođenju Nebojše Milovanovića, u produkciji Mocart fondacije. *Bašta sljezove boje*, taj biser srpske književnosti, satkan je od sećanja na doživljaje iz detinjstva, koji ostavljaju neizbrisiv trag u svakome od nas. Kroz jedinstven jezik humora, ljubavnih zanosu i dubokih misaonih opservacija o životu, zaječarska publika je doživela emotivni svet Čopićevog rodnog kraja, „mesečinu nasmijanih zora i tužnih sutona“.

U monodrami *Iskra*, prema tekstu Ružice Vasić, u režiji i adaptaciji Dejana Cicmilovića i izvođenju Maje Kolundžije Zoroe (produkcija „Veliki mali princ“), ispričana je priča o životu i delu Nikole Tesle iz specifične vizure njegove majke Đuke. Bazirana je na istorijskim činjenicama, pismima, svedočenjima, dokumentima, ali ima i dodatni pečat jer je protkana emocijama i ličnim doživljajem jedne majke.

Dotičemo se svih vrlina i mana Tesline ličnosti, komentar je autorskog tima komada *Iskra*, u pokušaju da približimo publici sreću, tugu, strepnju i ponos majke, koja, iako svesna Nikoline veličine, ne može da ga vidi nikako drugačije nego kao svog sina. Želeli bismo, kažu, da publika kroz predstavu sazna činjenice, ali i doživi ambijent i emociju porodice, vremena, rodnog kraja jednog od najvećih umova u ljudskoj istoriji. Tekst je kompletno realizovan na ijekavici, a veliki broj lokalnih izraza i ličkih običaja tog vremena utkani su u

Predstava *Greta*, foto promo www.suteatar.rs

Dramsko stvaralaštvo Zorana Todorovića

Zoran Todorović (1975. Sarajevo) bio je specijalni gost Festivala malih pozorišnih formi i u njegovu čast je priredjen poseban program. Diplomirani je komparativista i teatrolog, književni i pozorišni kritičar, dramaturg, režiser i producent u pozorištu i televizijskim kućama. Sada je umetnički direktor Narodnog pozorišta Istočno Sarajevo. Autor je brojnih dramskih tekstova i dobitnik više priznanja za svoje stvaralaštvo.

U februaru 2023. godine sa dramom (*Miro)pomazani* pobeđio je na konkursu „Reci naglas“ za najbolji originalni dramski tekst u organizaciji Ministarstva prosvete i kulture Republike Srpske i Gradskog pozorišta Gradiška. Drama (*Miro)pomazani* uspešno se izvodi u produkciji Gradskog pozorišta Gradiška. Naredne godine, s dramom (*Ne)uštešni* osvojio je treće mesto na konkursu Ministarstva prosvete i kulture Republike Srpske i ona je izvedena kao javno čitanje na sceni „Petar Kočić“ u Narodnom pozorištu Republike Srpske.

Kao umetnički direktor Narodnog pozorišta Istočno Sarajevo bio je dramaturg na tri kućne produkcije, a za dramu *42 (Ravnoteža jednostavnog anđela)*, koja je na redovnom repertoaru Pozorišta Istočno Sarajevo i koja je 8. aprila izvedena na devetom po redu Festivalu malih pozorišnih formi u Zaječaru, potpisao je tekst i režiju. Od 10 autorskih komada, tri su mu objavljena u knjigama koje objedinjuju aktivne dramske pisce savremene drame Republike Srpske.

priču. Predstava je ostavila snažan utisak na zaječarski publiku.

Poslednjeg dana dupli program

Usledila je i predstava *Sladoled*, pitka komedija o životu i iz života poznata svakom gledaocu. Režiju potpisuje Spasoje Ž. Milovanović, uz glumački tandem Ivana Nedović i Nada Nedović Tekinder, u produkciji Narodnog pozorišta Niš. Uzbudljivo, duhovito i uverljivo predstava prati sudbinu majke i ćerke, od dana ćerkinog polaska u vrtić i majčinog prvog dana na poslu, pa sve do dana u staračkom domu. Jedna za drugom nižu se scene koje govore o ljubavi, ženama, muškarcima, porodici, deci...

Komad *42 (Ravnoteža jednostavnog anđela)* po motivima drame *Emigranti* Slavomira Mrožeka takođe je zainteresirao zaječarsku publiku. Priča se odigrava na novogodišnje večeri, u naše vreme, negde u Švedskoj. Tekst i režiju je potpisao Zoran Todorović uz glumački dvojac Mariju Novaković i Milana Dimića (produkcija Narodno pozorište Istočno Sarajevo). Dvoje ljudi, emigranata, Srba iz Republike Srpske, žive zajedno u skromnom, polupodrumskom prostoru, daleko od zavičaja, spojeni pukim slućajem... Ili možda sudbinom. Ona je mlada žena skromnog obrazovanja i nazičeg naivnog pogleda na svet koja radi kao konobarica u dva lokala i zarađuje novac koji šalje porodici kod kuće. On je umetnik i pisac, donekle mizantrop, koji dane provodi u razmišljanju i „akumuliranju“ materijala za svoje veliko delo, živeći od socijalne pomoći.

U tom paradoksalnom odnosu, na stalnoj ivici konflikta, dvoje potpunih stranaca postepeno shvataju da ipak nisu toliko različiti koliko se u početku činilo.

Poslednjeg festivalnog dana predstavljen je dupli program. Najpre *Kabare ajde bre* Kruševackog pozorišta, nastao prema tekstu Jelene Pantin. Režiju je uradio Branislav Nedić, a igraju Jelena Lukić i Ivana Vasiljković.

Domaćin, Narodno pozorište Timoćke krajine „Zoran Radmilović“ Zaječar, poslednje večeri Festivala malih pozorišnih formi nastupilo je sa monodramom *Ka boljem životu u pet koraka* nastalom po motivima Čehovljeve monodrame *O štetnosti duvana*. U pitanju je scensko uprizorenje Une Đelošević, dramaturga i Branislava Mijatovića, glumca. U monodrami *Ka boljem životu u pet koraka* jedno poučno i korisno predavanje Udruženja „Bolji život“, rutiniranog, ali nadahnutog predavača Ognjena Petra Stankovića, sticajem izuzetnih okolnosti pretvara se u intimnu ispovest junaka. U ovoj drami pratimo čoveka u poslovično nemogućoj borbi da prikrije svoj kašalj, a svoju zaljubljenost nikada ni sebi ne prizna. I što se više trudi, to se sve više otvara pred potpunim neznancima.

Kolika je snaga naše zablude? Gde je granica izdržljivosti da se u zabludi opstane? Kako izgleda taj dramatični čas u kojem se pred našim očima naša sopstvena kula od karata, oslonjena na neravnu površinu, izgrađena na pogrešnom mestu, na vetrometini, počne rušiti, dok mi to pratimo kao na usporenim snimku? Kako izdržavamo dok gledamo s koliko smo pažnje slagali kartu na kartu, pod kakvim nemogućim uglovima i uslovima su održavale ravnotežu, i kako sada nestaje njihov oslonac? Hoćemo li shvatiti da smo slažući karte – slagali sebe? Može li se to izdržati na nogama?

Inspirisani Čehovljevom monodramom *O štetnosti duvana*, bavili smo se pitanjima koja bruje dok čitamo ovo formom skromno, a sadržajem neodoljivo delo dragog nam Antoše. Odgovarajući na njih, nastajala je najpre dramatičacija, a potom i ova pozorišna predstava. Simpatije prema našem junaku nismo krili, kao ni želje da mu ovo, ne baš tako prijatno iskustvo saznanja dođe kao istinsko oslobođenje, i da iz njega izroni osvežen i osnažen, pa ma kakav sud o njemu donela njegova publika, koja je prosto svratila na predavanje o štetnosti duvana. Ima nečeg komičnog u maštovitosti i nadahnuću Ognjena Stankovića dok se dovija da zabašuri svoj pravi problem i svoja razorna osećanja. Nečeg komičnog, ali i nečeg duboko ljudskog.

„Zašto odmah ne reći šta je na srcu, nego čak i najbolji čovek uvek nešto od drugog krije i prećutkuje?! Svakako se pravi surovijim nego što je u stvari, kao da se boji da će uvrediti svoja osećanja ako ih vrlo brzo ispolji“, pitao se Dostojevski, a na njegovom tragu i mi. Ognjen Petar neće doleteti, predaće se i sve će priznati kao da uzvikuje poslednju Čehovljevu repliku – Rekoh i olakšah dušu.

Odluku o najboljoj predstavi Festivala doneo tročlani žiri u sastavu: glumac Miloš Tanasković, predsednik, dramski pisac i kritičar Nina Mazur, član i Milica Kosović, član.

NAGRAĐA ZA DRUŠTVENU ANGAŽOVANOST

Narodno pozorište Timoćke krajine „Zoran Radmilović“ ustanovilo je pre godinu dana novu književnu nagradu, koja nosi ime proslavljenog stvaraoča Živojina Pavlovića, a njen prvi laureat je Enes Halilović

Prvi laureat novoustanovljene Nagrade „Živojin Pavlović“ koja nosi ime nagrađivanog sineaste i književnika, priznanja koje se dodeljuje za najbolji društveno angažovani roman jeste Enes Halilović, koji je nagrađen za delo *Bekos*, u izdanju beogradske Lagune. Odluku je saopštio žiri ove književne nagrade, koju je iniciralo Narodno pozorište Timoćke krajine „Zoran Radmilović“ u Zaječaru. Žiri je radio u sastavu: Miloš Latinović (predsednik), Milena Pavlović, Mladen Vesković, Vlasta Mladenović i Vanja Čolić. Odluka je donesena većinom glasova, a nagrada je Haliloviću uručena 15. aprila u Zaječaru, na dan rođenja Živojina Pavlovića.

– U romanu *Bekos* fokus je na tri junaka koji govore o sebi, a samim tim i o vremenu i podneblju. Prvi glas pripada psihijatru Piloreti, koji se vraća na Peštersku visoravan da sahrani oca i suoči se s tišinom prazne kuće, mutnim sećanjima i društvom koje se nepovratno raspalo. Drugi je glas Lemeza, koji psihijatru Martinu priča svoj život i dodiruje srž najdubljih tajni balkanskih kriminalnih klanova. Treći glas je Martinov, ispovest o vezi s Lemezovom sestrom i sumnji da možda s njom deli više nego što bi smeo. Enes Halilović u svom prepoznatljivom maniru prepliće Balkan, Troju i Rim, tumačeći drevne književne junake i oživljavajući pravezu Vergilijevog

– Mislimo da ovoga nikada nije bilo, to je naša greška, uvek je bilo i svuda je bilo i čovek je uvek bio isti! Mnogo je dokumentarnog u ovoj knjizi jer iz usta običnog čoveka izlazi poezija koju zapisujem. Zašto bih negde koristio maštu kada je sam život to nadmašio?

Zbog svega toga roman *Bekos* Enesa Halilovića pravi je nastavljac proznog rukopisa Živojina Pavlovića za koga je i u književnosti i u kinematografiji život bio najveće čudo, vredno priče i pričanja.

– Reči Timoćana su i moje reči, njihov govor izraz je i moga bića, komentar je Milene Pavlović, ćerke Živojina Pavlovića za *Ludus*.

Ovu nagradu, dodaje Milena Pavlović, vidim kao priznanje delu autora koji je u središte svog obimnog proznog opusa postavio Timočku krajinu, koju je smatrao svojim zavičajem. Stvorio je tako mitski prostor u kome se odigravaju životne drame njegovih junaka.

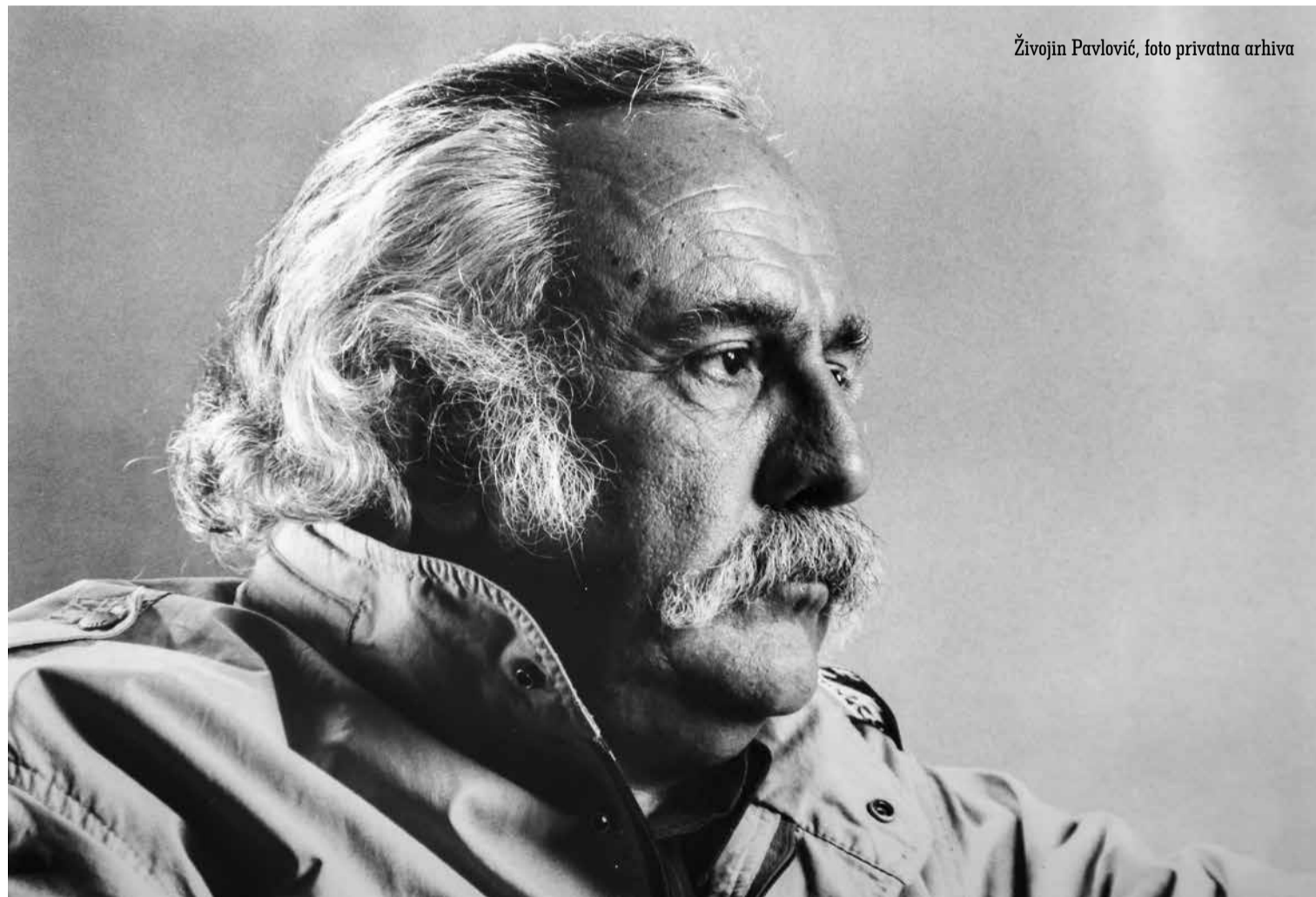
– U Vranovcu, Zjapini, Sejmenskom dolu i Zlodolu živi nekoliko generacija porodice Jotić čije sudbine ispunjavaju stranice Pavlovićevih romana i priča. Timočkoj krajini Živojin Pavlović je posvetio svoju knjigu lirskih zapisa *Azbuka*. U njoj, između ostalog, kaže: „Iako nisam rođen na istoku Srbije već na zapadu, sve što sam do sada najjače doživeo i čime sam se najsnažnije oduševio, i što sam

Moja porodica i ja na ovaj način nastavljamo saradnju s gradom Zaječarom posle snimanja filma *Trag divljači* po romanima Živojina Pavlovića, u režiji Nenada Pavlovića, promocije *Dnevnika* i izložbe slika. Osnivanjem ove nagrade Živojin Pavlović će biti trajno prisutan u Zaječaru. Želela bih da nagrada ima dug vek, kazala je Milena Pavlović.

Narodno pozorište Timoćke krajine „Zoran Radmilović“ ustanovilo je pre godinu dana novu književnu nagradu „Živojin Pavlović“ upravo kao jedan od načina da se Zaječar oduži velikom umetniku, koji je govorio da je Istočna Srbija njegov duhovni zavičaj. Nova književna nagrada dodeljivaće se ubuduće za najbolji društveno angažovani roman izdat u Srbiji u toku protekle godine.

U zaječarskom pozorištu napominju da je inicijativa da se ustanovi ova nagrada potekla od direktora te ustanove Vladimira Đuričića i glumca Radeta Šerbedžije, koji je bio Pavlovićev prijatelj i glumio je u njegovim filmovima.

– Majka Živojina Pavlovića rođena je u Vratarnici, selu u blizini Zaječara, i ovaj veliki pisac i reditelj govorio je za Zaječar: „U svim svojim lutanjima jedini zavičaj koji osećam kao svoj je Vratarnica, rodno selo

Živojin Pavlović, foto privatna arhiva

Eneje s Balkanom. Roman specifičnim čini njegova fragmentarnost, mozaik koji je vrlo karakterističan iz perspektive koja oblikuje kratke priče, širi se u pasaže i zakružuje umetničku istinu, piše u obrazloženju žirija.

Dalje piše i:

– Halilović koristi faktografiju, ali je izuzetno važna književna tradicija: U trodelnom romanu je prvi glas Eneida, drugi su narodne priče, a u trećem glasu je to grčka mitologija. Prostor Peštera jeste mesto mnogih priča, mesto gde je priroda surova i tu se pokazuje čovek u svojoj dubini. Ovaj roman, naravno, nije sociologija, ali uglavnom njega čine istinite priče koje pokazuju čudesnost života i u dobru i u zlu.

Nagrađeni autor Enes Halilović o svojoj knjizi kaže:

Inicijatori Nagrade „Živojin Pavlović“ su direktor NP Timoćke krajine Vladimir Đuričić i proslavljeni glumac Rade Šerbedžija.

o životu najbolje naučio, i o ljudima najbolje shvatio, preda me je iskravalo i pred oči se prostiralo, duž obala Timoka. Sve dobro i zlo, sve lepo i ružno, i večno i prolazno, i značajno, ali i od malog ili nimalog značaja, presretalo me je, radovalo, čudilo ili prepadalo pod timočkim orasima.“

moje majke pored Zaječara.“ Živojin Pavlović je veliki deo detinjstva i mladosti proveo u Zaječaru, kojem se do kraja života rado vraćao. U ovom gradu na Timoku započeo je svoju filmsku i književnu karijeru, kaže Vladimir Đuričić.

U širi izbor za nagradu ušli su romani *Etno* Igora Marojevića, *Istina* o Mariji Nine Savčić, *Gistav Rusi* Aleksandra Jugovića, *Praskozorje*, *Gospode* Milisava Savića, *Karota* Darka Tuševljakovića, *Humano preseljenje* Vide Crnčević Basare, *Kraljevski paviljon* Vladimira Vučkovića i *Razgovori s Vješticom* Vladimira Vujovića.

Nagrada se sastoji od plakete i novčana iznosa.

M. Kosović

PRITISCI, PODRŠKA, POLEMIKE I DRUGI DEMONI

Karavan je više od niza putujućih sastanaka, on je izraz kolektivnog angažmana i solidarnosti, u trenutku kada se kulturna scena suočava s rastućim izazovima, uključujući pritiske na slobodu izražavanja i nesigurnost u profesionalnom radu

Udruženje dramskih umetnika Srbije (UDUS) započelo je veoma zanimljivu inicijativu – Karavan UDUS-a, seriju poseta članova Predsedništva pozorištima van Beograda i razgovora sa umetnicima širom zemlje. Cilj je da se neposredno upozna s problemima ansambala, mapiraju lokalni izazovi, potrebe i inicijative i pruži podrška tamo gde je najpotrebnija. „Karavan se pokazao kao sjajan mehanizam povezivanja članova u jednoj tako velikoj i staroj organizaciji kakva je UDUS“, kaže Pavle Pečić, predsednik UDUS-a.

Tokom poseta Šapcu, Nišu, Somboru i Subotici (a u planu su i drugi gradovi), članovi Predsedništva razgovarali su sa ansablama tamošnjih pozorišta, beležeći primere otežanog zapošljavanja mladih umetnika, netransparentnog upravljanja, veoma niskih plata zaposlenih, ali i inicijative za jačanje profesionalne solidarnosti. U nekim sredinama posebno je istaknuta tema pritiska na slobodu govora, naročito kada umetnici izražavaju solidarnost s građanskim protestima.

„Koliki je pravi doprinos Karavana biće jasno tek nakon izvesnog vremena kada bude postignut kontinuitet poseta UDUS-a pozorištima. U nedostatku nacionalne strategije za kulturu otvara se prostor unutar institucionalnog pozorišta u kojem vidim potencijal za doprinos UDUS-a. Budući da ne postoji korektiv, ovo udruženje bi vremenom moglo da, kroz redovan dijalog s teatrima, pozitivno utiče i na repertoarske i festivalske politike, a ne samo na organizacione i problematske teme unutar pojedinačnih ansambala. Za tako nešto potrebni su istrajnost i entuzijazam“, reči su Jane Maričić, članice Predsedništva UDUS-a.

Kriza u Šabačkom pozorištu: Pozorište o koncu

Kriza u Šabačkom pozorištu traje još od februara 2025. godine, kada je kolektiv prekinuo normalan rad nakon bespravnog otkaza koji je 7. februara dobila Jelena Ivetić, du-

godišnja organizatorica u ovom pozorištu. Ovaj događaj postao je simbol šire krize u pozorištu, izazvavši proteste zaposlenih, zahteve za poništavanje sistematizacije i vraćanje Jelene Ivetić na posao, kao i pozive za smenu uprave pozorišta. Zato nije neobično što je baš Šabačko pozorište bilo mesto održavanja prvog Karavana UDUS-a, 28. novembra 2025, kada je održan sastanak članova Predsedništva UDUS-a sa članovima ansambala Šabačkog pozorišta, koji su istakli da su u prethodnih godinu dana suočeni sa odlaganjem predstava i njihovim skidanjem s repertoara, otkazivanjem festivala i disciplinskim merama bez osnova. Naveli su i da direktorka pozorišta javno objavljuje primanja zaposlenih i uvodi administrativne obaveze koje otežavaju rad kolektiva.

Istoga dana održan je i razgovor sa predstavnikom sindikata „Nezavisnosti“ na kome je razgovarano i o problemima samostalnih umetnika koji su finansijski ugroženi zbog nerealnih doprinosa, dugovanja iz ranijih godina i nedostatka sistemske zaštite. „Bez promena u zakonodavnom okviru, problemi će se samo gomilati“, upozorio je Miloš Vojnović.

UDUS je najavio podršku ansamblu kroz pomoć u realizaciji samostalnih predstava, dokumentovanje nepravilnosti i veće uključivanje članova u oblikovanje politika Udruženja. Dogovoreno je i da se nastavi saradnja sa sindikatom da bi se zajednički radilo na zaštiti prava umetnika i sistemskim promenama u kulturnom sektoru. Ovaj prvi Karavan jasno je pokazao koliko su lokalni problemi izraženi i koliko je potreban direktan dijalog između ansambala, sindikata i Udruženja da bi se pronašli načini da se podrže realne potrebe umetnika.

Karavan UDUS-a u Nišu: pozorišta van Beograda pod lupom

Predstavnici Udruženja dramskih umetnika Srbije (UDUS), 28. januara 2026, nastavili su svoj karavan po Srbiji, posetivši Narodno pozorište Niš, gde su

#UDUSKaravan
@Sombor

#KulturaNeSmeDaStane

Karavan UDUS-a u Somboru

se susreli s predstavnicima tog ansambala, ali i sa ansablama Pozorišta lutaka Niš i Narodnog pozorišta Leskovac.

Sastanak, održan na maloj sceni Narodnog pozorišta Niš, okupio je brojne glumce i članove ansambala iz sva tri pozorišta i predstavnike Predsedništva UDUS-a.

Tokom razgovora umetnici su otvoreno govorili o izazovima s kojima se suočavaju. Transparentnost selekcija na festivalima i dalje je veliki problem – kvalitetne predstave često ostaju van zvaničnih selekcija bez obrazloženja. Osim toga, naglašeni su problemi plata i koeficijenta za obračun zarada. U mnogim pozorištima je zapošljavanje mladih umetnika godinama blokirano zbog čega prosečna starost ansambala često prelazi 40 godina. Slična situacija je i sa tehničkim osobljem, čiji su radni uslovi i niske zarade doveli do velike fluktuacije kadra i narušavanja kontinuiteta rada.

Posebno je skrenuta pažnja na situaciju u Narodnom pozorištu Leskovac, gde umetnici ukazuju na netransparentno upravljanje, samovoljno formiranje repertoara i onemogućavanje učešća na festivalima, što stvara osećaj stagnacije i urušavanja umetničkog rada. UDUS je najavio dopis gradonačelniku Leskovca i plan pokretanja institucionalnog dijaloga da bi se otvorila komunikacija i pronašla rešenja. Sastanak je poslužio i kao prilika da se razgovara o profesionalnim odnosima i radnim procesima, uključujući potrebu za jasnim protokolima ponašanja i zaštitnim mehanizmima u radu ansambala.

Sombor: ugrožena budućnost ansambla i kvalitet repertoara

Karavan UDUS-a, 23. februara 2026, stigao je u Narodno pozorište Sombor, gde su članovi i saradnici ansambala, zajedno sa predstavnicima Predsedništva UDUS-a, održali detaljan sastanak u prostorijama pozorišta. Glavne teme bile su odnos sa osnivačem, Gradom, i način na koji finan-

sijki modeli ograničavaju samostalnost i operativnost institucije. Učesnici su istakli da veliki deo sopstvenih prihoda pozorišta završava u gradskom budžetu, što usporava nabavku rekvizita, izaziva vanredne troškove i smanjuje fleksibilnost u izvođenju programa. Ovaj model direktno ugrožava kontinuitet rada i smanjuje profesionalnu autonomiju, a ansambl je posebno zabrinut zbog stagnacije repertoara i otežanog uključivanja mladih umetnika u produkciju. Niske plate i nedovoljna obuka za specifična tehnička zanimanja dodatno pogoršavaju problem.

Zaključak sastanka u Somboru bio je jasan: najveći izazov je odnos osnivača prema kulturnim institucijama i sistemski ograničenja u zapošljavanju koja direktno ugrožavaju budućnost ansambala i kvalitet repertoara.

Subotica: pozorišta bez prostora za razgovor, umetnici bez osnovnih uslova za rad

Treći Karavan Udruženja dramskih umetnika Srbije održan je 24. februara u Subotici, ali ne u nekoj od pozorišnih zgrada, već u prostoru udruženja „Klara i Rosa“, nakon što su lokalne institucije odbile da ustupe prostor za sastanak sa sopstvenim umetnicima.

Tokom razgovora s predstavnicima ansambala Narodnog pozorišta, Dečjeg pozorišta i Pozorišta „Deže Kostolanji“ otvoreno su izneti problemi koji već duže vreme opterećuju rad pozorišta: hronična organizaciona neizvesnost, nedostatak jasnog repertoara i planova rada, retko izvođenje predstava i slaba komunikacija između uprave i ansambala. Učesnici su ukazali na to da se predstave igraju sporadično, dok se repertoar objavljuje kasno ili menja bez najave, što ozbiljno narušava kontinuitet rada i odnos sa publikom.

Poseban problem predstavlja nedostatak tehničkog osoblja usled niskih plata, zbog čega se otkazuju predstave i otvara se pitanje bezbednosti izvođača. Ograni-

čeni prostorni kapaciteti i rad sa jednom scenom dodatno otežavaju situaciju, dok nova zgrada Narodnog pozorišta, uprkos očekivanjima, neće rešiti ključne sistemske probleme. Učesnici su takođe istakli izostanak transparentnosti u radu uprava, česte i neobjašnjene promene rukovodstva, kao i komplikovane administrativne procedure koje dodatno opterećuju umetnički rad. Nedovoljna pravna zaštita zaposlenih i dugotrajni sudski sporovi dodatno produbljuju osećaj nesigurnosti u profesiji.

Putovanje koje povezuje i osnažuje

Karavan UDUS-a pokazuje da lokalni problemi u pozorištima nisu slučajni, već se slični ponavljaju u celoj zemlji. Istovremeno, inicijativa pokazuje i spremnost umetnika da preuzmu aktivnu ulogu u oblikovanju svoje profesije i kulturnog prostora. Karavan je više od niza putujućih sastanaka, on je izraz kolektivnog angažmana i solidarnosti u trenutku kada se kulturna scena suočava s rastućim izazovima, uključujući pritiske na slobodu izražavanja i nesigurnost u profesionalnom radu.

„Bilo je zaista katarzičnih trenutaka. Pisali smo pisma osnivačima pozorišta, opštinama i gradovima. Iako nismo dobili odgovore, svima je najjači utisak taj kapacitet za zajedništvo koji smo svi zajedno pokazali, to što smo jedni druge čuli i saznanje da nismo usamljeni u svojim problemima. Iste stvari se događaju u Narodnom pozorištu u Beogradu, kao i u Subotici, Leskovcu i Vranju“, kaže Pavle Pečić. Zaista, iako nema izvršnu vlast, UDUS može da koristi svoj institucionalni i medijski uticaj da podrži ansamble, inicira dijalog sa osnivačima i aktivno učestvuje u kreiranju zakonskih okvira.

Karavan je deo šireg projekta „UDUS za budućnost (u tri čina)“, koji se realizuje uz podršku Vlade Švajcarske, u okviru projekta „Kultura za demokratiju“.

Milena Depolo

IZMEĐU ZAMAHA I ZASTOJA

Opasne veze u NP Niš, *Nada* u NP Piroć, *Tako je moralo biti* u Kruševačkom pozorištu, *Poša* u Puls teatru iz Lazarevca

Predstava *Poša*, foto Aleksandar Radovanović

Zimski meseci u pozorišnom životu Srbije južno od Beograda protekli su gotovo neprimetno, u zimskom periodu standardno bez festivala koji bi artikulisali sezonu i bez jasnog repertoarskog pravca... Stiće se utisak da su pozorišta u ovom periodu pre svega održavala kontinuitet, ali ne i stvarala zamah. Kao da pozorišta već tradicionalno, i to u čitavoj državi, upadnu u dugačak zimski san iz kog ih je teško probuditi, ali se, s vremena na vreme, dese i neke premijere, neki novi naslovi, koji su tu, čini se, da podsete da je pozorište uprkos okolnostima ipak živo...

Kontinuitet, kontinuitet, kontinuitet...

U Narodnom pozorištu Niš 31. januara održana je premijera predstave *Opasne veze* Kristofera Hemptona, po romanu Pjera Šoderloa de Lakloa, u režiji Stevana Bodrože. Predstava *Opasne veze* oslanja se na jasno čitljiv odnos moći među likovima, gde manipulacija ne funkcioniše samo kao tematski okvir već i kao osnovni pokretač scenskog događaja. U središtu ove igre nalazi se Katarina Mitić Pavlović, koja u glavnoj ulozi markize De Mer-tej gradi slojevit i kontrolisan lik, vešto balansirajući između hladne proračunatosti i emotivnih pukotina koje se postepeno otvaraju. Njena interpretacija nosi predstavu, dajući joj potrebnu preciznost i unutrašnju napetost. Niško pozorište je 11. marta obeležilo svoj 139. rođendan, i to poklonivši publici besplatno izvođenje predstave *Kljukana dinastija* po motivima *Sumnjivog lica* Branislava Nušića, u dramaturgiji Jane Milivojević i režiji Andreja Nosova. Pre predstave upriličena je promocija monografije *Život je duhovita pojava* o prvakini Narodnog pozorišta Niš Mimi Vuković Kurić autora Slobodana Krstića.

U Pozorištu „Bora Stanković“ u Vranju početkom februara odigrana je praiizvedba komada *Gorocvet* Milivoja Mladenovića, u režiji Ivana Vukovića. Radnja ovog komada smeštena je na Rtnju i dešava se 2012. godine, kada je najavljen smak sveta.

Ova komedija bavi se ljudskim bićem u momentu najavljenog velikog stradanja, ali i jedine sigurne tačke koju će apokalipsa zaobići – planine Rtanj.

Krajem decembra u Narodnom pozorištu u Piroću održana je premijera predstave *Nada* po romanu Ante Tomića, u dramaturgiji i režiji Stefana Gajića. Ova komedija mentaliteta na dalmatinski način optimistički govori o ljubavi, toleranciji i suprotstavljanju ksenofobiji. Prostor na kom se odvija radnja Tomićevog romana oduvek je bio prostor mešanja naroda, religija i kultura. Centralno mesto zauzimaju veoma aktuelne teme, priča o paru koji se bori za potomstvo i priča o Selimu, mladiću koji beži iz ratom razorenog Alepa. Ipak, osnovna nit je ljubav. Usledila je zatim u februaru i premijera predstave *Ubištvo subotom uveče* radena po motivima knjige Antonija Amurija *Kako ubiti suprugu i zašto*, a u režiji Davida Alića. Ova predstava oslanja se na duhovit i satiričan predložak Antonija Amurija, u kojem se kroz galeriju tipiziranih likova otvaraju prepoznatljive bračne dinamike. Humor i ironija funkcionišu kao osnovni scenski mehanizam, razotkrivajući istovremeno i složene odnose moći i frustracije unutar partnerskih odnosa.

Kruševačko pozorište takođe je imalo dve premijere od početka godine. Najpre je početkom februara odigrana premijera predstave *Tako je moralo biti* Branislava Nušića, u režiji Snežane Udicki. Predstava postavlja u središte sukob između ličnih osećanja i društvenih očekivanja, gradeći dramsku tenziju kroz odluke koje likovi donose pod pritiskom tradicije i straha od osude. Iako naslov sugerise neminovnost, jasno je da su postupci likova rezultat njihovih izbora, dok adaptirani završetak dodatno osvetljava položaj žene, uvodeći nijansu savremenog čitanja. Krajem marta je održana i premijera predstave *Ljubav u cirkusu* po pripovetkama Iva Andrića, u režiji Nebojše Bradića, kojom počinje i obeležavanje jubileja – 80 godina postojanja Kruševačkog pozorišta. Tom prilikom napravljena je i izložba „Beskrajna priča“ urađena u saradnji sa Muzejom pozorišne umetnosti Srbije koju potpisuje Biljana Ostojić, kustos ovog muzeja.

Pozorište kao prostor otpora

Puls teatar iz Lazarevca već se nekoliko godina profilise kao mesto za važne i neophodne, ali i hrabre teme o kojima se u pozorištu mora govoriti. Tako je krajem marta održana premijera predstave *Poša* po motivima neobjavljenog romana *Proročica* Mladena Milinova, u dramaturgiji Aleksandre Jovanović i režiji Marije Mladenović. Ovo je projekat petoro mladih umetnika iz Vranja koji u svom gradu nisu pronašli podršku, pa se projekat suočio sa institucionalnim otporom. Zato su svoje mesto pronašli u Lazarevcu, u Puls teatru, što još jednom ističe ovaj tea-

pod represijom i da je njegov ansambl i dalje onemogućen da igra predstave na matičnoj sceni. U međuvremenu, Šabačko pozorište o koncu koje čine glumci Šabačkog pozorišta odigralo je premijeru predstave *Ovo nije predstava*, najpre u Šapcu, ali ne na pozorišnoj sceni već u kafani, a zatim i u Beogradu i Novom Sadu. Iako u naslovu piše da nije reč o predstavi, ona to ipak jeste jer dramaturški ima sve elemente ozbiljne predstave, uz jasno vidljivu želju šabačkih pozorišnih delatnika da stvaraju i bave se umetnošću. Ova predstava je emotivno veoma jaka i na najpoetiskiji i najtačniji, sirov način priča priču o svemu ono-

PUBLIKA KAO POSLEDNJA SCENA

Kada govorimo o dešavanjima u pozorišnom svetu južno od Beograda, ne možemo izostaviti još jedan vrlo autentičan događaj u Čačku. Glumac Radoslav Milenković imao je zakazano u Čačku izvođenje monodrame *Naši dani* na Svetski dan pozorišta, 27. marta. Međutim, izvođenje je otkazano, takođe iz represivnih razloga. Glumac je ipak odlučio da tog dana svoju monodramu odigra na trgu u Čačku, pred građanima, potpuno besplatno, a posećenost je bila izuzetno velika uprkos jakoj kiši. Ovo je još jedan pokazatelj u kakvoj se krizi nalazi pozorište, koliko ga je narod željan, posebno kada se umetnicima iz političkih razloga onemogućava da obavljaju svoj posao. Pri tome, za umetnika gluma nije samo posao, već je mnogo više – unutrašnju želju i kreativnost jednog umetnika nikada ne mogu i ne smeju da sputavaju dnevnopolitička dešavanja, a on ima potpuno pravo, čak i obavezno, da o tome govori. U tom prostoru između pojedinačnih iskoraka i institucionalnih ograničenja pozorište južno od Beograda opstaje – ne zahvaljujući sistemu, već uprkos njemu.

tar kao izuzetno značajno mesto u Srbiji. *Poša* je priča o transrodnoj Romkinji, njenom odrastanju, životu, ali i priča o identitetu, slobodi i otporu. Posebno je zanimljivo spajanje pozorišne i digitalne umetnosti jer se scensko izvođenje kombinuje s prenosom uživo i digitalnim POV (Point of View) narativom glavne junakinje.

Iako smo u prethodnom broju pisali o situaciji u Šabačkom pozorištu, u hronici pozorišta južno od Beograda mora se napomenuti da se ono i dalje nalazi

me kroz šta su zaposleni prolazili od trenutka kad je Jelena Ivetić postala tehnološki višak i kad su se suočili sa institucionalnim pritiscima koji su ih onemogućili da rade u sopstvenom prostoru. O poziciji pozorišta u Srbiji trenutno govori upravo ta činjenica da ovi ljudi gotovo godinu dana ne izvode predstave na svojoj matičnoj sceni, već se njihovo pozorište odigrava u njima samima, a i u svima nama tamo gde su oni.

Jovana Stanković

POBEDIVANJE ZLA PREVAZILAZENJEM STRAHA U SEBI

Predstava *Drakon* Pozorišta mladih, foto Nemanja Banović

„Ljudska duša je vrlo otporna. Ako prepolovite telo – čovek je uništen, ali ako rastrgnete dušu – ona samo postaje savitljivija.“ (Drakon)

Nastajanje jedne predstave je kao rađanje slobode – uvek neizvesno, dugotrajno, neretko mučno, tek ponekad katarzično, ali uvek zahteva odvažnost, neumornost i ustrajnost. Nekad se već od samog početka rada na predstavi zna da se radi nešto unikatno i posebno, duboko snažno i važno. Iznikne taj osećaj na uzajamnosti svih koji su uključeni, na požrtvovanosti cele ekipe, predanosti reditelja tekstu i glumcima, a prevashodno se taj osećaj rađa iz glumačke posvećenosti ideji predstave.

Tako je bilo i u Pozorištu mladih iz Novog Sada, s proleća 2025. godine, kada su počele probe predstave *Drakon*. Ruska rediteljka Ljudmila Fjodorova odvažila se da na scenu postavi tekst koji slovi za najradikalniju, a svakako jednu od najboljih dekonstrukcija autoritarne vladavine. Tu svojevrsnu političku satiru, davne 1943. godine, napisao je njen zemljak Jevgenij Ljvovič Švarc, a kako onda, tako i danas, ona zapanjujuće tačno rezonuje i s našom stvarnošću, toliko da je tokom proba izgledalo kao da srpska zbilja ispisuje rečenice na sceni, zbog čega na momente nije bilo izvesno da li stvarnost uliva na scenu ili se scena izliva u stvarnost...

Ove sezone predstava *Drakon* igra se na sceni Srpskog narodnog pozorišta, jer je Velika scena Pozorišta mladih, zbog bezbednosnih razloga, zatvorena pre 10 meseci. I na sceni gostujućeg SNP-a, isto kao što je bilo dok su igrali u svom teatru, publika u zaglušujućoj tišini prati predstavu, a kako ona završi – ustaje i dugotrajnim, stojećim ovacijama pozdravlja ekipu predstave. Pakt koji se oseća između glumaca i publike, razumevanje je kojem nisu potrebne reči.

Drakon u nama i oko nas

Predstava govori o vitezu Lanselotu koji bi da oslobodi ljude od opakog Drakona/Zmaja, koji njima manipuli-

še i vlada, držeći ih u strahu. Lanselotovi naponi su jalo- vi, jer su se podanici potpuno srodili s brutalnim metoda- ma vladavine, pa čak pružaju razne vrste otpora mogu- ćim naletima slobode.

Već na prvoj čitačkoj probi bilo je jasno da to neće bi- ti puka, aranžeristička demonstracija matrica kojima vla- daju tirani. Ideja joj je, rekla je rediteljka Fjodorova, da svako uperi prst u sebe, da pokuša da pronađe lance ne- slobode u svojoj duši, jer su upravo oni uzročnici mrakova u kojima živimo. Glumci su pažljivo slušali šta na srp- sko-hrvatskom govori rediteljka, koja je hrvatski savlada- la prethodno uspešno radeći u Hrvatskoj. Glumci Marija Radovanov, Ivan Đurić, Aleksa Ilić, Ksenija Mitrović, Slo- bodan Ninković, Saša Latinović, Uroš Lazović, Aleksan- dar Milković, Neda Danilović i Slavica Vučetić već na pr- voj probi tekst čitaju precizno i sugestivno, odlično razu- meju stvarnost kojom odzvanja...

Glumac Aleksa Ilić, koji će, ispostaviće se posle pre- mijere, ulogu viteza Lanselota oblikovati i igrati s nepa- tvorenom slobodarskom nevinošću i srčanošću, nekoliko dana uoči premijere, sabirajući utiske o vitezu koga igra ali i onima koje bi vitez da oslobodi, kaže da je strahovla- da ključna reč na kojoj počiva vreme u kojem žive junaci Švarcove drame, ali ne samo oni...

„Danas je u našoj zemlji strahovlada jača nego ikad, ali ono što hrani tu 'strahovladu' jeste apatija, koja je, na- žalost, sve prisutnija kod ljudi, upravo zato što su bom- bardovani informacijama, lažnim emocijama, strašnom tragedijom i jeftinim veseljem, do te mere da smo mi, kao rod, malo 'odustali' od empatije i jednostavno više nema- mo snage. Srećom, uvek će se naći neki 'vitez Lanselot' ko- ji će preuzeti žrtvu na sebe, podneti još veću žrtvu da bi ta- ko pokušao da istera pravdu, koja je veoma (ne)vešto za- tamničena. Drakon u čoveku i drakonski strah u njemu proizilaze jedan iz drugoga. Strah je primarna i primalna emocija u ljudima i dobro skrojeni 'Drakon' ume da iskori- sti taj strah da bi dobio šta želi, a još gore – naterao uplaše- ne da veruju da i oni žele baš to isto. Opaki kolot se napra- vi i desi se da zastrašeni veruju da žive dobro – jer 'uvek može gore', a ne pomišljaju da možda 'uvek može i bolje.'“

Koliko je Lanselot Alekse Ilića oličenje naivnog uve- renja da je moguće živeti bez stega ako si iole hrabar, to- liko je Drakon – u monumentalnom izvodenju Ivana Đu-

rića – autoritativna sila kojoj nije lako stati na put. Ta si- la ne galami i ne viče, nema kod njega ni umiljatog kondi- cionala koji imperativ znači, on je već davno strahom, za- paljenim u svim bićima oko sebe, utemeljio poslušnost kao vertikalnu svog sveopštog postojanja.

O Drakon, koga fizički otelotvoruje u trećem pojavlji- vanju na sceni, koji vlada na krilima vulkanskog straha i trepeta, utamničenih lavirintima sopstvenih slabosti, glu- mac Ivan Đurić kaže:

„Strah u čoveku: 'Šta ako smaknemo ovog Drakona? Posle njega će samo doći drugi Drakon. Uzalud je boriti se. Sedi tu i čuti. Uvek može gore. Kako drugima – tako i te- bi. Nije on tako loš kakvih ima. Možda krađe, ali i narodu daje. Gledaj svoja posla. Mali smo mi.'“

Nismo više beznadežni slučajevi

Prema zamisli Ljudmile Fjodorove, zmaj je dakle tro- glav, i upravo tako se i pojavljuje – u tri oblika. U drugom pojavljivanju on je omanja lobanja, koju animiraju Slobo- dan Ninković i Uroš Lazović, dok je u prvom pojavljiva- nju na sceni džangrizavi starac s belom maskom, kome glas pozajmljuje Ivan Đurić, a zastrašujuće telo – s ma- skom umesto lica – daje glumica Marija Radovanov. Upr- kos Švarcovoju teoriji da strah večno vlada čovekovom du- šom, glumica Radovanov veruje da mi ovde više nismo be- znadežni slučajevi...

„Mnogo toga se promenilo u nama od novembra 2025. godine, nešto nas je trglo iz somnambulnog stanja. Sigurna sam da više nismo tako beznadežni slučajevi kao ljudi koje ovde igramo. Važno je sada ispričati ovu priču, da se osvrnemo na to kakvim smo lošim putem krenuli i da upozorimo da se na taj put više nikad, nikad ne vraćamo, da nam se ne desi da opet zaspemo za vola- nom i probudimo se na nekom strašnom mestu. Ovu pri- ču bitno je pričati uvek i svuda, gde god je ljudi, države i vlasti da njom upravljaju... Švarc je ovu, tako dobro napi- sanu priču smestio u okolnosti ekstremnog totalitarizma, ekstremnog do tačke komičnog, čak bizarnog. A onda je 'zumirao' svakog čoveka u tom sistemu, sve uloge u nje- mu, s njihovim shvatanjima, strahovima, nadama, mo- tivima. Svi ti ljudi zajedno, od pralje do gradonačelnika, čine jedan nakaradan, ali zastrašujuće funkcionalan si- stem. Šta je tu starije? Ko je koga oblikovao? Oblikuje li

vlast nas u poslušne ovce, ili je nama toliko potreban vo- da? Ta pitanja nam pisac i rediteljka otvaraju, a na na- ma je da se suočimo sa sobom – možda se ipak malo pre- poznajemo u ovim ljudima? Da li se danas pitamo: 'Čime smo ovo zaslužili?' Odricanje od sopstvene moći razmi- šljanja i odlučivanja, malo-pomalo, neprimetno dovodi do ovakvih apsurdna kakve danas živimo – ne samo ov- de. Kome je u tim sistemima dobro i kome to treba? Ne bi trebalo ni da je samom vlastodršcu, a ako mu je stvarno dobro, onda baš nije dobro...“

Slobodu u komadu i predstavi zaželi i usudi se da po- kuša da je dokuči Elza, devojka koju je zajednica posluš- nih spremna da žrtvuje Drakon. Upravo ta Elzina crta, hrabrost da se ne prepusti, bila je najvažnija nit kojom je krenula glumica Ksenija Mitrović. Povodom svoje uloge u *Drakon* Ksenija Mitrović kaže:

Drakon je poput neke horor bajke, a bajke prikazu- ju teme koje su u čovečanstvu sveprisutne i duboko uko- renjene. Tema rata je, naravno, jedna od njih. Kao i te- ma 'vođe'. Priča o Drakon je priča jednog naroda, a za- pravo mnogih naroda. Kada se poskidaju velovi magi- je i natprirodnih moći, vitezova i princeza, zmajeva ko- ji žive 400 godina i proždiru najlepše devojke, dobijamo sliku naše trenutne (a večne) političke stvarnosti. Uvek negde, tamo daleko ili baš ovde, sasvim blizu, vlada ne- ki Drakon s tri, četiri, pedesetak glava, koji ne umire već mnogo, mnogo, mnogo godina. Taj Drakon možda svoju retoriku menja, čak i politiku, ali mu je bit ista: svoj na- rod dobro vaspitava da ga prati. Postavlja se pitanje – može li se ikad prekinuti dugogodišnja tradicija posluš- nosti i pokoravanja? Možemo li se ikada spasiti? Drakon je opasan u čoveku, a opasan je i drakonski strah u čo- veku. Šta je opasnije, zavisi od vremena: 'novo vreme, nove tendencije'. Neko će vreme iznedriti više drakona, a drugo – veći strah od Drakona. Što je drakona ma- nje – strah je veći, što je više drakona – manji je strah... Tako se bar čini. Ali drakona će uvek biti. To je, izgle- da, neminovnost. Najteže je, međutim, pobediti u nama potrebu da se nekoga plašimo, da nekoga 'obožavamo', idealizujemo, da mu prepustimo svoj život, srce, glavu. Ta potreba, taj manjak hrabrosti, poguban je i za poje- dinca i za društvo.“

Opasnosti, najopasnije, vrebaju u nama

Uz Elzu Ksenije Mitrović, još su dva ženska lika u predstavi. Igraju ih sinhrono, upozoravajuće, čeličnom hladnoćom Slavica Vučetić i Neda Danilović. Svaka od njih je žena-arhetip, ona koja je imala sreće da samo ma- lo kasnije strada od prethodne.

„Ova Švarcova alegorija o tiraniji i priča o pasivno- sti građana razotkriva mehanizme moći koji opstaju i nakon pada diktatora. Tekst nas podseća da pravo oslo- bađanje ne dolazi samo smenom vođe nego i promenom svesti i preuzimanjem odgovornosti. U tom smislu, *Drakon* i danas snažno odražava savremene društvene iza- zove – od autoritarnih tendencija do kolektivne apati- je. Teže je boriti se protiv drakonskog straha u čoveku, jer on parališe volju i želju za promenom. Strah čini lju- de saučesnicima u sopstvenom potčinjavanju, što je – od samog spoljnog tlačitelja – opasnije i za pojedinca i za društvo. Dok se Drakon može pobediti spolja, borba sa strahom traži unutrašnju snagu i oslobodjenje uma“, ka- že Vučetić.

Jedan od onih koji u predstavi pokušavaju da pruže otpor iako se istovremeno otpora na mahove i kloni, jeste Elzin otac. Slobodan Ninković ga igra uverljivo i odano. Kaže da mu je utisak da su se drakoni vratili širom sveta, zavaravajući svoje narode da ih štite od nepostojećih pre- tnji i neprijatelja...

Isti utisak, da se ni sam tekst *Drakona*, kao ni pred- stava u nastajanju, ne mogu posmatrati mimo naše stvar- nosti, deli i Aleksandar Milković, koji u ovoj predstavi sim- bolizuje intelektualce koji dugo i predano gaje podaništvo u sebi.

Dvojac zla, koji perpetuiraju strahovladu, koji je oliče- nje licemerja i svega onoga najnižeg u ljudskoj prirodi, u komadu *Drakon* su gradonačelnik i njegov sin. Igraju ih kao u vrtlogu „ljudila udvoje“ Saša Latinović i Uroš La- zović.

„Čvrsto sam uveren da je teško imati zdravo i moralno društvo ako je ono sačinjeno od ljudi bez karaktera, vlasti- tog razmišljanja i hrabrosti. Mislim da sve kreće od poje- dinca i da na ličnoj odgovornosti počiva svaka čeli- ja društva“, kaže Uroš Lazović.

Snežana Miletić

PROLEĆE, PROMENE, PITANJA...

Otvoreno NP Subotica, „Deže Kostolanji“ radi Gogolja, *Újvidéki Színház* gostovao u Sarajevu sa *Bilo jednom u Novom Sadu*, NP Sombor planira *Moje tužne monstrume*, šta je sa Festivalom profesionalnih pozorišta Vojvodine...

Priča o tome šta se događa – i šta će se dogoditi – u vojvodanskim pozorištima do kraja ove sezone počinje sa severa, veću iz Sombora: NP Sombor ima predstavu na ovogodišnjem Pozorju, to je nedavno premijerno izvedeni autorski projekat Đorđa Nešovića *Zašto se smeje?*, koji prati tri priče osoba s autizmom i njihove okoline. Nakon toga, u NP Sombor počće rad na predstavi *Moji tužni monstrumi*, po tekstu Mate Matišića, u režiji Ivana Vanje Alača. Premijeru planiraju krajem maja, a idu i na dva festivala: na Dane komedije u Jagodini putuje predstava *Protekacija*, a *Glembajevi* na požarevačke Dane Milivoja Živanovića. Krajem sezone, u Sombor se, tradicionalno, ide na Pozorišni maraton, jedini festival kod nas gde publika glumce – bukvalno – posipa cvećem. Tako već 34 godine.

Pejaković, Zavišić, Sterija

U NP Kikinda probaju tekst Nikole Pejakovića *Šećer je sitan, osim kad je kocka*, u režiji Dajane Josipović, a premijeru su zakazali za 25. april. U Zrenjaninu spremaju Aristofanovu *Lisistratu* u režiji Nikole Zavišića, čija će premijera biti 20. aprila. U toku su radovi na sanaciji zgrade, a u ovom pozorištu se nadaju da će naredne sezone stati ponovo na sada zatvorenu Veliku scenu. Predstave do tada igraju na Kamernoj.

U NP „Sterija“ u Vršcu sve je u znaku Sterije, odnosno 220 godina od rođenja i 170 godina od smrti ovog srpskog dramatičara. Obeležavaju ih pod motom „Od rodnog Vršca do kolkveke drame“. Vršćki *Rodoljupci* u selekciji su 29. Art trema festa u Rumi, a ansambli putuje i na grčki festival „Korint – raskrsnica teatra i kulture“, gde će, kako kažu, promovisati Sterijin lik i delo.

U Subotici otvorili novu zgradu

U Subotici je početkom marta, u prisustvu političara, bez publike, nakon 19 godina gradnje, stajanja, rekonstrukcije, dogradnje, otvorena nova pozorišna zgrada iako još uvek nije završena (Velika scena je npr. i dalje gradilište), no to je tema za neki drugi tekst. Ukupna površina rekonstruisanog objekta je 14.963 metra kvadratna. U novoj zgradi 6. marta bila je premijera Kovačevićevog *Sabirnog centra* u režiji Darijana Mihajlovića. NP Subotica izgrađeno je 1854. godine prema projektu arhitekta Janoša Škuljetija. Ono je bilo jedan od glavnih simbola ovog grada. Zgrada je bila proglašena za nepokretno kulturno dobro, kao spomenik kulture od velikog značaja. Ipak, najveći deo zgrade bio je srušen u leto 2007. godine, a u izvornom obliku sačuvano je samo šest stubova. Odluku o rušenju teatra donele su stranke koje su tada činile vlast u Subotici: Savez vojvodanskih Mađara i Demokratska stranka, uprkos tome što su se građani i stručna javnost bunili. Vlast je odlučila da sagradi bolje i starije pozorište, što je potrajalo dve decenije, a još nije gotovo... U NP Subotica, u Drami na srpskom jeziku

uskoro će biti premijera predstave *Velika*, po Toniju Meknamari, i u režiji Momčila Miljkovića. Sa *Gretom, stranicom 89* idu na 9. Festival malih pozorišnih formi u Zaječaru, a na 13. internacionalni teatarski festival „MITEM“ u Budimpešti ide njihov *Akvacijum*. Što se tiče Drame na mađarskom jeziku, krajem marta su počeli probe predstave *Jedna vekna hleba*, čija će premijera biti 15. maja. Režira Emeše Nemedi.

Drugo subotičko pozorište „Deže Kostolanji“ radi Gogolja, režira Kokan Mladenović, a premijera njegovog *Šinjela* biće u drugoj polovini maja. Između ostalog, povodom tri decenije postojanja „Kostolanjija“, dramaturškinja Kornelija Goli radi monografiju tog pozorišta.

Kovačević, Totovi i Autorizacija

U novosadskom Újvidéki Színház, odnosno Novosadskom pozorištu, krajem marta bila je premijeru Kovačevićevog *Balkanskog špijuna*, u režiji Olje Đorđević. Počinju da rade manju predstavu *La divina comedia*, u okviru svog projekta „Cabaret grande pikolo“. Újvideki je 19. marta gostovao u Sarajevu s predstavom *Bilo jednom u Novom Sadu*, s kojom idu i na Dane komedije u Jagodini, a početkom juna na festival u Pečuju. U aprilu su sa *Majkom Hrabrosti i njenom decom* na festivalu Bursa Balcan Theatre Festival u Turskoj, a početkom juna na DUNAVfestu u mađarskom Đeru. U istom mesecu su i u bugarskoj Staroj Zagori, a s „*Hasanaginicom* na New Open Stages festivalu. Tokom leta na Nišvilu igraju *Utopiju*.

I Pozorište mladih ide na festivale, već u aprilu na dva: Lutfest u Istočnom Sarajevu i na Hercegovačke pozorišne svečanosti. Na oba festivala idu po dve njihove predstave: *Crvenkapa i Ivica i Marica*, a već su selektovani i za čuveni zagrebački PIF u septembru, gde će igrati svog *Drakona*. Krajem aprila u Pozorištu mladih imaju premijeru autorskog projekta *Autorizacija*, u režiji hrvatskog reditelja Vanje Jovanovića, koji je s Petrom Pleše napisao tekst. Rade delikatan tekst, u čijem je središtu porodica maloletnog dečaka koji je ubio vršnjaka. U ovom teatru uveliko spremaju i svoj Međunarodni pozorišni festival za decu i mlade Novosadske pozorišne igre, koje će se održati od 7. do 12. maja. Predstave stižu iz Češke, Francuske, Španije, Hrvatske, Izraela, Slovenije i Zrenjanina. Kako je kod njih, iz bezbednosnih razloga, pre godinu dana zatvorena Velika scena, predstave igraju na Maloj sceni ili gostuju u Újvidekiju, SNP-u i KC-u u Futogu.

Glumac Čupe je otputovao za Nant

Iz Srpskog narodnog pozorišta krajem marta stigla je tužna vest: iz pozorišne porodice Srbije otišao je Radoje Čupić, uistinu veliki srpski glumac neponovljive scenske harizme i lucidnosti, hard upečatljivog glasa. Slovio je za izvršnog glumačkog partnera, posvećenog i radoznalog, nadasve kolegijalnog i empatičnog, koji je

na scenu donosio energiju i hrabrost, a prevashodno ogromnu ljubav koju je ulagao u pozorište. Čupe je otputovao za Nant, mitsko mesto iz jedne njegove davnašnje predstave, u režiji Ljube Majere, u kojoj je briljirao, zauvek se upisavši u sećanja onih koju su voleli njegovu scensku zaigranost.

No kako je život neshvatljivo čudo, koje se stalno troši i osipa, a ipak čvrsto stoji kao na Drini čuprija, kako stoji kod Andrića, čijeg je Čorkana Čupe neponovljivo igrao u Mladenovićevoj *Na Drini čuprija*, pozorišni točak, kao i život, nastavlja da se okreće... U SNP-u spremaju dve predstave čija će premijera biti u aprilu. *Arsenik i stare čipke* Džozela Keselringa režira Petar Jovanović – premijerno 18. aprila. Druga predstava, koja će imati premijeru 27. aprila, jesu *Totovi* Istvana Erkenja, u režiji Ivana Cerovića. Srpsko narodno ove godine ima i predstavu na Pozorju, biće to *Gospa Nola*, koja ide i na Dane Milivoja Živanovića u Požarevac.

Šopalović Liješevićevih diplomaca

Ovogodišnji studentski festival Nedelja „Promene“ održan je od 15. do 22. marta, pod sloganom „Pravo na promenu“. Festival je nastao kao oblik obeležavanja rođendana pozorišta, koje ove godine puni 11 godina od obnavljanja – 2015. godine i 47 godina od nastanka – davne 1979. godine. Dva vrhunca „Nedelje“ bile su predstave *Putujuće pozorište Šopalović* u izvođenju diplomaca Borisa Liješevića, koji je i režirao predstavu, i gostovanje Šabačkog pozorišta o koncu, koje je igralo svoju *Ovo nije predstava*. Studentski *Šopalović* nastajali su u danima blokada, protesta, prebijanja studenata, dilema o tome igrati ili ne – mozganja da li je veći protest otkazati predstavu ili je izvesti? Bili su to dani u kojima za mlade glumce nije bilo dileme iz domena bivati ili ne bivati, jer oni jesu, jasno je to i iz ove njihove predstave, a posebno iz koraka kojima su obeležili mnoge ulice po Novom Sadu i Srbiji. Na majušnoj sceni Akademije umetnosti gledali smo beskraj istine, autentični i katarzični upliv sadašnjosti u legendarni Simovićev tekst. Liješevićevih devet diplomaca, čija imena treba upamtiti: Saša Sindelić, Jana Srećković, Kristina Birčanin, Magdalena Obradović, Adriana Salahović, Jana Nenadović, Dušan Tomić, Ivan Petrušinski i Božidar Tomović, podsetilo nas je na to šta je zapravo istinsko pozorište, ono koje – dok rasteča dušu – uistinu brusi sve najbolje u nama.

Šapčani na Nedelji „Promene“

Druga predstava koja je obeležila Nedelju „Promene“ velika je i važna, jer svedoči o tome kako naša država vodi rat protiv kulture svoje zemlje, koju na svaki način pokušava da zatre. Šabačko pozorište o koncu pokazalo je da su za istinski pozorišni čin dovoljni „samo“ glumci, saksofonista, par stolica i jedan roll-up, a ono što se dogodi na sceni tokom ove predstave umeo je da izrežira samo najveći srpski reditelj – život u Srbiji. To je pozorište od krvi i me-

sa, bez fige u džepu, duhovito i gorko, veličanstveno pozorište koje vrišti istinom i živa je šteta što ta predstava nije uvrštena u selekciju ovogodišnjeg Sterijinog pozorja, a mogla je, kao neki bizarni paradoks, da bude izvedena i u čast nagrađenih. *Ovo nije predstava* nastala je kao ispovest glumaca o događajima u Šabačkom pozorištu koji su usledili nakon što su ceo glumački ansambel i većinski deo kolektiva osudili nasilje nad studentima – a potom nastavili da ih podržavaju sa scene, te nakon što je njihova koleginica Jelena Ivetić, organizatorica u pozorištu, dobila otkaz, koji je bio rezultat naprasne sistematizacije, posle koje je usledilo stopiranje premijere, skidanje jedne po jedne predstave s repertoara, otkazivanje festivala Šabačko proleće i još niza nemalo neodgovornih poteza... Akteri šabačke predstave: Aneta Tomašević, Sladana Pajić, Deana Kostić, Aleksandra Ristić, Sonja Milojević, Vladimir Milojević, Miloš Vojnović, Strahinja Barović, Kosta Pavlović – na instrumentima, Jelena Ivetić kao suflerka, rekviziterka Mirjana Neziri i Danijela Dragojević, ostaju kod svojih zahteva, koji su uslov za normalizovanje stanja u Šabačkom pozorištu: poništenje sistematizacije, vraćanje Jelene Ivetić na posao i razrešenje direktora.

Šta bi sa FPPV-om?!

Što se tiče ostalih vesti iz Vojvodine, važno bi bilo u *Ludu* su zabeležiti da je Festival profesionalnih pozorišta Vojvodine, koji prošle godine nije ni održan, a da to javnost nije ni primetila, i ove godine pod znakom pitanja – nema ga u aprilskom kalendaru pozorišnih događaja, što je bio njegov uobičajeni termin. Hoće li biti ovog festivala, koji se već dugo tretira kao pastortče, a kojim bi se – da je u Nemačkoj, Engleskoj ili Francuskoj, država jamačno ponosila, jer je najstariji regionalni pozorišni festival, zavisi od toga hoće li dobiti pare na konkursima Pokrajine i Republike, što se još uvek čeka. No predstave za festival već je selektovao Miran Hajoš, selektor koga je odabrala Zajednica profesionalnih pozorišta Vojvodine, organizator festivala.

Dora ide na Wiener Festwochen

I na koncu, priča o vojvodanskim pozorištima mogla bi se zaokružiti lepom veću, kakvom je i počela. Naime, u program ovogodišnjeg Bečkog pozorišnog festivala – Wiener Festwochen, jednog od najznačajnijih evropskih festivala savremene umetnosti, uvrštena je predstava *Dora ili ko će da prošiva prsluke* mlade novosadske rediteljke Andreje Kargačin. Ovaj autorski projekat nastao je u kontekstu studentskih i građanskih protesta u Srbiji, a premijerno je izveden u Bifeu teatru u Beogradu, krajem 2025. godine. Predstava se bavi temama političke represije, egzila i moći prijateljstva u kriznim vremenima. Novosadanke Doroteja Antić, zvana Dora, i mlada pozorišna autorka Andreja Kargačin, prijateljice su iz detinjstva. Sada jedna od njih živi u egzilu, a druga ne zna šta je čeka u Beogradu nakon premijere ove predstave. *Dora ili ko će da prošiva prsluke* zasnovana je na intimnim pismima dve prijateljice i vodi nas u svet policijske brutalnosti, ženskog besa, patriotizma i pitanja budućnosti u kojoj se može i mora živeti, umesto u zemlji koja cenzuriše umetnost i kriminalizuje aktivizam.

Snezana Miletić

Zašto se smeje, NP Sombor, foto Milan Đurđević

HRONIKA REPRESIJE I ODBRANA PRAVA NA RAD

Foto Arhiva CZKD

Važna tema prvog okupljanja Zajednice umetnosti i kulture bili su rezultati ankete obavljene među umetnicima, ali i sagledavanje zajedničke budućnosti i odbrana sloboda, pitanja javnih konkursa i finansiranja u kulturi i pritisci na sektor umetničkog obrazovanja

U Centru za kulturnu dekontaminaciju 9. marta održan je prvi Okrugli sto Zajednice umetnosti i kulture, novog tela koje na najširoj osnovi udružuje umetnike iz svih oblasti, teoretičare umetnosti i kulturne radnike.

Zajednica umetnosti i kulture (ZUK) ne bavi se (samo) sferom estetike, nego pre svega etikom – kulturom i umetnošću kao društvenim životom. Kultura prethodi državnom uređenju, ona određuje društvenu zajednicu. A kako se desilo da se otuđi od te zajednice, kako se desilo da mora da se udruži u novoj, aktivističkoj zajednici sa jednim ciljem samoodbrane umetnosti i kulture? Iako na prvi pogled može izgledati neobično što je u imenu ove neformalne zajednice umetnost izdvojena i dodata opštijem pojmu kulture, u praksi su umetnici iz različitih oblasti, sredina i institucija izloženi javnosti od drugih radnika u kulturi i stoga češće na udaru represije. Na skupu su bili kulturni radnici i umetnici iz Beograda i iz unutrašnjosti Srbije, iz institucija kulture, različitih kulturnih organizacija i samostalci. Glavna tema prvog okupljanja na Okruglom stolu bili su rezultati ankete obavljene među umetnicima, ali takođe i sagledavanje zajedničke budućnosti i odbrana sloboda, pitanja javnih konkursa i finansiranja u kulturi i pritisci na sektor umetničkog obrazovanja. Skup je održan i digitalno, preko Zooma.

Svedočanstva o pritiscima, pretnjama...

U ime domaćina, Centra za kulturnu dekontaminaciju, skup je otvorila Ana Sladović, a zajedno sa njom veće je vodila Tatjana Nikolić, naučna saradnica Fakulteta dramskih umetnosti. ZUK je neformalna zajednica koja pokušava da artikulise probleme koje dele umetnici i delatnici u kulturi. O tome su prikupljeni i obrađeni podaci dobijeni u anketi koja je sprovedena tokom novembra–decembra 2025, u organizaciji Nezavisne kulturne scene Srbije (NKSS),

ali je upitnik i dalje otvoren. Na ovaj način se prikupljaju svedočanstva o slučajevima izopštavanja iz radne sredine, pritiscima, potcenjivanja i poništavanja umetničkog rada, pretnjama da će izgubiti posao ili stvarnim otkazima. Dosadašnje rezultate ankete iznela je Virđžinija Đeković Miketić.

Jedno od pozorišta u kom su umetnici otuđeni i iznevereni od svoje institucije jeste Šabačko pozorište. Oni su javno progovorili predstavom *Ovo nije predstava*, a na Okruglom stolu govorio je Miloš Vojinović – o kolegici koja je pre godinu dana otpuštena preko noći, o tome da mali broj glumaca dobija pravo da radi i da je šesnaest meseci prošlo bez premijere večernje predstave na području grada Šapca, koji je prošle godine trebalo da obeleži 185 godina pozorišnog života. Svoju predstavu teško mogu da igraju jer su izgubili prostor. Osim toga, bez konsultacije sa sindikatima, promenjeni su im koeficijenti i iznos minimalca. Ohrabrujuće je jedino što postoji solidarnost među kolegama.

U Leskovcu je tehnički direktor Narodnog pozorišta Momir Pejatović izgubio posao posle 22 godine rada u pozorištu. Već trinaest meseci traje sudski proces vraćanja na rad. On smatra da je teatarska predstava delo kolektivnog stvaranja i apeluje na empatiju i solidarnost kao prirodne adute pozorišta.

Iz Udruženja Klara i Rosa iz Subotice podsetili su da je Udruženje nastalo kada su njih tri kolegice dobile otkaz u državnoj službi 2018. godine. U jednoj tradicionalno multinacionalnoj sredini one se zalažu za interkulturalne programe otvorene za sve građane, a posebno su okrenute mladima. No, iako su 2023. dobile svoj prostor, zabranjeno im je da igraju dvojezičnu predstavu ili da dovedu izložbu CZKD-a. O svemu odlučuje jedan čovek – gradonačelnik. Ovo udruženje traži da se interkulturalnost uvede u konkurse kao vrednost po sebi, ali ih gradonačelnik ne prima. „Vi ste u Beogradu nekako i povezani, a mi smo za vas na periferiji. Ali mi smo sebi u centru, sami smo i mnogo je”, izjavila je Gordana Vukov Ciganjilj.

Problemi Beogradske filharmonije traju već dve godine. Igor Ranković smatra da su vidovi represije i to što se ignorišu glasovi zaposlenih i što je postavljen direktor u statusu v. d. protivno želji kolektiva.

Odnedavno je u sličnoj situaciji i Narodno pozorište u Beogradu, o čemu je govorio glumac Darko Tomović. On je obavestio skup da su zaposleni u Narodnom podneli krivičnu prijavu protiv ministra Selakovića, protiv predsednika Upravnog odbora NP Dragoslava Bokana i protiv v. d. upravnika NP Dragoljuba Bajića. „Moramo da budemo proaktivni”, kazao je Tomović.

Zavod (ni)je nadležan

Narodna biblioteka Srbije ima drugačiju muku – investitore koji grade garažu na tri nivoa i ugrožavaju zgradu i depoe Biblioteke. Saša Ilić je u ime novosnovanog sindikata bibliotekara Srbije objasnio da su se zaposleni udružili u legitimni sindikalni organ u okviru institucije pošto je na čelo kuće postavljena upravnica u statusu v. d. Njihov cilj je da probude javnost iz ravnodušnosti jer je ugrožen nacionalni knjižni fond. Osim toga, njihovim zaposlenima koji su radili po ugovoru, ugovori nisu produženi, a kolegica Milena Đordijević i još nekoliko zaposlenih prebačeni su na druga radna mesta.

O stanju u Republičkom zavodu za zaštitu spomenika kulture govorila je Estela Radonjić Živkov. Vršilac dužnosti direktora krivično se goni, sudski proces traje, a njegov status v. d. se prolongira mimo zakona. Primećila je i da represije više nisu na ličnom nego na institucionalnom nivou. U Zavodu se mnogo češće nego inače i nego što je potrebno obavljaju revizije, koje kočje redovan rad, a događa se i da pred odlazak na teren dotična lokalna uprava dobije dopis iz Ministarstva kulture da Republički zavod nije nadležan u datom slučaju. S obzirom na to da je Zavod nadležan za pitanja zaštite, očigledno je da su takvi dopisi mimo zakona. Nažalost, izostaje institucionalna podrška kolega iz drugih zavoda, kojih ima četrnaest u Srbiji. Dodala je da, ia-

ko je sektor kulture mali, još nije postao dovoljno umrežen ni jedinstven. Mora se raditi po zakonu a ne ono što državni organi traže. Strah se mora zameniti otporom. Dotakla se i problema konkursa, napomenuvši da ako Zavod ne dobije sredstva, to postaje kazna za nepokretno kulturno nasleđe koje neće biti obnovljeno.

Dramaturg Borisav Matić izneo je da je Ne: Bitez očuvao instituciju internacionalnog festivala pružanjem otpora, samoorganizovanjem za dva meseca, uz pomoć FDU, CZKD, Gete instituta i zahvaljujući volinterskim zalaganjima. On je podsetio da su budžeti za kulturu prepolovljeni u 2025, a nedavno smanjeni za još 18% i da kulturni radnici koji nisu stalno zaposleni u institucijama ne mogu da žive od svog rada, dok oni koji rade u institucijama održavaju privid.

Reč Pavla Pekića

Potom je Pavle Pekić, glumac i predsednik Udruženja dramskih umetnika Srbije, zamolio Matića i svakog drugog da ne podležu narativu deobe, da ne dele ljude na zaposlene i nezaposlene jer su svi deo jedne iste kulturne scene. Reprezentativno Udruženje koje on zastupa jedno je od najstarijih umetničkih udruženja u Srbiji, pripada svim članovima bez obzira na status, i postoji da bi se dramski umetnici ujedinili. Najnovije aktivnosti Udruženja odvijale su se upravo izvan beogradskog centra, u drugim pozorišnim sredinama. Predstavnici UDUS-a obišli su kolege u Šapcu, Subotici i Nišu, gde je došlo i nekoliko kolega iz Leskovca, ali ceo ansambl u Leskovcu nije hteo da ih primi iz straha.

Pekić je govorio i o konkursima Ministarstva kulture koji *neće* biti raspisani za likovnu, pozorišnu i filmsku umetnost, odnosno u oblastima čiji su predstavnici tražili smenu ministra, kao i da su udruženjima smanjena sredstva za posao koji obavljaju umesto Ministarstva – za dodeljivanje i ažuriranje statusa samostalnog umetnika. Preko devedeset procenata umetnika je nerežimsko, a samo režimski

umetnici dobijaju sredstva. Situacija otežnjava i treba u njoj videti i šta je dobro, zaključio je Pekić.

Posle Pekića govorila je Bojana Maljević, glumica i producentkinja, koja se zapitala kako smo došli do ove tačke. Po njenom mišljenju, početak su protesti protiv nasilja, posle tragedija u OŠ „Vladislav Ribnikar“ i mestima Duboni i Malom Orašju. Dve miniserije o nasilju nad ženama koje je producirala njena producentska kuća, skinute su s programa i postavljene samo na digitalnu platformu – ne zato što su političke nego zbog Bojaninih političkih izjava u javnosti kakve se od nje ne očekuju. Na kraju, primetila je da vladaju mehanizmi koji stvaraju ekonomsku zavisnost od političke lojalnosti.

Tatjana Rosić, kritičarka i teoretičarka književnosti iz Instituta za književnost, upozorila je da trpi i naučna zajednica. Osim uočavanja pojedinačnih slučajeva, treba uočiti mehanizme i obrasce dešavanja. Reč je o organizovanoj represiji koja zakonito postupa nezakonito. Pronalaze se zakonski načini da se nezakonito ukine javni prostor. Ona je takođe podsetila da je Dragoslav Bokan prvo bio član Upravnog odbora Filološkog fakulteta.

O tome kakvo je stanje u visokoobrazovnim umetničkim školama govorila je profesorka i operna pevačica Katarina Jovanović sa FMU. Prvo je napravila paralelu s gerilskim delovanjem devedesetih, a onda skrenula pažnju na to da je lako moguća privatizacija umetničkih fakulteta jer su mali i ima ih svega četiri. To su „butik fakulteti“ koji imaju po hiljadu studenata i od 120 do 200 profesora. Negovanje ukusa više nije vrednost po sebi. Tipično za krizna stanja, prednost se daje lakim notama, a cilj su estradizacija i banalizacija društva.

Prvu sesiju Okruglog stola zaključila je profesorica emerita Milena Dragičević Šešić, pitajući se kako se boriti za pravo u nepravnoj državi, za pravo i za pravdu istovremeno. Ovom hronikom represije borimo se protiv zaborava. Prokomentarisala je da smo se svi navikli na pritiske da smo već „skuvane žabe“ samo što to ne primećujemo. Dopuštamo da na svetске izložbe i festivale ne šaljemo naše najbolje umetnike i njihova dela, da arhitekta rade prema investi-

cionom urbanizmu – jer o etici u kulturi i umetnosti uopšte ne razgovaramo. Većina se ponaša kao ketmani, i čuti. Zato je važna hronika represije i uz nju – hronika otpora.

Više pravne zaštite

Drugi deo Okruglog stola pripao je diskusiji o iznetim temama, načinima povezivanja i razradi strategija otpora. Govornicima Okruglog stola pridružili su se i glasovi iz publike. Udruženi u želji da jedni drugima pomognu kao i da se revitalizuje kulturna scena, prisutni su iznosili svoje predloge, a oni su bili toliko raznovrsni da se mogu sagledati kao komplementarni.

Između ostalih predloga, traženo je više pravne zaštite a manje ulice; formiranje pravnog tima kojem bi umetnici mogli da se obrate za *pro bono* savete i koji bi branili njihova prava u slučaju novih represija. Za jedne, ne treba odustajati od institucija bez obzira na to što su uzurpirane. Drugi pominju da je kriza u sferi umetnosti i uopšte kulture zahvatila i druge države, pa je jedan od načina otpora u internacionalizaciji problematike i aktivnosti. Pekić je dodao i da se UDUS u decembru prošle godine učlanio u evropsku asocijaciju *Culture Action Europe*. Takođe, put je prepoznat u izgradnji alternativne scene, scene pobunjene kulture. Uz represiju, primećeno je da oni koji nisu neposredno ugroženi ne prepoznaju opšti interes i njegov značaj nad pojedinačnim interesom. Zato je jedna od najvažnijih potreba buđenje savesti i jačanje solidarnosti.

*

Inicijatorica upitnika Virdžinija Đeković Mikečić objasnila je da je predložen plan aktivnosti u narednih šest meseci da ne bi sve ostalo na priči. Prvi koraci tiču se udruživanja i vere u smisao udruživanja. Zajednica umetnosti i kulture je prvi primer, ali postoje i sindikalne mogućnosti udruživanja.

Istovremeno, asocijacija Nezavisna kulturna scena razvila je metodologiju i radi na alternativnoj

strategiji kulture. To bi trebalo da bude veliki dokument koji će uključiti mnoge aktere na vaninstitucionalan način. Scena mora da opstane, mada sad živi – bez novca.

S obzirom na to da mnogi javni konkursi na lokalnu nisu realizovani ili nisu ni raspisani, kao na primer beogradski 2025, potrebno je pozvati sekretare, komisije i članove komisija na odgovornost i pitati u šta je utrošen novac. Očigledno da novac odlazi na nešto što nije kultura. Stvaranje paralelnih svetova je jedno, ali fizički svet ne može bez sredstava. Kad se uskraćuje novac, to je manipulacija egzistencijalnim strahom, zaključila je Đeković Mikečić.

Pekić je izneo podatak da je od 0,67% državnog budžeta koji se izdvaja za kulturu u budžet Ministarstva kulture vraćeno, tj. nije podignuto skoro 50%. U ovom trenutku ne znamo da li je u pitanju osveta kulturnim radnicima ili taj novac ni ne postoji.

Profesorka Dragičević Šešić je upozorila da se pod internacionalizacijom mora računati i na sve češće slučajeve osoba u pedesetim godinama koji napuštaju zemlju, odlaze u inostranstvo jer su izgubili posao, pogotovu u unutrašnjosti gde ne mogu da opstanu. Ironično, mi pomažemo svetsku kulturu jer se odričemo svojih talentovanih i sposobnih ljudi. Podržala je ideju da se formira anketna komisija za stratešku evaluaciju kulturnog pada, kao što je predložila Katarina Jovanović. Ova evaluacija, za razliku od akcija Nezavisne kulturne scene, treba da obuhvati sve segmente društva, privatni i naročito javni sektor, gde je prekinuta internacionalizacija, gde se uskraćuju prava na javnu reč. Cenzura i autocenzura postoje ne samo u obraćanjima za medije nego i na sastancima s kolegama iz drugih organizacija. Takva vrsta cenzure pre nije postojala. Dodala je i da evaluaciju treba da prati podnošenje krivičnih prijava upravnim odborima za neraspisivanje konkursa i za dugogodišnja v. d. upravljanja raznim ustanovama kulture. Nažalost, nismo još našli pravnik koji bi imao doktorat za radna prava umetnika. Prva i poslednja knjiga iz te oblasti objavljena je 1962. godine.

Da bi bilo efekata na internacionalnoj sceni, trebalo je da se mnogo pre predstavimo kao potencijalna partnerska strana. Mnogi nezavisni akteri iz Evrope tragaju za partnerima iz Srbije da ako bi radili projekte za EXPO.

Radonjić Živković je rekla da je radila analizu konkursa Ministarstva kulture za nepokretna kulturna dobra od 2019. do 2025. godine. Svih godina, sem poslednje, zavodi za zaštitu spomenika dobijali su otprilike oko sto pedeset miliona dinara, a verske organizacije od dvadeset do trideset miliona. Prošle godine verske organizacije su dobile sto miliona dinara, a zavodi sto dvadeset. Osim toga, zavodi za svaku nabavku koja je veća od dva miliona, moraju da traže saglasnost Ministarstva finansija, a prošle godine Republički zavod nije dobio nijednu saglasnost. Da li para nema, ali se sumama „maše“, ili je nešto drugo u pitanju? S druge strane, javne nabavke nisu potrebne crkvama nego izvođače biraju na neki drugi način. Brljotina ima, pa i ako ne pokrenemo sve tužbe, bar treba prikupiti sve slučajeve. Muka je i to što se i za „male“ pobeđe izgubi mnogo energije, a ovo je dugotrajni „rat“.

Pred kraj trosatnog skupa, na pitanje da li postoje konkretni predlozi ko i kako može da doprine se u skorju budućnosti, glas iz publike je molio da se posveti pažnja razvrstavanju i organizovanju dokumentacije i da se ne može protiv svega podnositi krivična prijava, jer je često u pitanju podnošenje prekršajne prijave. Bilo je reči i o radu sindikata, o izborima na lokalnom nivou, o traženju pravnik koji bi pomagali *pro bono*.

Iz Subotice su još jednom podsetili da je cilj da izlečimo naše društvo. Ako se kaže da se mi, kulturni radnici bavimo nečim što nikome ne treba, treba u priču da uvučemo obične građane i objasnimo zašto je ovo čime se bavimo važno. Zapravo, terminologija koja se čula tokom večeri, pobuna, borbi... agresivna je. Mi treba da pridobijemo i one druge. Društvo nam je polarizovano, živimo u mehurima, ne trebaju nam debate nego otvoreni dijalozi, da čujemo druge glasove.

Jelena Kovačević Barać

OVO NIJE PREDSTAVA PRED PUBLIKOM

Nastup Šabačkog pozorišta – sazdan je od scenski uzbudljivo upriličenih delova jednogodišnje borbe za dostojanstven rad, slobodu govora, umetnički integritet i solidarnost

Suočeni sa sistematizacijom koja je doneta preko noći i mimo procedura kojom je njihova koleginica Jelena Ivetić otpuštena kao tehnološki višak, kolektiv Šabačkog pozorišta sastao se i dve trećine zaposlenih potpisalo je tri jasna zahteva: uklanjanje te sistematizacije, vraćanje Jelene na rad i smenu (tadašnje) v. d. direktorke.

Ovaj deo kolektiva pokušao je da pregovara sa upravom pozorišta o ovim zahtevima, ali im je rečeno da „od toga nema ništa“. Obratili su se i predsedniku Skupštine grada i gradonačelniku kao predstavnicima osnivača pozorišta, grada Šapca. Naišli su na isti odgovor. Ovaj većinski deo kolektiva Šabačkog pozorišta organizovao se u neformalnu grupu koju je nazvao Šabačko pozorište o koncu.

Nakon toga svoju borbu preneli su na ulicu, organizovali protest, ulične akcije, skupili više hiljada potpisa podrške, organizovali brojne štrajkove upozorenja i upozoravali sugrađane na nepravdu, samovolju i nemar kojim se rukovodi nova uprava. Kao odgovor na to dobijali su otvorene pretnje, a uprava im je otežavala da rade svoj posao. U februaru prošle godine, direktorka je otkazala ceo mesečni repertoar, kao i festival „Pozorišno proleće“, a govori se i o daljim otkazima. Svaki vid pregovora sa zaposlenima, uprava je odbila.

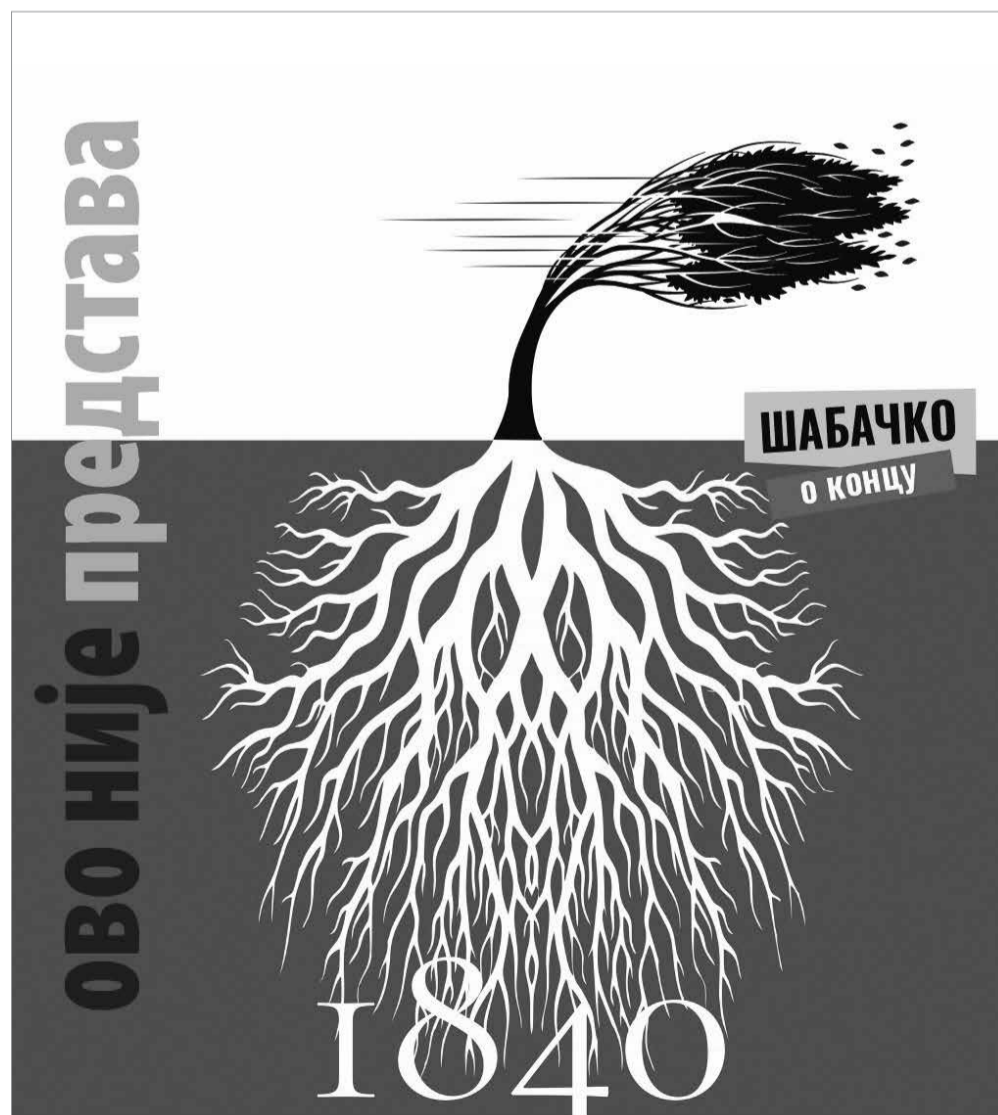
Zbog ovakvog ophođenja prema pozorišnim radnicima, repertoaru i pozorištu uopšte, većina pozorišne zajednice bojkotovala je direktorku Aleksandru

Delić. Šesnaest meseci Šabačko pozorište nije produciralo nijednu večernju predstavu, a igranja su bila veoma retka.

Da bi ispunili svoju potrebu da stvaraju, u trenutku kada im je pravo na rad faktički onemogućeno, članovi Pozorišta o koncu počeli su da se okupljaju kod svojih jataka, skrivajući se od znatiželjnika bliskih upravi, i počeli da rade na projektu koji je nosio radni naziv „Pozorište 185“, što označava broj godina pozorišnog života u Šapcu. Umesto da taj jubilej bude obeležen u Pozorištu, prošao je potpuno nezapaženo, a zaposleni su stvarali u izgnanstvu. Prijatelji su znali za plan, mnogi su ponudili svoju pomoć. Ipak, ekipa je želela da sama stvori koliko može, pomoću štapa i kanapa – prosjačkog štapa koji je blizu i kanapa o kojem pozorište visi.

Posle više meseci skrivanja, rada i stvaranja, na godišnjicu donošenja nove sistematizacije izveli su nastup koji je nazvan *Ovo nije predstava*. Tekst su pisali zajedno, zajedno su režirali, zajedno plakali i smejali se svemu kroz šta prolaze. I u sat vremena scenskog nastupa utkali su najpamtljivije delove jednogodišnje borbe za dostojanstven rad, slobodu govora, umetnički integritet i solidarnost.

Ovo nije predstava ne nudi rešenja i odgovore, već postavlja pitanja gde ćemo dalje i podseća nas da nismo sami, da zajedno možemo da se izborimo za istinu i pravdu, da pozorište čine razne duše i da ako jednog nema rasprave: Mladosti ne smeš da pretiš, ne smeš da je grdiš i ne smeš da je gaziš.

Saopštenje ANKSS ili upečatljiva slika vremena u kom živimo

HAJDE DA SE (NE)IGRAMO

U završnici rada na ovom broju *Ludusa* – a bližila se sredina aprila – Asocijacija Nezavisna kulturna scena Srbije (ANKSS) poslala je javnosti saopštenje koje je, između ostalog, indikativna slika vremena u kome živimo, danas i ovde

Predstavljanje rezultata analize konkursa 20. juna ispred Ministarstva kulture 2023, foto Irena Čučković

Saopštenje počinje informacijom da su 1. aprila dobili poziv od programskog tima Specijalizovane izložbe EXPO 2027 radi uspostavljanja saradnje sa organizacijama članicama Asocijacije Nezavisna kulturna scena Srbije...

„Poziv članicama mreže na sastanak radi kreiranja programa za Specijalizovanu izložbu EXPO 2027 pokazuje zapanjujuće ignorantski stav prema svim aktuelnim dešavanjima u društvu, političkoj represiji, uništavanju čitavog umetničkog i kulturnog sektora u zemlji. Prema dostavljenim informacijama, Specijalizovana izložba EXPO 2027 biće održana u periodu od 15. maja do 15. avgusta 2027. godine, sa temom 'Igraj za čovečanstvo: sport i muzika za sve', kroz tri podteme: 'Moć igre', 'Igraj za napredak' i 'Igrajmo se zajedno', kaže se na početku.

„Potom se, pod svojevrsnim međunacionalnom 'Moć igre?', navodi i: „U uslovima u kojima su javni konkursi za sufinansiranje kulturnih projekata na lokalnom i nacionalnom nivou poništavani bez obrazloženja, čime su prekinuti već započeti pro-

cesi rada i razvoja projekata, nije moguće govoriti o 'moći' bilo kakvog zajedničkog delovanja. Takve odluke direktno su dovele do obustavljanja aktivnosti organizacija nezavisne scene, kao i do gubitka prihoda za umetnike, umetnice, radnice i radnike u kulturi i njihove saradnike. U takvom kontekstu, koncept 'igre' kao prostora slobode i stvaranja ostaje bez realnog uporišta.

Podseća se zatim, uz holdovano 'Igraj za napredak?', i ističe da napredak u kulturnom sektoru podrazumeva kontinuitet javnih politika, transparentnost i pouzdanu mehanizme finansiranja.

Međutim, izostanak realizacije konkursa Ministarstva kulture za sufinansiranje projekata dodatno je produbio institucionalnu nestabilnost i onemogućio dugoročno planiranje rada. U takvim okolnostima organizacije i pojedinci nemaju osnovne uslove za profesionalni razvoj, što je direktno suprotno ideji napretka koja se promovise kroz program EXPO 2027. [...] Saradnja podrazumeva ravnopravnost aktera i postojanje minimalnog nivoa poverenja i profesionalnog integriteta u javnom prostoru. U situaci-

ji u kojoj se organizacije nezavisne kulturne scene kontinuirano marginalizuju, a njihov rad delegitimiše kroz dominantne medijske narative, ne postoje uslovi za uspostavljanje partnerskih odnosa. Bez sistemskog priznanja i zaštite sektora, poziv na 'zajedništvo' ostaje deklarativan i bez operativnog značenja", kaže se u saopštenju.

U drugom delu se, kao javni odgovor članica ANKSS programskom timu EXPO, navodi: „Sa čuđenjem konstatujemo vaš dopis, čiji je entuzijastičan ton potpuno nerasazmeran stvarnosti u kojoj se nalazi nezavisna kulturna scena kojoj se obraćate. Režim koji vas angažuje godinama sistematski potiskuje i uništava svaku nezavisnu umetničku produkciju, iz političkih i ideoloških razloga, dok mediji koji promovisu vaš događaj istovremeno kleveću naše organizacije i članove. U takvim okolnostima, vaše 'srdačno' obraćanje deluje kao ignorisanje činjenice da funkcionišete pod okriljem institucija koje su poništavale konkurse, gasile programe i ostavljale autore bez elementarnih sredstava za rad i život.

Prošlogodišnje poništavanje gradskog konkursa, kao i potpuno ignorisanje konkursa Ministarstva kulture uništili su naše planove, rad i egzistenciju na stotine autora, saradnika i njihovih porodica. S obzirom na to da su sredstva namenjena nezavisnoj sceni očigledno preusmerena ka vašim projektima, rado ćemo vam dostaviti račun na koji ih možete vratiti. U trenutku kada vlast koja vas podržava proizvodi skandale, nasilje i bezakonje, a spektakularne manifestacije služe kao paravan, vaše obraćanje zvuči kao ponavljanje istorijskih obrazaca koji nikada nisu doneli ništa dobro. Podsećanja radi, kada je poslednji put jedna kompradorska vlast pravila sličnu izložbu, to jest otvarala prvi sajam na novobeogradskoj strani grada, došlo je do svetskog rata.“

I, šta reći...

Možda samo apostrofirati poslednju rečenicu saopštenja koja glasi: „I vi sad kažete: 'Hajde da se igramo?!?!' Ili je i parafrazirati – Hajde da se (ne) igramo.

T. Nježić

LUDUS

LUDUS
Pozorišne novine

YU ISSN 0354-3137
COBISS.SR-ID 54398983

Copyright©1992 Udruženje
dramskih umetnika Srbije
Prvi broj objavljen 5. novembra 1992

Tiraž: 1500 primeraka

Izdaje
Udruženje dramskih umetnika Srbije
11158 Beograd, Studentski trg 13/VI

Telefoni: +381 (0) 11/2631-522,
2631-592 i 2631-464
www.udus.org.rs,
e-mail: udus@udus.org.rs

Matični broj: 07067283
PIB 100040788

Tekući račun:
200-2711270101033-28
(Banka Poštanska štedionica a.d. Beograd)

Predsednik
Pavle Pekić

Glavni i odgovorni urednik
Tatjana Nježić

Redakcija
Milena Depolo,
Aleksandra Jakšić,
dr Jelena Kovačević Barać,
dr Ivan Medenica,
Aleksandar Milosavljević,
Olivera Milošević,
Vukica Strugar

Lektura
Katarina Pišteljić

Sekretar redakcije
Violeta Jovanović

Tekstove i fotografije slati na:
violeta.jovanovic@udus.org.rs

Dizajn LUDUSA
Đorđe Ristić

Redizajn LUDUSA
AXIS studio

Priprema i štampa
SLUŽBENI GLASNIK, d. o. o.
BEOGRAD, Lazarevački drum 13-15

ISSN 0354-3137

9 770354 313002 >

Milan Caci Mihailović IZ „USPOMENARA 212“ ŠURDILOVIČKA

Mlada Vesna Čipčić dobila divnu ulogu u seriji *Vruć vetar*. Snimalo se do leta. Pravi se pauza. Kad prođu godišnji odmori snimanje se nastavlja. Reditelj Aleksandar Đorđević daje važne instrukcije. I Vesni skreće pažnju da se ne opušta preko leta, da vodi računa o ishrani jer na jesen treba biti isti kao sada.

Naravno, Vesna stalno imala na umu reči reditelja, strogo vodila računa šta i koliko jede. Ali, kada je došla u Trst kod svoje drage tetka Cice, odoše u neki restoran na glasu i Vesna reši da se za tren opusti.

Naručiše gomilu specijaliteta. I baš u trenutku kada je trebalo baciti se na uživanje, otvoriše se vrata restorana:

Šurdilovička, zar se tako slušaju saveti reditelja? – zagrme Ljubiša Samardžić Smoki, ugledavši svoju partnerku pred prebogatom trpezom.

Vesna Čipčić, foto Caci